

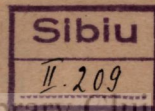
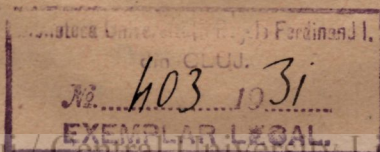
No. 9

ARHIVA SOMEȘANĂ

REVISTĂ ISTORICĂ-CULTURALĂ

C U P R I N S U L :

<i>Istoricul Districtului Năsăudean</i> . Pag.	1
Nicolae Drăganu : <i>Date privitoare la istoria comunei Zagra</i> . . . »	65
Ștefan Buzila : <i>O predică a vica- rului Marian</i> . . . . . »	79
Vasile Bichigean : <i>Statutul gră- niceresc</i> . . . . . »	104
Iulian Marțian : <i>Documente bise- ricești</i> . . . . . »	122

BCU Cluj / Central University Library Cluj

Redacția, administrația și direcția revistei:

»ARHIVA SOMEȘANĂ« Năsăud, liceul Gh. Coșbuc

Năsăud 1928

Istoricul Districtului Năsăudean

Noțiuni introductive

Teritoriul care formează obiectul acestui studiu zace în Nordul Transilvaniei între $41^{\circ} 58'$ și $43^{\circ} 18'$ longitudine estică dela Ferro, apoi între $46^{\circ} 54'$ și $47^{\circ} 34'$ latitudine nordică, și are o întindere de 55:57 miluri □ austr., din cari: pământ arător 5:11m. □, grădini și fânețe 8:44, pășuni în văi și pe munți 11:07, păduri 29:44 și neproductiv 1:51 miluri □. Intreg teritoriul are caracter muntos.

Partea nordică și estică învecinată cu Maramureșul, Bucovina și Moldova este acoperită de o catenă neîntreruptă de munți înalți aparținători *Carpaților*. Dela această catenă se ramifică o mulțime de munți mai mici și coline, alternând cu văi adăpate de râuri și pârae.

Intreaga catenă se poate împărți în două grupuri: în *Munții Rodnei și Munții Bârgăului*. Grupul prim se întinde, — de către Vest spre Est — dela muntele Țibleș până la Pasul Bârgăului; iar al doilea dela acel Pas până la Drăgoiasa, punct care formează »triplex confinium« între ținutul nostru, Moldova și teritoriul săcuiesc.

În catena principală a grupului prim piscurile mai înalte — calculate în metri peste suprafața mării — sunt următoarele:

Țibleșul 1842, Arsul 1597, Măgura neagră 1591, Vârful Pleșcuții 1072, Comarnic 1073, Ștefănița 1204, Vârful Poșușului 1202,

Muncelul râios 1703, Basaraba 1171, Bătrâna 1755, Lespedea 2222, Obârșia Rebrii 2056, Repedea 2077, Izvorul mare 1940, Gemeana 2191, Gergeleu 2169, Galaț 2061, Vârful Clăii 2119, Vârful Omului 2135, Cișa 2061, Vârful Ineului 2280, Vârful roșu 2225, Găgi 1851, Preluci 1667, Lopadna 1594, Vâlfa 1595.

Piscul mai înalt al acestei catene este *Vârful Ineului* 2280; iar depresiuni mai considerabile are catena între Vârful Pleșcuții și Comarnic: pe *Șetref* 877, și între Preluci și Lopadna: pe *Rotunda* 1257, pe unde duc drumurile la Maramureș și Bucovina.

Alte piscuri din ramificațiile acestui grup sunt: Poiana Runcului 1203, Piciorul negru 1364, Comarnici 1270, Stâniga 1699, Muncelul 1582, Vârful Cormăii 1952, Pietrosul 2027 (nu Pietrosul Maramureșului cu înălțimea de 2305), Rantea 1890, Oprișasca 1788, Coasta Gușatului 1775, Bătrâna 1756, Craia (Detunata) 1691, Vârful Dușilor 1460, Bârla 1628, Dosul Grajdului 1754, Obârșia Cormăii 1855, Vârful Laptelui 1930, Rabla 1907, Bârledia 1106, Vârful Muncelului 1622, Vârful Prelucilor 1257, Mihăiasa 1801, Coasta Teiului 1800, Corongiș 1995, Piciorul Secii 1715, Saca 1707, Vârful Pietrosului 1549, Știol 1882, Piciorul Oncului 1547, Tomnaticul 2027, Piciorul Pleșcuții 1960, Capul Muntei 1715, Vârful Ciungilor 1639, Curățel 1524, Beneș 1588, Vârful Ineuțului 2116, Ineuțul 1831, Vârful Stânișorii 1700, Dealul Gândacului 1471, Perșuța 1357, Pănasuri 1337, Perșa 1414, Cucureasa 1304, Munteii înșirați 1332, Cârțibavul 1045, Muntele Cornii 1447, Vârful Durnii 1272, Măgura lui Arsenite 1118, Măgura Caselor 1180, Măgura neagră 1307, Dealul Frâii 1117, Miroslava 1607, Vârful Muncelului 1539, Heniul 1614, Tomnaticul 1190.

Grupul al doilea este format din ramificații ale munților *Călimani*, dominate de *Pietrosul*, dintre cari unele pătrund în Bucovina, iar altele în Moldova.

Piscurile mai înalte din acest grup sunt: Pietrosul 2102, Petriceaia 1886, Fața Gardului 1900, Dealul Iat 2031, Cerbuc 2013, Izvorul Bucinișului 1850, Dumitrel 1747, Dosul Pietrosului 1935, Capul Dealului 1693, Fața Temeului 1785, Temeul 1860, Tomnaticul 1636, Petrile roșii 1632, Mărișelul 1856, Miragi 1575, Piatra Dornii 1651, Gruiful 1840, Struniorul 1964, Dălbidan 1697, Piatra lui Orban 1583, Făgețel 1401, Bistricioara 1991, Buba 1672, Dealul

lui Toader 1499, Bucșoia 1595, Dealul negru 1508, Vulturul 1516, Pietrile scrise 1469, Piatra Cușmii 1319, Piciorul Muntelui 1468, Poiana Tomii 1469.

Situația și elevația (în metri) acelor 44, respectiv 46, comune din ținutul nostru sunt următoarele:

A. *In Valea Rodnei* (Someșului): ×

a) *In Valea principală*: Rodna nouă (Șanț) 692, *Rodna vechie* 531, Maieru 474, Sângeorz 452, Ilva mică 404, Feldru 378, Nepos (Vărarea) 361, Rebrîșoara 332, *Năsăud* 322, Salva 308, Mititei 306, Mocod 290.

b) *In Valea laterală Ilva*:

Ilva mare 609, Măgura 543, Sâniosif (Poiana) 514, Leșu 516,

c) *In Valea laterală Rebra*:

Parva (Lunca Vinului) 515, Rebra mare 376.

d) *In Valea laterală Sălăuța*:

Romuli (Strâmba) 570, Bichigiu 457, Telciu 380, Hordou 340.

e) *In Valea laterală Țibleșel*:

Suplaiu 604, Runc 659, Poieni 480, Găureni 550, Zagra 399.

B. *In Valea Bârgăului*:

Borgo-Mureșeni 680, Borgo-Tiha 496, Borgo-Bistrița 512, *Borgo-Prund* 495, Borgo-Suseni 477, Borgo-Mijloceni 468, Borgo-Joseni 460, Borgo-Rus 440.

C. *In Valea Șieului*:

Budacul român 507, Ragla 444, Gledin 483, *Monor* 479, Șieut 430, Sântioana 373, Nușfalău 357.

D. *In Valea Mureșului*:

Murăreni 438, Rușii-Munți 436.

E. *In ținutul fluviului Bistrița aurie*:

Cârlibava transilvană¹⁾ 930, Coșna 864.

Alte puncte, al căror nivel merită să fie considerat, sunt:

Băile dela Anieș (Dombhát) între Rodna și Maieru 495, Băile din Valea Vinului 700, Piatra Glodului 661, Confluența Mă-

¹⁾ Comună formată dintr'o colonie de mineri adunați de familia Manz de Mariensee proprietară de mine în Bucovina. Precum Coșna așa și Cârlibava n'a fost militarizată. S'a numit Cârlibava transilvană spre deosebire de comuna Cârlibava din Bucovina, despărțite ambele numai de fluviul Bistrița aurie.

riilor cu Someșul 682, Confluența Izvorului mare cu Izvorul Prelucilor 709, Gura Păreului Necitaș 777, Confluența Păraelor Preluci și Izvorul Smeului 844, Podul peste Păreul Caprafoilor 938, Poiana rotundă la casa jandarmilor 1189, Poiana rotundă pe tarnață, punctul cel mai înalt pe drumul ce împreună Valea Rodnei cu Valea Bistrița aurie 1257; Joncțiunea acestui drum cu cel al Maramureșului, în Valea Bistriții aurie 1066; Tarnața în Dealul Durnii, peste care trece drumul dintre Rodna și Ilva mare 842; Punctul cel mai înalt pe Strâmba, peste care trece drumul din Valea Rodnei în Valea Bârgăului 720; Stațiunea poștei Tihuța 1058; Punctul cel mai înalt din Pasul Bârgăului, la Măgura Calului, pe unde trece drumul din Transilvania în Bucovina 1183; Priporul Candrii, limită între Transilvania și Bucovina 1117; Tarnața pe Șetref, peste care trece drumul din Valea Rodnei în Maramureș 877; Izvorul situat la cea mai mare înălțime pe latura sudică a muntelui Vârful Ineului 2150; Lacul Lala pe latura nordică a muntelui Vârful Ineului 1920; Izvorul cel mai înalt din Valea Lalii 2060.

Apele curgătoare principale sunt:

a) *Bistrița aurie*, care dela obârșia sa pe latura nordică a muntelui Galaț și până la gura Văii Diaca, formează limitele cu Maramureșul și Bucovina. Afluenții săi de căpetenie sunt: Valea Lalii, Rusaia, Diaca, apoi Coșna și Teșna cari după confluența cu Dorna se varsă împreună în Bistrița aurie.

b) *Someșul mare*, format din confluența râulețelor Someșelul și Măriile cari izvoresc din Lopadna și Vârful Omului, trece prin Valea Rodnei și se varsă în Tisa. Afluenții principali sunt: Cubășelul, Izvorul-Băilor, Anieșul, Cormaia, Ilva, Feldrișelul, Rebra, Valea Lușcii, Sălăuța și Țibleșelul.

c) *Bistrița*, curge prin Valea Bârgăului.

d) *Șieul*, curge prin Valea Șieului și după unirea cu Bistrița se varsă în Someș.

e) *Mureșul*, trece pelângă comunele Murăreni și Rușii-Munți.

În multe locuri se găsesc izvoare de apă minerală; așa la Rodna, Șanț, Sângeorz, Parva și Coșna, apoi pe munți la Șândroaia, în Valea Colibiții, pe Diaca și pe Dealul lat. Stabilimente balneare se găsesc la Sângeorz, Anieș și Valea Vinului.

I Înainte de militarizare

Valea Rodnei numită și *Districtul Rodnei* (*Vallis seu Districtus Rodnensis*) consta în timpurile vechi din târgul Rodna și din alte 20 comune situate în Valea Someșului: Maieru, Sângeorz, Ilva mică, Leșu, Feldru, Vărarea, Rebra mare, Rebrîșoara, Năsăud, Salva, Mititei, Mocod, Bichigiu, Telciu, Hordou, Suplaiu, Runc, Poieni, Găureni și Zagra. Aceste comune, cari pe vremuri au constituit o jurisdicțiune autonomă, mai apoi au fost anexate la comitatul Solnocul interior, în urmă la comitatul Dobâca, păstrându-și numirea de Districtul Rodnei, sau Districtul Văiei Rodnei.

Timpul, de când își are Rodna începutul, e necunoscut. Este însă constatat că încă pe timpul domniei Dacilor, probabil și al Agatirșilor, la Rodna se lucra la mine.

Dacă Dacii aparținători la anticul popor traco-iliric — care a stat în legătură de înrudire cu Grecii și vechii Itali¹⁾ — erau înaintați în cultură; dacă considerăm că la Rodna se află urme de străvechi lucrări metalurgice și spălătorii de aur antiromane²⁾; și dacă în sfârșit numirea fluviului Someș (*Samus*, *Samos*) se poate aduce în analogie cu un *Zalmolxis*, *Salmolxis*, *Samolxis*, fost pontifice, rege ori subrege al unui trib al Dacilor, al cărui rezidență nu putea să fie altundeva în Nord-Estul Transilvaniei decât la Rodna;

1) *Dr. A. Ficker*: Die Völkerstämme der österreichischen Monarchie. Wien 1869.

2) *Grigore Tocilescu*: Dacia înainte de Romani. București, Tip. Acad. rom. 1880 p. 768. — *Sam. Köleséri*: Auraria Romano-Dacica, Posonii et Cas-soviae 1780. — *A. Ackner*: Jahrbuch der Zentral-Kommission, Wien 1856 et 1857. — *Bernhard v. Cotta*: Ungarische und siebenbürgische Bergorte, Leipzig 1862. — *Goos*: Arch. d. Vereins f. siebenbürgische Landeskunde XII 1 p. 151.

în consecință se poate susține cu mare probabilitate că Rodna fusese un oraș metalurgic al Dacilor și totodată oraș de rezidență.

Din faptul că la Rodna s'au descoperit galerii vechi cu semne pentru indicarea timpului în care s'au îndeplinit lucrările într'o anumită secțiune, întocmai cum era uzitat la Romani, și mai înainte la Daci; apoi că drumul roman descoperit la comuna Coci, unde se varsă Șieul în Someș, își are continuarea pe Valea Someșului în sus spre Rodna¹); se poate conchide că după ocuparea Daciei prin Romani, aceștia au continuat lucrările la minele rodnene.

Unii istorici sunt de părere că la Rodna să fi fost vechiul oraș »Ruconium«, pentru care au și început să scrie: »Rocna«. Alții așează această cetate la Ieci (Vécs), pe Valea Mureșului, și iarăș alții la Riureni în Moldova. Pe copia hărții lui Ptolomeu cetatea din chestie este așezată la Nord-Vestul Daciei, lângă Tisa.

Că Valea Someșului nostru a fost locuită încă înainte de Romani, o dovedesc obiectele de bronz aflate, anume la Rodna mai multe ciocane și topoare; iar la Rebrîșoara șase insignii de demnitari, dălți, topoare, o sabie, o lance, un vârf de lance, brățare etc., cari astăzi toate se pot vedea în muzeul liceului din Năsăud.

Târgul Rodna îl aflăm în opurile istorice mai vechi, precum și în documentele publice-diplomatice sub numirea de Rudana, Rodana, Rudna și Rodna. Așa la Rogerius în »Carmen miserabile« cap. 20: *Rudana*; la Bonfinius: *Rerum Hungar.* decade II libr. VIII p. 280: *Rodana*; în scrisoarea Papei Urban IV din anul 1264: *Rodana*; la Samuel Köleséri în »Auraria rom. dac.«: *Rudna*. Poporul someșan zice: *Rogna*; mai corect însă este să se scrie *Rodna*, pentru că cu această numire apare aproape în toate documentele și actele oficiale, dela sec. XIII încoace. Vezi între altele la Fejér în »Codex diplomaticus« tom. IV vol. III p. 480, tom. V vol. II p. 547, tom. VIII vol. I p. 389—391, tom. X vol. VIII p. 536, 551, 552 și 650.

Pe timpul administrației magistratului din Bistrița s'a făcut

¹) *M. I. Ackner*: Die römischen Altertümer und die deutschen Burgen in Siebenbürgen, Wien 1857 p. 52.

încercarea de a-se atribui târgului Rodna origine germană, deducându-se numirea din nemțescul *Roden-au* (Prat extirpat), deci se scria *Rodnau*. Faptul acesta e lipsit de orice bază, căci deși e verosimil că pela începutul sec. XIII să fi stat în ținutul acesta vr'un grup din Ordinul Cavalerilor germani alungați din Țara Bârsei de regele Andrei II, ei au fost numai în trecere și nu s'au așezat aci; iar venirea coloniștilor Sași din Bistrița datează dela finea sec. XII, când Rodna e pomenită ca oraș metalurgic înfloritor. Și chiar dacă minele rodnene erau pe atunci lucrate și exploatare de mineri teutonici, e constatat că numele târgului e de origine slavă.

În anul 1241 Rodna a fost invadată de Mongoli, iar în 1285 și 1717 de Tătari.

Ca emporiu și punct de tranzit comercial cu Orientul, târgul avea cumpăna sa proprie de bani (valută) și marca sa (insignia).

La 1268 magistratul din Rodna confirmă că comitele Rotho a vândut comitelui Henric moșiile sale, turnul de piatră, o casă de lemn și o moară¹⁾.

În anul 1412 a introdus Stiboriu Voivodul Transilvaniei un nou regulament de vamă pentru Rodna.

Nenumărate urme de vechi lucrări miniere, mormane de sgură, ruine de ziduri și galerii subterane sunt dovezi că Rodna a fost în vechime un oraș metalurgic bogat și lucrările miniere se făceau în mare extensiune.

Dovezi despre faptul că pelângă alți particulari, și familiile regești au fost proprietare de mine și alte terene în Rodna, sunt între altele următoarele:

a) Amintita scrisoare din 1264 a Papei Urban IV în care se ordonă regelui maghiar Ștefan să restituie reginei mame satele și terenele ocupate: Bistrița, Rodna etc.²⁾

b) Documentul din 1310 prin care Ladislau Voivodul Tran-

¹⁾ V. Coll. Dipl. *Széchényi* t. II p. 325. — *Fejér* C. D. t. IV v. III p. 480. — Eud. *Hurmuzaki*: Documente privitoare la istoria Românilor, vol. I 1199—1345 p. 336—337.

²⁾ V. *Katona* VI p. 417. — *Fejér* Cod. Dipl. t. IV v. III p. 216, 217.

silvaniei declară că va restitui regelui Carol Robert minele din Rodna.¹⁾

c) Scrisoarea Voivodului Ladislau și a lui Nicolae comitele Săcuilor din 1366, în care se ordonă ca Nikus dela Rodna să dea satisfacție funcționarului lor Ladislau pentru un omor comis²⁾.

d) Decretul dat Bistrițenilor de către Ioan Huniade în 1453, în care acesta spune că cetățenii Bistriții, dăruite lui de regele Ladislau V, vor încasa și de acum înainte, ca pe timpul lui Sigismund și Albert, dările dela locuitorii Văiei Rodnei³⁾.

Aparținerea Văiei Rodnei într'un timp la comitatul Solnocul interior se vede din actul de danie din 1440 în care regina Elisabeta ordona ca Mihail, fiul fostului comite săcuesc Ștefan Jaks de Kuzal, apoi fratele aceluia și alți membri ai familiei să fie introduși în proprietatea castrului Rodna și a mai multor comune din Valea Rodnei, aparținătoare comitatului Solnocul interior. Aci sunt amintite satele: Major, Zenthgyurgh, Nyirmező (Feldru), Felső Rebra, Alsó-Rebra, Chech (Telciu), Nazod, Zalva, Zagra și Maklod⁴⁾.

Iar aparținerea Văiei Rodnei la comitatul Dobâca apare din diploma regelui Matia, din 1472⁵⁾.

Faptul că ținutul nostru și-a păstrat și pe atunci numirea de Districtul Rodnei sau Districtul Văiei Rodnei se vede din decretul regelui Sigismund emis în Pojun la 1435, în care ordonă lui Mihail Jaks de Kuzal, comitelui Săcuilor, și lui Ladislau Jaks de Kuzal să dispună ca să fie restituiți doi Ruteni iobagi ai lui Nicolae fiul lui Apa, cari iobagi se mutaseră în una din comunele Districtului Văiei Rodnei⁶⁾.

Dealtcum numirea de Districtul Văiei Rodnei se găsește și în alt decret al regelui Sigismund, din anul 1456, emis tot în aceeași chestie⁷⁾.

*

1) *Fridwalsky Miner. Transilv. Claudiopoli 1767 p. 107. — Katona VIII p. 303. — Fejér, Cod. Dipl. t. VIII vol. I p. 389—391.*

2) *Ex manuscip. Andreae Huszti. — Append. D. Tr. t. III.*

3) *Hurmuzaki II² p. 37.*

4) *Autograf în Arh. Conv. K. Monostor XIII. — App. C. D. Tr. t. V.*

5) *App. C. D. Tr. t. VI.*

6) *Ex coll. Andreae Huszti, Orig. exst. în Arch. fisci transsilv. — Fragm. edd. Eder in Felmer p. 68, 69. Harum liter. meminit Fejér C. D. Tr. X vol. VIII p. 650.*

7) *Fejér, C. D. Tr. vol. III p. 72.*

Intr'aceea raporturile politice se dezvoltau tot mai mult în defavoarea națiunii române din Transilvania. Se iveau dese conflicte între principii Ardealului și ai Țărilor românești, iar ura dintre apuseni și resăriteni, din motive religioase, se tot întetea. Românii din Muntenia și Moldova, fiind de religiunea resăriteană, erau numiți din partea catolicilor: infideli, păgâni; așa în diploma dată în 1213 ordinului cavalerilor germani din Țara Bârsei; în actul de danie dat Ioaniților în 1247 spre a se așeza în Ardeal; în documentul regelui Matia, din 1471, privitor la Brașov; în scrisoarea Papei Eugen, din 1436, privitoare la decanatul Sibiului.

Tot așa erau priviți și tratați și Românii din Ardeal din cauză că nu erau catolici.

Se mai adaogau apoi influențele nefaste ale curtenilor străini recrutați în cea mai mare parte dintre preoți și cavaleri germani. Urmă faimoasa »Unio trium nationum« delă 1437 și introducerea stărilor nenorocite în administrația politică și justiară, când Sașii uniți în jurisdicțiuni proprii aveau întreaga administrație a teritoriului regesc în mâna lor, așa că în sec. XV împotriva dispozițiilor comitelui săsesc se putea recurge numai la rege sau la dieta țării.

Cu începere din sec. XIII, în baza bulei de aur și abuzând de slăbiciunea regilor, uzurpările unor familii nobile puternice ajunseră la culme. Așa ele nesocotind autoritatea regească, cuprindeau după plac teritoriul întregi și din castelele lor bine fortificate se aruncau cu cete armate asupra poporului liber și asupra nobililor mai mici, forțându-i să între în raport de dependență și mai apoi de iobăgie față de noii lor stăpâni.

Pildele acestea stărniră și în orașele săsești pofta de-a proceda la fel. Deci nu e de mirat că Sașii circumspecti, — văzând situația favorabilă lor și fatală pentru Români; mai departe știind bine ce excelente servicii pot face darurile bănești¹⁾ făcute curții

¹⁾ Regele Matia a primit delă orașul Bistrița în 1464 un dar de 6000 fiorini în aur, iar pentru alți 4000 fl. aur le-a dat castelul clădit de tatăl său, Ioan Huniade. Tot Matia, pe lângă 21.600 fl. plătiți de către Sașii ardeleni, în 1471, a mai primit în 1475 alți 10.000 fl. în aur delă Bistrițeni și delă celelalte scaune săsești. Sigur cu mari jertfe bănești vor fi câștigat Bistrițenii tot delă Matia, în 1465. (V. App. C. D. Tr. t. IV p. 128) emanciparea de sub dominația familiei Huniadeștilor, căreia dominiul cetății Bistrița i-se dăruise în 1453 deodată cu alte 25 comune (App. C. D. Tr. t. VI).

regale, care în urma deselor războaie și a luxului neînfrânat, de multeori era în mare încurcătură, — înțelesesă să uzeze cu succes de împrejurări, câștigând ținuturi întregi locuite de Români cu scopul de a-i iobăgi, mai cu seamă după ce acești Români, în mare parte liberi și nobili, nu erau în stare să se apere cu șanse de reușită împotriva atacurilor și uneltirilor săsești.

Intre astfel de împrejurări a căzut și Valea Rodnei sub jurisdicțiunea săsească a orașului Bistrița.

Regele maghiar Matia Corvinul emite în 1467 un decret prin care face cunoscut Transilvanenilor că în dieta generală s'a hotărât să nu se înstrăineze ținuturile: Făgăraș, Omlaș și Rodna, ci să se păstreze spre a servi eventual ca azil pentru domnitorii refugiați din Muntenia și Moldova¹⁾.

Dar ce se vezi! Tot regele Matia la anul 1472, adică numai după 5 ani, dăruiește Districtul Făgărașului și al Omlașului națiunii săsești²⁾; iar privitor la Rodna ia dispoziții cari fac ca ea și ținutul aparținitor ei, să între într'o fază de tot nouă.

Cetatea Bistriții adică știu să stoarcă în 1472 dela regele Matia un decret la adresa taxatorilor de dare din comitatul Dobâcii, în care se dispune: că deoarece, conform afirmații Bistrițenilor, toți locuitorii români din Districtul Văiei Rodnei fuseseră dăruiți perpetuu cetății Bistrița de către regii maghiari precedenți; așa, *dacă afirmația (Bistrițenilor) este adevărată*, acei Români n'au să se numere mai mult între nobilii comitatului Dobâca, ci să aparțină cetății Bistrița, având să se bucure de libertățile de mai înainte³⁾.

Fiind însă nebazate afirmațiile Bistrițenilor, și probabil făcându-se opoziție și din alte părți; așa dispozițiile acestui decret au rămas neefectuate.

Dar Bistrițenii, după ce odată au pus ochiul pe valea Rodnei, nu s'au lăsat de proiectul lor.

Magistratului din Bistrița i-a succes să determine în 1475

1) V. Eder in Felmer p. 146. — Katona t. XV p. 240. — Suppl. C. D. t. IV p. 170.

2) App. C. D. Tr. t. VI.

3) Originale exstat în Arch. Bistriciensis, copia vero sub No. aul. 523.761 apud Kemény. C. D. t. III p. 347, 348.

pe Matia pentru emiterea unui alt făimos decret în care se ordona ca târgul Rodna cu dependențele sale să se deslipească dela comitatul Dobâcii, și să se încorporeze la cetatea Bistrița, însă cu expresa condiție ca numitul târg și dependențele sale cu locuitorii și coloniștii săi să beneficieze perpetuu de aceleași drepturi, libertăți, obiceiuri, favoruri și privilegii, de cari beneficiază din vechime și locuitorii bistrîteni; considerați fiind aceia ca civi supuși ai cetății Bistrița și obligați să plătească toate contribuțiile regești ordinare și extraordinare¹⁾.

Ca motiv al acestei încorporări se indică faptul, că Rodna și dependențele sale, în timpurile grele și prin desele incursiuni barbare, au ajuns la sărăcie. Deci spre a-se putea reface, apăra și conserva, apoi spre a-se putea restaura minele de argint regești de mult timp părăginite, regele află cu cale să ordone amintita încorporare.

Cu efectuarea formalităților de încorporare a fost încredințat Conventul mănăstirii din Cluș-Mănăstur care a și raportat despre actul introducerii.

Regele Matia a confirmat înc'odată în 1488 încorporarea din 1475 și introducerii prin Conventul de Cluș-Mănăstur, tot așa și regele Vladislau în decretul său din 1492 și 1494; iar în 1498 acest rege confirmând a treiaoaară literile privilegiale ale lui Matia respinge totodată încercările comitatului Solnocul interior de-a subjuga din nou comunele din Valea Rodnei²⁾.

Chiar de acum orașele săsești începuseră să asuprească și să împovăreze cu grele impozite pe locuitorii români din comunele supuse jurisdicției lor. Astfel și magistratul din Bistrița ignorând drepturile comunelor din Valea Rodnei, le împuse acestora sarcini cari nu cadrau cu starea lor liberă asigurată în actul de anexiune. La plânsoarea locuitorilor români din comunele noastre, regele Vladislau emise în 1508 un ordin în care, în general tuturor magistratelor săsești și în special magistratului din Bistrița îi interzice astfel de spoliațiuni, obligându-l să observe strict obiceiurile vechi³⁾.

1) *Hurmuzaki* II² p. 329.

2) Ex Arch. magistr. Bistric. — Suppl. C. D. t. V p. 195, 196.

3) Ex Arch. Magistr. Bistr. — Suppl. C. D. Tr. t. V p. 351, 352.

Având însă magistratul bistrițan în mâni potestatea jurisdicționară, și cu aceasta și mijloacele de forță, a disconsiderat atât acest ordin, cât și toate dispozițiile decretelor regești anterioare.

Regele Ludovic II încă a emis în 1520 un decret¹⁾ prin care revocă exclusivul drept de cârciumărit exerciat în Rodna de către orășenii bistrițeni Wolfgang Forster și Ioan Lulay; apoi acordă ținerea unui târg de săptămână pe ziua de Duminecă²⁾; în sfârșit acordă orășelului Rodna marca (emblemă) proprie³⁾.

Die cele expuse până aci se poate constata că decretul regelui Matia, din 1475, pe temeiul căruia s'a încorporat Valea Rodnei la Bistrița, a fost *baza dreptului istoric și baza raporturilor de drept ale Văiei Rodnei și locuitorilor români din ea*, față cu cetatea și cu magistratul Bistriței. Conform acestui decret, confirmat și prin decretele din anii 1488, 1492, 1494, 1498 și 1520, Valea Rodnei s'a încorporat la cetatea Bistrița cu expresă condiție ca locuitorii acestei văi să beneficieze de toate drepturile, libertățile și privilegiile de cari sunt împărțâșiți Bistrița și locuitorii ei sași; în urmare locuitorii Văiei Rodnei trebuia să se trateze întru toate și întocmai ca orășenii bistrițeni, iar comunele acelei văi, ca însăș cetatea Bistrița.

Consecința logică și juridică era că prin amintita încorporare Bistrița nu câștigase nici un drept dominant (jus dominale) asupra Văiei Rodnei și locuitorilor acesteia, căci nu-i primise ca danie, ci numai cu drept jurisdicțional în sens administrativ. Pentru aceea regele Matia în primul său decret mai ordonă voivozilor și vicevoivozilor ardeleni, actuali și viitori, ca să ia în apărare pe Rodneni cu toate drepturile și privilegiile lor, și-i amenință cu pierderea favoarei regești dacă ar cuteza să împiedece pe locuitorii Văiei Rodnei în exercitarea liberă a acelor drepturi sau le-ar impune alte restricții.

In fine în toate documentele de danie de pe vremuri, când

1) *Hurmuzaki* v. VIII p. 46.

2) Acest târg în 1827 s'a mutat pe ziua de Sâmbătă.

3) Marcă împărțită în două câmpuri de culoare albastră, conținând un munte încunjurat de două ape (Someșul și Izvorul), apoi două ciocane încrucișate, dintre cari unul stă ridicat în sus cu capătul mai gros, iar celălalt taie în munte cu capătul mai subțire.

era vorbă despre raport de iobăgie (servitute), se întrebuntau terminii uzuali: »damus, donamus et conferrimus« fără de a-se face amintire despre privilegiile speciale ale locuitorilor.

Cu toate acestea magistratul din Bistrița își încordă toate puterile spre a subjugă Valea Rodnei și spre a despoia pe locuitorii ei de drepturile lor. Din momentul în care această Vale intră sub jurisdicțiunea orașului sășesc, soarta locuitorilor români someșeni deveni din ce în ce mai grea și mai vitregă. Magistratul bistrițan, imitând atitudinea celorlalte magistrature săsești din »teritorul regesc« (fundus regius) față cu comunele românești, a uzat sistematic de toate mijloacele posibile pentru de-a împiedeca propășirea spirituală și materială a locuitorilor români, ca așa mai ușor să-i poată aduce la stare de iobăgie.

Cu calcul șiret și circumspect magistratul începu să încarce succesiv pe locuitorii Văiei noastre cu diverse impozite și îndatoriri, la început mai ușoare apoi tot mai grele. Așa s'au introdus mai întâiu impozite pe brânză, oi, miei și chiar și unele dijme; apoi diferite prestații ca furnizarea de combustibil, bârne, scânduri, leături, șindrile, var etc. taxe pe vite, case, munți; toate acestea pe titlul salarizării magistraților și trabanților necesari. Conform documentelor orășenești: în 1724 Bistrița storce din valea Rodnei 163 gălete grâu, 223 gălete ovăs, 551 berbeci, 100 porci și 52 ferii de miere.

Mai târziu s'au introdus dijme în toată regula dela toate cerealele și dela alte produse economice; s'au mărit taxele munților; s'au cerut prestații de salahorie și cărăușie repartizate pe comune, și s'au atras la cassa alodială din Bistrița toate venitele din drepturile regale.

În sfârșit s'au impus singuraticilor locuitori prestații de muncă analogă robotelor, tot în favoarea orașului, a orășenilor și a cassei alodiale din Bistrița.

*

Cam către începutul secolului XVII s'a iscat ceartă pentru limitele dintre Districtul Rodnei și comunele *Moiseiu*, *Seliște*, *Dragomirești* și *Ieud*, precum și unele familii nobile din Maramureș; și în urmare a ajuns în litigiu și dreptul de proprietate

asupra unor munți. Neputându-se aplana diferendul în 1634, chestia a ajuns să fie pertractată în fața tribunalului provincial din Cluj, care în sentința dela 16 Decemvrie 1638¹⁾ a stabilit linia demarcațională între teritoriile ambelor partide pe vârfurile munților: Țibleș, Piciorul Mesteacănului, Măgura lui Ștefan, Obârșia Sălăuții, Vârful Șetrefului, Fagul, Rotunda, Vârful Muncelului, Basaraba, Bătrâna, Lespedea, Obârșia Rebrei, Luncetul, Obârșia Anieșului, Vârful Gemenei, Galaț și Gergeleu, iar de aci mai încolo pe apa Bistriții aurie, așa că terenul dincoace de cumpăna apelor avea să se țină de Districtul Bistriții (Valea Rodnei), iar ce cade dincolo, să aparțină Maramureșenilor.

Pentru limitele dinspre Moldova încă s'au iscat certe, în urma cărora mai mulți munți situați dincolo de cumpăna apelor au ajuns sub controversă parte cu *Mănăstirea Moldovița* parte cu *Câmpulungenii*. Cu Mănăstirea Moldovița s'a ajuns la litigiu pentru munții: Vâlfa, Piciorul Bancului, Tunzerile, Stânișoara, Rusaia, Lala, Putredul, Obârșia Bistriței, jumătate din Lopadna și Piatra Ineului; iar cu Câmpulungenii pentru: Păluta, Pănasuri, Șuvărosul, jumătate din Suhardul, Perșa, Munciei înșirați și Cucureasa.

Incepând din anul 1593 au urmat în această chestie o mulțime de corespondențe între Principii Transilvaniei și ai Moldovei, și s'au ținut mai multe pertractări la fața locului cu scopul de-a stabili limite fixe și a pune sfârșit controverselor și deselor excese ivite între Ardeleni și Moldoveni.

Cu ocazia uneia dintre aceste pertractări la cari magistrații bistrițeni erau purtătorii de vorbă, s'a întâmplat un fapt care merită să fie menționat ca o pildă de astuție și înșelătorie. Adică în August 1642²⁾ au convenit pe fața locului comisari atât din partea Transilvaniei cât și a Moldovei. Reprezentantul jurisdicțiunii Bistrița pretindea întreg teritorul până la Bistrița aurie, invocând și prezentând două documente: un privilegiu din 1412 al Voi-

¹⁾ Actul original se afla în 1864 în arhiva Conventului din Cluș-Mănăstur. Altfel sentința a fost publicată de către Principele George Rákóczy în formă de privilegiu, cu data Alba-Iulia 21 Mai 1639.

²⁾ Vezi actul guvernului transilvan: *Metallis Reambulationis Moldaviam inter et civitatem Districtumque Bistriciensem*, 8 Augusti anno 1642 per acta.

vodului transilvan Stiboriu, și un privilegiu al regele Sigismund, tot din 1412, în cari se zice că hotarul comunei săsești lad se'ntinde până la apa »Bistrița«; deci aparținând aceasta comuna Districtului Bistriții, și teritorul Districtului s'ar întinde până în Bistrița aurie.

Dar râul »Bistrița«, de care se face amintire în ambele documente, este un riușor ce curge prin Valea Bârgăului, pe lângă lad și prin orașul Bistrița, apoi se varsă în Șieu și cu acesta în Someș. Pe când Bistrița aurie este râul ce curge dincolo de cununa munților pe la Dorna în Bucovina, și trecând în Moldova se varsă în Siret. Cu toate acestea Bistrițenii s'au folosit de analogia numelui Bistrița, și au încercat să înșele pe Moldoveni.

Neputându-se aplana litigiul nici cu această ocazie nici cu alte ocaziuni, a rămas nefinalizat până la înființarea instituției grănicerești.

*

Secolul XVIII a adus asupra Românilor din Districtul bistrițan cele mai grele lovituri.

Indată la începutul acestui secol magistratul din Bistrița, pășind pe față cu aplicarea tuturor mijloacelor de forță, a izgonit pe locuitorii români din cetate și din toate satele săsești ale Districtului bistrițan, ocupându-le casele și moșiile.

Acest act barbar s'a săvârșit în baza hotărîrilor magistratuale d. d. 15 Mai și 4 Octomvrie 1713¹⁾

Prin întâia deciziune, semnată de întreg magistratul și de colegiul centumvirilor apoi prevăzută cu sigilii, se dispune izgonirea tuturor Românilor locuitori în cetate și satele săsești ale Districtului Bistrița îngăduindu-li-se un termen de 15 zile, până la finea Maiu 1713, când dacă la 1 Iunie se vor mai afla case pe loc, acele vor fi arse și prefăcute în cenușă, conform vechiului obicei practicat pe vremuri. Ca motivare se spune că Românii comit furturi, se prea înmulțesc printre Sași, și-și ridică clădiri frumoase; până când Sașii scad numerice și nu-și pot conserva casele, cum dovedesc pildele triste mai cu seamă în satele Vermeș,

¹⁾ Scrise în limba maghiară și aflătoare în arhiva guvernului trans. în Cluj sub No. 179 și 195 ex 1713.

Sicmir, Pintic și Dumitrița. Apoi adaugă: *Dacă voiesc să fie Români liberi, atunci mergă la nația lor pe Someș, unde vor afla destul loc acomodat pentru ei.*

E de subliniat acest ultim pasaj, în care însuși magistratul orașenesc mărturisește că locuitorii din Valea Rodnei sunt liberi.

Intr'a doua hotărîre în general se repetă cele enunțate în primul act cu adaosul expres, *că și în trecut s'a procedat la fel față cu Românii*, »cum o pot proba persoane onorifice, cari au fost încredințate cu executarea ordinelor de acest fel, și încă și azi se află în colegiul magistratului orașenesc.«

Conform datelor statistice, numai din cetatea Bistriții au fost nevoiți se emigreze atunci peste 50 familii, iar din satele săsești au plecat cu sutele, trecând în ținutul Someșului, pe teritoriul comitatelor învecinate și mare parte în Moldova.

*

Tot cam în acel timp a început magistratul din Bistrița să atace și dreptul de proprietate și posesiune a Românilor din Valea Rodnei, cu toate că acest întreg teritor din vechime forma averea și moșia lor.

De pe atunci încep certele de hotar între comunele din Valea Someșului: *Ilva mică, Feldru, Vărarea și Rebrișoara*, și între comunele săsești: *Iad, Pintic și Dumitra mare*, cari au cauzat nenumerate conflicte și omoruri în urma măsurilor și procedurilor ilegale ale Bistrițenilor.¹⁾

Intr'un document aflător între actele referitoare la regularea posesiunii din Districtul Năsăudului, scos împreună cu alte acte din arhiva Bistriții, se constată că munții aparțiitori de Valea Rodnei, fiind »ab antiquo« împărțiți între comunele acestei Văi, dela a. 1641 și până la 1708 au stat în exclusiva posesiune a acestor comune, ca averi comunale.

Acum însă magistratul bistrițan în scopul realizării planurilor sale își arogă drept de dispoziție peste acei munți, rupând de-

1) V. Petiția d. d. 10 Dec. 1862 așternută împăratului în 15 Ian. 1863 prin reprezentanții comunelor someșene; și »Deductiunea« d. d. Năsăud, 25 Ian. 1866, așternută sub No. 56 ex 1869 Căncelariei aulice transilvane, prin Căpitanul suprem Alexandru Bohățel.

odată dreptul de proprietate și continuitatea de posesiune, exercitate din vechime fără de nici o schimbare până aci de către comunele Văiei Rodnei.

Cu toate că principele Rákóczy în privilegiul său dela 21 Mai 1639 expres spune, privitor la munții ce cad dincoace (spre Someș) de linia demarcațională, că respectivii posesori au să rămâe în proprietatea și folosința munților, adică cu dreptul lor exerciat din vechime; totuș magistratul sășesc, întortochind senzul privilegiului, dela 1708 începe să distribue anual, după placul său, munții între comune. Și ca faptul să nu fie prea bătător la ochi, la început până la 1754 îi împarte numai între comunele românești someșene, iar după 1754 dă de-a întregul, ori câte o parte din acești munți și unor comune săsești din Districtul său.

Astfel magistratul Bistriții dă munții: *Lucăceasa* în 1754, 1756 și 1757 comunei săsești Iad; *Oprișasca* în 1756 și 1757 la Bayersdorf și Telciu; *Mihăiasa* în 1754, 1755 și 1757 la Treppen și Salva; *Budinul* în 1754 la Bayersdorf, iar în 1755 la Bayersdorf și Sângeorzul român; *Cișa* în 1754 la Iad, în 1757 la Iad și Sângeorzul român; *Ineul* în 1754 și 1755 la comunele săsești Petersdorf, Senndorf și Szász-Budák; *Ineuțul* în 1755 la Petersdorf, Senndorf, Szász-Budák și Rodna; *Putredul* în 1754, 1755 și 1756 la Wallendorf, Windau, Klein-Bistritz și Sângeorzul român; în 1757 la Wallendorf, Klein-Bistritz și Sângeorzul român; *Birla* în 1754, 1755, 1756 și 1757 comunei Mettersdorf; *Obârșia Rebrii* în 1754 chiar și la doi orășeni din Bistrița.

Prin impunerea de taxe pe munți și prin uzurparea dreptului de-a dispune de aceștia, magistratul bistrițan a încercat să le distrugă comunelor noastre dreptul de proprietate asupra munților, pentruca ei cu timpul să fie considerați ca avere a Districtului Bistriții și să fie înglobați la așa numitul »fond alodial«.

Dar procedeul perfid și îndrăzneț al magistratului și-a ajuns culmea cu prilejul introducerii noului sistem »Seeberg«-ian de contribuții, în 1754, când în tabelele de dări compuse de funcționarii orașului, locuitorii români din Valea Rodnei au fost introduși și calificați ca »iobagi« ai Districtului Bistriții. Astfel Români someșeni, asemenea îndreptățiți ca orășenii sași bistrițeni, ajungeau la starea tristă a iobăgiei, în timp ce magistratul bistrițan

pe cale frauduloasă se erija ca »dominus terrestris« peste Valea Rodnei.

Dupăce la actul acesta extrem de injurios s'au mai adaus nouă ocupări de pământuri, dijme, taxe mari pe munți și pe diferite ramuri de câștig, cu un cuvânt toffelul de operații despotice și abuzive, executate în modul cel mai nemilos cu bătaia, întemnițări și torturi; Românii noștri de repetite ori au ridicat acuze și au așternut jalbe la toate oficiile și autoritațile țării.

Încă în 1751 înaintară toți Românii din fondul regiu transilvan o plânsoare colectivă împotriva nedreptăților și împilărilor magistratelor săsești, la care curtea din Viena cu rescriptul din 24 Iulie 1751¹⁾ ordonă prin guvernul transilvan Comitetului națiunii săsești să ia măsuri ca să înceteze persecuțiile contra Românilor. Tot chestia aceasta, în formă de protest a fost adusă de Directorul fiscal și în fața Dietei transilvane, cum se vede în procesul verbal din 1751 la p. 83—89, în care este descrisă soarta mizerabilă a Românilor. În consecință, conf. actelor de sub No. gov. 622 și 905 ex 1751, guvernul transilvan a intentat acțiune fiscală împotriva națiunii săsești pe motiv de *Exturbatio Valachorum*.

Ajungând amintitul protest și în mâna împărătesei Maria Terezia, aceasta cu rescriptul din 11 Septembrie 1751²⁾ ordonă trimiterea alor două comisii investigatoare în fondul regiu, dintre cari una pentru Scaunul Mediașului și Sighișoarei, alta pentru Districtul Bistriței.

În procesul verbal al acestei investigații d. d. Friua (Frauendorf) 28 Aprilie 1752 sub No. gov. 369 se constată între diverse ilegalități comise de Bistrițeni în Valea Rodnei și faptul, că multe familii românești au fost izgonite din Bistrița și din satele săsești, ocupându-li-se casele și moșiile de către Sași; apoi că cetatea Bistrița a desființat și ocupat biserica și cimitiriul Românilor, așa că aceștia erau nevoiți să celebreze liturghia în case particulare fără de a-li-se permite să bată toaca; nu le mai era iertat să-și ridice biserica și clopote, ci singur numai să-și pună cruci la morminte.

1) V. No. guvernial 711 ex 1751.

2) V. No. aul. 191, 212 și 238 ex 1751 »De quaerelis Valachorum«.

După ce toți pașii întreprinși pe cale legală împotriva abuzurilor comise de magistrat și funcționarii săi, asemenea toate ordinele mai înalte, n'au avut nici un rezultat; în sfârșit s'a iscat revolta Românilor noștri numită în acte oficiale: »*Tumultus 23 pagorum Districtus valachici Bistriciensis*«. ¹⁾

Fiind magistratul bistrițan tras la răspundere pentru stoarcere de dijme dela locuitorii Văiei Rodnei și pentru tratarea acestora ca iobagi, se scuză că nu poate fi învinuit cu nimic; deoarece în toate chestiile a procedat numai conform ordinelor superiorilor. Dar cu referire la literile privilegiale ale regelui Matia, guvernul transilvan în sentința sa din 15 Febr. 1760 sub No. 227 enunță, că locuitorii români ai Văiei Rodnei sunt de condiție liberă și au să fie tratați ca atari.

Însă cine avea să execute această sentință? Iarăș magistratul bistrițan, care află destule mijloace de-a împiedeca executarea. Continuând el cu procedurile anterioare și nesatisfacând rescriptului împărătesc primit sub No. gov. 1347 din 17 Iulie 1760, în care i-se ordonă așternerea tuturor documentelor în baza cărora se ține îndreptățit de a trata pe locuitorii români din Valea Rodnei ca pe iobagi; comunele noastre din nou înaintară o plânsoare împotriva magistratului ²⁾. Și după ce nici aceasta n'avu efect mulțămitor, amintitele comune denegară orice ascultare magistratului și revolta lor se agravă. Atunci magistratul ceru ajutor militar, pe care însă Comanda generală din Sibiu îl denegă ³⁾ zicând expres »că magistratului din Bistrița nu i-se dă mai mult miliție spre a abuza de ea și spre a întreprinde spolieri și prădăciuni.«

Cu acestea începe o nouă fază în viața Românilor din ținutul nostru.

---

1) Se zice: 23 sate, căci la cele 21 din Valea Rodnei s'au alăturat și Nușfalăul și Sântioana din Valea Șieului. V. actul: »Investigatio tumultus occasione manipulationis in Districtu valachico Bistriciensi exorti, per Ill. D. comitem Gabrielem de Bethlen et Samuelem de Bruckenthal reg. Commissarii peracta 24 Februarii 1755«, act ce se află în arhiva gov. trans. sub No. 1478 ex 1755.

2) V. actul gov. No. 1642 ex 1760.

3) V. scrisoarea Comandei generale, din 6 Martie 1762, adresată guvernului transilvan.

II In timpul graniței militare

Exprimându-și casa domnitoare intenția de a introduce și în Transilvania instituția confiniară militară, generalul de cavalerie baron Adolf Bucov fu încredințat în 1761 să facă propoziție în această chestie. După ce Bucov, în calitate de comandant general și totodată președinte al guvernului transilvan, la realizarea planului său întâmpină greutăți de neînving, așa cu organizarea miliției grănicerești fu însărcinat locotenentul-mareșal baron Iosif Siskovici, căruia cu ajutorul consilierilor guverniali conții Lazar și Bethlen îi și succese introducerea noului sistem.

După ce cancelaria aulică transilvană lucra hotărît împotriva înrolării Românilor în noua armată, generalul Siskovici în raportul său din 29 August 1763 adresat consiliului aulic de războiu combătu părerea amintitei cancelarii maghiare, laudând pe Români și exprimându-și nădejdea sigură că ei vor fi harnici și buni soldați.

Văzând magistratul bistrițan ce se pregătește, și temându-se că chestia Românilor din ținutul nostru, luată acum în apărare și de Directorul cauzelor fiscale, ar putea să aibă pentru oraș rezultat nefavorabil, ba mai mult Bistrița va putea fi eventual pedepsită și cu plătirea sumelor cu cari visteria țării a fost păgubită și frustrată prin înscrierea Someșenilor ca iobagi;¹⁾ mai departe văzând că la chemare Românii noștri toți sunt gata să între în serviciul militar; pentru de-a eluda urmările marelui și îndelun-

¹⁾ Iobagi erau taxați cu câte 1 fl., iar libertii cu câte 2 fl., deci pentru 5000 familii făcea paguba fiscoiului anual 5000 fl., așa că pentru timpul dela 1755—1762 avea Bistrița să restituie 35.000 fl. V. actul »Deductio circa opus mixtae comissionis« 1764 No. 248, No. gov. 13.651 ex 1785.

gatului proces național, acel dârz și neîmpăcat magistrat veni să ofere în 1762, cu ne mai pomenită mărinimie, Valea Rodnei și comunele Nușfalău și Sântioana din Valea Șieului casei domnitoare din Viena pentru scopul militarizării.

Dar și de astădată magistratul Bistriții, în înțelegere cu Universitatea națiunii săsești, avea tupeul ca — cu ignorarea drepturilor antice imprescriptibile, bazate pe privilegiile regelui Matia din 1475 și 1488, și ale regilor Vladislau și Ludovic din 1492, 1494, 1498, 1508 și 1520, în sfârșit cu ignorarea sentinței guverniale din 15 Februarie 1760 — să ofere și transpună comunele noastre românești cu pretinsul »jus dominale«, pe locuitori ca »iobagi« iar terenurile acestor comune sub titlu de »fundi alodiales«. Și mai avea îndrăsneala magistratul să pretindă dela regimul militar ca despăgubire pentru pierdere în alodii (moșii feudale), prestații și venite de natură urbarială, suma de 105.144 fl. 5¹⁵/₁₆ cr., în contul căruia regimul militar, din erore și necunoștință temeinică a chestiei, și apucă să-i plătească o sumă avansată de 12.000 fl.

Intre astfel de circumstanțe trecură în 1762 cele 21 comune din Valea Rodnei și 2: Nușfalăul și Sântioana din Valea Șieului, de sub jurisdicția magistratului Bistriții la statul militar, sub numirea de: *Districtul militar al Rodnei*, formându-se din el la început 8 escadroane de dragoni și 12 companii de infanterie sub numirea: *Regimentul al II-lea român de graniță No. 17*.

În 10 Mai 1763 s'au sfințit steagurile batalioanelor, și cu acea ocazie — după ce încă mai înainte înțeleseră Româniii noștrii că ei au fost transpuși din partea Bistrițenilor ca iobagi, iar moșiile lor ca alodii, — sub conducerea moșneagului Todoran din Bichigiu noii grăniceri se răscurară și depuseră armele, zicând că nu le vor purta până când vor fi priviți ca foști iobagi și până nu li-se va asigura dreptul de proprietate la moșiile lor. După o severă investigație dintre corifeii răscoalei: Todoran a fost zdrobit cu roata, alții au fost spânzurați și mulți bătuți cu vergi. Dar e probabil că acest trist incident încă a contribuit la emiterea patentei împărătești din 12 Noemvrie 1766, despre care va mai fi vorbă.

Chestia despăgubirii pretinsă de Bistrițeni a rămas încă lung timp nerăzolvată. O comisiune mixtă compusă din generalul baron L. Roth, prezidentul tablei regești transilvane conte Adam Nemes

și avocatul cauzelor fiscale Ladislau Szombathfalvi și-a dat părerea¹⁾ că pretenția magistratului bistrițan e justă, deci îi compete despăgubirea cerută. Mai târziu Szombathfalvi și-a dat părere separată în favoarea Văiei Rodnei.

Cancelaria aulică transilvană într'un răspuns dat acelei comisiuni mixte, — citând și explicând privilegiile cu cari s'a încorporat Valea Rodnei la cetatea Bistriții, — combate cu toate argumentele juridice-diplomatice interpretarea și părerea falsă a acelei comisiuni precum și a alteia așa numită Bethleniane, și dovedește că Bistrița n'a avut nici un drept dominal în Valea Rodnei, că pretensele drepturi ale Sașilor sunt numai uzurpări; deci în sensul principiului juridic: »Nemo plus juris in aliud transferi potest, quam ipse habet«, Bistrița n'a putut transpune drepturi și averi pentru cari i-s'ar conveni despăgubiri, în consecință pretențiile ei sunt cu totul neîntemeiate.

Tot în acest înțeles se exprimă Cancelaria aulică transilvană încă și în alt act al său din acelaș an, sub titlul: »Observări«; și e de notat aci că mult mai târziu guvernul transilvan în raportul său trimis Măiestății în 10 Mai 1846 sub No. 4807, descriind fazele prin care a trecut chestia despăgubirii ce stă în strânsă legătură cu condiția de mai 'nainte a Văiei Rodnei, apoi referindu-se la sentința din 15 Febr. 1760 No. 227, și la amintitul răspuns al cancelariei aulice; asemenea afirmă că comunele și locuitorii din Valea Rodnei, în baza privilegiilor primite, și înainte de militarizare au fost de condiție liberă.

Dupăce așa numitul «Instrument de cesiune» redactat în 1762 de către magistratul Bistriții, fiind plin de pretenții și condiții exagerate, a fost răspins; așa magistratul a așternut în 1766 un alt act cesionar²⁾ prin care el cedează și transpune Măiestății sale în scopul militarizării, *pentru vecie și fără drept de revocare ori pretenții de despăgubire*, Valea Rodnei cu cele 21 comune:

¹⁾ V. actul: Relatio comissionis ad postulatam magistratus et Districtus saxonialis Bistriciensis pro Valle Rodnensi bonificationem per suam sacratissimam Majestatem clementissime ordinatae demissime altioribus instantiis submissa. Dat. Maros-Vásárhely die 9 Martii 1764. No. guv. 707 ex 1764.

²⁾ V. amândouă actele cesionare în arhivele orașului Bistrița; publicate de Fr. Kramer în Anuarul liceului evang. din Bistrița pro 1879/80.

Rodna, Maieru, Sângeorz, Leșu, Ilva mică, Feldru, Vărarea, Rebra mare, Rebrîșoara, Năsăud, Salva, Hordou, Telciu, Bichigiu, Suplaiu, Poieni, Găureni, Runc, Zagra, Mocod și Mititei. Literile privilegiale precum și celelalte documente originale privitoare la trecutul acestor comune magistratul le așternuse la poruncă încă în a. 1763.

Aci e de menționat că satele Nușfalău și Sântioana încă au fost militarizate deodată cu cele din Valea Rodnei, însă magistratul, pe diferite motive, a amânat încă mai mult timp cesiunea formală a acelor. Mai departe, satul Vărarea după 1780 s'a strămutat de pe colinele din dreapta Someșului pe malul stâng al râului primind numirea: Nepos. În sfârșit e de notat că cu ocazia militarizării încă nu existau ca comune organizate satele: Rodna nouă (Șant), Ilva mare, Măgura, Sâniosif (Poiana), Parva (Lunca Vinului), și Romuli (Strâmba).

Tot aci merită mențione următoarele fapte: Cu ocazia militarizării împărăteasa Maria Terezia cu decretul din 8 Decembrie 1764 a dăruit biserica evang. luterană din Rodna, împreună cu ruinile unei alte biserici vechi, credincioșilor gr. cat. militarizați de acolo. Conform altei dispoziții înalte, locuitorii rodneni cari n'au voit să fie nici grăniceri nici mineri, au trebuit se emigreze din comună, iar moșiile lor s'au dăruit familiilor grănicere. Lucrătorilor la mine li-s'au lăsat casele și grădinile, dar pământurile lor extravilane asemenea li-s'au dăruit grănicerilor.

Fiindcă din populațiunea celor 23 comune acum grănicere nu se putea completa numărul soldaților, statorit pentru District cu 3000 combatanți, așa s'au mai militarizat locuitorii români ai comunelor: Monor, Gledin, Șieuf, Budacul român, Ragla din Valea Șieului, apoi Morăreni și Rușii-Munți din Valea Mureșului, comune cari aparținuseră comitatelor Cluj, Turda și Dobâca. Din acestea s'au format două companii de infanterie și s'au anexat în 1764 la Districtul militar al Rodnei. Regimul militar a răscumpărat dela foștii proprietari și stăpânitori pământurile și prestațiile urbariale precum și terenurile alodiale, în favoarea Românilor militarizați.

În sfârșit la 1783 s'au militarizat și comunele din Valea Bârgăului, cari aparținuseră la comitatul Dobâcii, și acum s'au anexat și ele la Districtul militar al Rodnei.

E de notat că în vechime au existat numai două comune: Bârgăul de sus și Bârgăul de jos, din cari apoi s'au format și organizat cu ocazia militarizării comunele: Borgo-Rus, Borgo-Joseni, Borgo-Mijloceni, Borgo-Suseni, Borgo-Prund, Borgo-Bistrița și Borgo-Tiha, iar la 1817 Borgo-Mureșeni.

Despre Bârgae se face amintire între altele în documente din anii 1317, 1328, 1386, 1506 și 1552. Așa în anul 1317 se face o împărțire a munților Bârgăului între familiile înrudite Bethlen și Apafi, prin o comisie compusă din funcționari ai comitatelor Dobâca și Solnocul interior¹⁾. La 1328 Toma Voivodul Transilvaniei aflând că locuitorii comunelor Petriș și Bârgău, iobăgite și supuse pe atunci lui Ioan Henul fiul lui Göbel, voiesc să părăsească acele sate, îi somează să rămâie pe loc, luându-i sub protecția sa, și îndemnând și pe alții să se așeze în acele comune²⁾. Regele Carol dă în 1386 lui George Bethlen și lui Petru și Ladislau Apafi un nou hrizov de danie privitor la dominiul Bârgăului³⁾. Iar în 1506 Petru Voivodul Transilvaniei scrie conventului de Cluș-Mănăstur că cetatea Bistrița a cumpărat dela Nicolae Bethlen cu 600 fl. dominiul Bârgaelor, deci să facă introducțiunea orașului în noua proprietate⁴⁾. Dar la 1552 dominiul Bârgăului iarăși trece în proprietatea lui Alexiu Bethlen⁵⁾.

Fapt este că regimul militar a răscumpărat în 1783 dominiul Bârgăului, cu pământuri, prestații urbariale, drepturi regale și cu terenuri alodiale dela familia conților Bethlen cu prețul de 700.000 fl. din cari 300.000 fl. plătiți în numărar, iar 400.000 fl. reprezentând valoarea dominiului fiscal Pauliș din Bănat trecută în schimb în proprietatea Bethleneștilor.

Neavând familia Bethlen tabele de conscripție privitoare la dominiu, ele s'au compus numai atunci cu ocaziunea predării și transpunerii la regimul militar, care în 1789 le-a mai rectificat. Cu acea ocazie s'au constatat o mulțime de nereguli comise de foștii

1) V. C. D. Tr. t. I p. 165—168.

2) V. C. D. Tr. t. I p. 275.

3) V. *Fejér*: C. D. t. X vol. I p. 273.

4) C. D. Tr. t. IV p. 131—133.

5) V. Acte în Arhiva Bistriței.

proprietari privitor la prestațiile iobăgești și urbariale ale locuitorilor români¹⁾).

Din comunele Văiei Bârgăului s'au format două companii de grăniceri.

*

Regimul militar îndată la începutul activității sale, concentrând venitele din drepturile regale dela toate comunele militarizate, a format pentru Districtul militar al Rodnei așa numitul »*Fond de provente*«. Mai târziu după militarizarea Văiei Bârgăului au intrat în acel fond și venitele din drepturile regale ale comunelor din această vale.

Împărăteasa Maria Terezia cu patentă (statutul) din 12 Noiembrie 1766 decretă ca liberti pe toți locuitorii militarizați din Districtul Rodnei, din motivul ca pe de-o parte să se delature dubiul condiției de mai înainte a locuitorilor din Valea Rodnei și din comunele Nușfalău și Sântioana, transpuși din partea Bistrițenilor cu titlu de iobagi; pe de altă parte să devină egal îndreptățite și număroasele familii strămutate în Valea Rodnei, totodată și locuitorii comunelor din Valea Mureș-Șieului; în urmare și acești grăniceri să aibă facultatea legală de-a poseda pământuri proprii în sensul constituției feudale de pe atunci.

În paragraf 74 al amintitei patente împărăteasa totodată dispune că proventele alodiale (fondul de provente) se destinează exclusiv pentru administrația internă a acestui District, cum de fapt din acest fond s'au și purtat în cursul timpului cheltuelile cu clădirea locuințelor și cancelariilor pentru ofițerii din statul major și dela companii, cu construcții de poduri mai mari, institute de învățământ și cu personalul silvic. Ba mai târziu s'au dat din acest fond ajutoare chiar și regimentelor grănicere săcuiești, ale căror fonduri mai mici nu puteau să satisfacă cerințelor.

E de notat că lefurile ofițerilor și subofițerilor, solda grănicerilor pentru serviciu la cordun și alte cheltueli împreunate cu serviciul militar, se plăteau din cassa de războiu.

Fiind fondul de provente avere particulară a regimentului,

¹⁾ V. Protocolul comisiunii mixte: Gemeinschaftliches Kommissions-Protokoll d. d. 7. Aug.—17. Okt. 1783.

nu era administrat de organele erarului (fiscului), ci de o *comisiune economică militară* prezidată de comandantul regimentului și compusă, pe lângă câțiva ofițeri de obicei români, de reprezentanții tuturor comunelor grănicere. În sala clădită în Năsăud anume pe seama acestei comisii stetea inscripția:

»Consilia hic Pallas, Themis hic consilia dictat,
Dat frumenta Ceres, Mars pater arma dat.«

Cu timpul îngerința ofițerilor la administrarea fondului de provente a devenit atât de mare încât ajunsese să fie privit ca avere a erarului militar.

În acest fond s'au vărsat următoarele sume de bani:

1. Venitele din drepturile regale (cârciumărit, morărit etc.) începând dela 1764.

2. Venitul din transportarea pe plute a sării dela Ocna Dejului, pe Someș, până la Solnoc.

3. Contribuțiile plătite pro 1763, dar restituite conform ordinului consiliului de războiu d. d. 8 Martie 1770 No. 111.

4. Bani obținuți din vinderea unor mori, apoi a dreptului de cârciumărit la Anieș, Tihuța și Coșna, și din vinderea altor obiecte mai mici.

5. Banii de școală plătiți benevole de către grăniceri dela 1765 până la 1835.

6. Taxe impuse așa numitor »jeleri«, taxe pe păduri și mori, amende și alte venituri din arenze.

Toate acestea făceau suma de peste un milion și jumătate fl.

*

În conscripțiile făcute după formula ordonată de generalul O-Donel în 1768, apoi de consiliul de războiu în 1770 și modificate prin norma din 3 Nov. 1814, se aflau familii mai vechi grănicerești din Valea Rodnei însemnate până la 1817 la rubrica »liberți«, iar alte familii la rubricile »iobagi« ori și »inquilini«. La anul 1817 însă se ordonă ca în amintitele tabele de conscripții toți grănicerii, fără osebire, să fie însemnați în rubrica »iobagi«.

După repețite reclamații cari au pricinuit lungă corespondență între consiliul de războiu, cancelaria aulică transilvană și guvernul transilvan — care, cum am văzut mai sus, în raportul

său din 1846 propunea ca grănicerii noștri să fie priviți ca libești — în sfârșit dela autoritățile înalte¹⁾ s'a dispus ca grănicerii noștri să nu mai fie trecuți la rubrica: iobagi, și nici la cea de: libești, ci la rubrica »nobiles contribuentes« din care ștergându-se cuvântul »nobiles« să rămână numai: »contribuentes«.

Motivul pentru care grănicerii n'au fost însemnați la rubrica »libești« era temerea ca nucumva ei odată, bazându-se pe imunitățile legate de condiția liberă, să pretindă de-a fi exmilitarizați²⁾, cum făcură la 1794 și 1845 grănicerii regimentului I român din Orlat; apoi vor fi contribuit la denegarea numirii de »libești« și cunoscutele antipatii ale antagoniștilor națiunii române.

*

Din actele arhivei consiliului de războiu din Viena și din actele transpuse la arhiva statului și a curții sub titlul: »Turcicis«, precum și din actele din nou registrate în 1802 și 1803, se poate constata că granițele dintre imperiul austriac și provinciile turcești erau dubii. Guvernul austriac în repețite rânduri făcuse încercări de-a regula limitele, așa, privitor la Transilvania, în anul 1718 cu ocazia încheierii păcii dela Passaroviț, și mai târziu la 1741, când comisarul turcesc Mencafat Mehemed Effendi s'a învoit ca granița s'o formeze pe Carpați cumpăna apelor, aparținând teritoriile dincoace de ea, Transilvaniei, iar cele dincolo de ea, Munteniei și Moldovei.

Chestia a rămas indecisă până la 1769 când — fiind Turcia încurcată în războiu cu Rusia — s'a oferit Austriei ocazie bine venită de-ași executa planul regulării limitelor și expansiunii teritoriale proiectate și propuse încă la 1700 de contele Marsigli.³⁾

Deci s'a dat ordin să se mute stâlpii cu vulturii împărătești, cum și cordunele, mai înlăuntru spre Muntenia și Moldova, iar teritoriul ocupat cu acea ocazie s'a numit »*Teren revendicat*«, și munții aflători pe acel teren s'au numit »*Munții revendicați*«.

La încheierea păcii dela Sistov, în 1791, Poarta otomană a

1) V. scrisoarea generalului Pfersman d. d. Sibiu 28 Apr. 1847.

2) V. rescriptul consiliului de războiu d. d. 21 Dec. 1846 No. 6926.

3) V. Statistik der Militärgrenze d. österr. Kaisertums de C. B. Hiezzinger, Wien 1817 t. I p. 52.

recunoscut de legală acea ocupare, și în anul 1792 s'a fixat noua linia demarcațională printr'o comisie mixtă, la care au participat ca comisari din partea Austriei maiorul Thurnfeld și căpitanul Auner, iar din partea Turciei Abdulah Effendi și Achmet Nurulak Effendi.¹⁾

Toți munții revendicați mărginași cu Districtul militar al Rodnei s'au împărțit în 1770 între comunele militarizate ale acestui district.

Dupăce cu timpul s'au mai format și organizat militărește în Valea Rodnei șase comune, adică: Rodna nouă (Șant), Ilva mare, Sâniosif (Poiana), Măgura, Parva (Lunca Vinului) și Romuli (Strâmba), fiind deci necesar să li-se împartă și acestora hotare separate și munți; mai departe, ivindu-se între 1770 și 1787 trebuința să se fixeze nouă hotare pentru comunele din Valea Mureș-Șieului și pentru comunele nou formate din Valea Bârgăului; așa s'a aflat cu cale să se facă o nouă împărțire a munților, care să corespundă nevoilor tuturor comunelor.

Deci toți munții de pe teritorul Districtului militar al Rodnei — fără considerare dacă ei au fost proprietate antică ori munți revendicați ori munți alodiali răscumpărați — s'au contopit într'o massă, din care avea să se destineze pentru fiecare comună o anumită parte.

În scopul acesta au urmat pertractări cari au durat zece ani dela 1787—1797, și cari s'au sfârșit cu un acord încheiat între reprezentanții comunelor grănicere și aprobat de autoritățile militare superioare; acord care a produs o schimbare radicală în raporturile de proprietate anterioare.

În baza noiei împărțiri au primit comunele următorii munți: *Rodna*: Beneș, Curățel, Gaura, Crăciunel, Șuvăros (pe jumătate); *Șant*: Fața Ineuțului, Stânișoara, Făgețel; *Maieru*: Ineu (spre Nord-Vest), Găgi, Preluci, Rabla, Fața Secii, Dieci, Munciei înșirați (1/3 parte); *Sângeorz*: Putredul, Perșa (pe 1/2), Cișa, Mirașa, Pântecele, Muncel (pe 1/2); *Ilva mare*: Lala (pe 1/2), Lopadna, Rusaia, Runcul

¹⁾ V. Actul de demarcație d. Fălticeni, 14 Nov. 1792 (Copia No. 356/24.554 ex 1822 Dir. fin. prov. fasc. 105 guv.) Arh. cons. de războiu No. 5 Harta Transilvaniei.

Tunzerilor, Muncerii; *Sâniosif*: Dosul Ineuțului, Muncerii înșirați ($\frac{1}{3}$ parte); *Măgura*: Suhardul, Perșa (pe $\frac{1}{2}$); Lopadna (pe $\frac{1}{2}$); *Leșu*: Lala (pe $\frac{1}{2}$) Netedul, Heniul (o parte), Piciorul Oncului; *Ilva mică*: Heniul (o parte), Fața Cucuresei, Șesul Ineuului, Tomnaticul, Vâlfa; *Feldru*: Muncerii înșirați ($\frac{1}{3}$ parte), Corongișul, (Lăzile); *Nepos*: Galaț (o parte), Șuvărosul (pe $\frac{1}{2}$); *Rebra*: Craia (o parte), Detunata; *Parva*: Poiana roșie, Bârla (pe $\frac{1}{2}$); *Rebrișoara*: Gușatul, Bătrâna (o parte), Bârla (pe $\frac{1}{2}$); *Năsăud*: Saca, Izvorul mare; *Salva*: Mihăiasa, Petroasa; *Hordou*: Bujdei; *Bichigiu*: Cormaia, Budinul; *Telciu*: Oprișasca, Muncelul, Bătrâna (o parte); *Romuli*: Muncelul râios; *Mititei*: Obârșia Rebrii; *Runc*: Basaraba, Craia (o parte); *Mocod*: Lucăciosa, Rantea; *Găureni*: Măgura neagră; *Suplaiu*: Muncelul Țibleșului; *Poieni*: Poiana Runcului, Piciorul Runcului, Piciorul Măsteacănului; *Zagra*: Galaț (pe $\frac{1}{2}$) Țibleșul (pe $\frac{1}{2}$); *Borgo-Tiha*: Cioasa, Gruiu, Bucșoia, Miroslava; *Borgo-Prund*: Zimbroaia, Dălbidan, Muncelul cu Paringul; *Borgo-Bistrița*: Breaza, Struniorul, Piatra Slatinei; *Borgo-Suseni* și *Borgo-Mijloceni*: Buba, Măgura; *Borgo-Joseni*: Temeul; *Borgo-Rus*: Bistricioara; *Monor*: Dealul lat (pe $\frac{1}{2}$), Izvorul Bucinișului (pe $\frac{1}{2}$), Miragiul; *Gledin*: Paltinul, Pietrile roșii, Tomnaticul (pe $\frac{1}{2}$); *Șieuf*: Haïta, Izvorul Bucinișului (pe $\frac{1}{2}$); *Rușii-Munți* și *Murăreni*: Dealul lat (pe $\frac{1}{2}$) *Budacul român*: Dumitrele, Dealul Bațoșului, Petriceaua ($\frac{2}{3}$ părți); *Nușfalăul*: Mărișelul; *Sântioana*: Fața Gardului, Cerbucul, Petriceaua ($\frac{1}{3}$ parte).

*

Prin ordinele consiliului de războiu din anul 1770 Nri 1117, 1756, 4519, aprobate de împărăteasă, s'au introdus în Districtul nostru militar *cărți fonciare*, căci vechile cărți, numite »urbarii«, dupăcum declarase magistratul Bistriței, fură nimicite cu ocazia unui incendiu¹⁾. La compunerea cărților fonciare s'a lucrat până în 1780, iar în 1784 ele s'au rectificat.

Între anii 1790 și 1795 s'au compus nouă urbarii în câte două exemplare, dintre cari unul se păstra în arhiva regimentului, iar celalalt în arhivele respectivelor companii. Numai acestei dis-

¹⁾ Alte documente nefavorabile pentru Români însă au rămas neatînse de foc?!

poziții se poate mulțami că în 1849, când rebelii maghiari au ars și nimicît arhiva regimentului și arhivele unor sate, totuși a putut fi mântuită o parte din vechile urbarii, cari mai târziu, prelucrate și complectate, au putut servi ca baze cărților fonciare cari există și în prezent.

În acele urbarii era înscrisă întreaga proprietate terestră din Districtul militar, cu numirile, extensiunea și cultura sa, cu granițele proprietății fiecărei familii grănicere, a fiecărei biserici și a fiecărei comune.

În urbarii pe lângă averea nemișcătoare a fiecărui grănicer erau însemnate și contribuțiile ce avea el să presteze. Până la 1801 fiecare grănicer plătea în timp de pace $\frac{2}{3}$ parte din contribuția obișnuită, iar familiile ai căror membri erau duși în războie, erau scutite de orice impozit. Cu începere dela 1 Noembrie 1801 grănicerii peste tot n'au mai prestat contribuții.

Trebuja să se poarte evidență în urbarii și despre persoanele ce nu erau militari, ci meseriași ori așa numiți »jeleri«, cari, deși supuși jurisdicției militare, nu puteau poseda pământuri proprii și nu erau îndreptățiți la folosirea grătuită a averilor comunale: pășuni, păduri etc. Astfel jelerii plăteau în visteria țării contribuția capului și a vitelor, iar în fondul de provente așa numită »taxă protecțională«, în sfârșit în cassele comunale diverse taxe pentru lemne și pășuni etc.

Evreilor nu le era permis să întreprindă vr'o speculă sau să stea mai mult de 48 ore în comunele de pe teritoriul regimentului. Atât Jidovilor cât și Armenilor le era interzis să ia în arenda și să exercieze dreptul cârciumăritului, ori alt drept din raionul regimentului.

*

În anul 1807 s'a luat din nou la pertractare împărțirea munților făcută la 1796. În urma acestei pertractări li-s'a distribuit comunelor următorii munți: La compania 1, *Rușii-Munți* și *Murăreni*: Dealu lat ($\frac{1}{2}$); *Gledin*: Paltinul, Pietrile roșii, Tomnaticul ($\frac{1}{2}$); *Monor*: Dealu lat ($\frac{1}{2}$), Izvorul Bucinișului ($\frac{1}{2}$), Miragiul, Piciorul Podereului sau Dealu lat ($\frac{1}{2}$) la Dragoiasa. La comp. 2, *Budacul român* și *Ragla*: Dumitrele, Dealu Batoșului, Petriceaua ($\frac{2}{3}$);

Nuşfalău : Mărişelul ; *Şieţ* : Hăita, Izvorul Bucinişului ($1/2$) ; *Sântioana* : Faţa Gardului, Cerbucul, Petriceaua ($1/3$). La comp. 3, *Borgo-Tiha* : Cioasa, Bucşoia, Miroslava, Gruiful sau Dornişoara ; *Borgo-Prund* : Dălbidanul, Zimbroaia, Muncelul cu Paringul, Piatra Slatinei ; *Borgo-Bistriţa* : Briaza, Struniorul. La comp. 4, *Borgo-Suseni* şi *Mijloceni* : Buba, Măgura, Heniul ($1/3$) ; *Borgo-Joseni* : Temeul, Tomnaticul ($1/2$) ; *Borgo-Rus* : Bistricioara, Poienile, Măgura Calului, Dealu îngrădit, Priporul Candrii. La comp. 5, *Rodna* : Beneş, Curăţel, Gaura, Crăciunel, Şuvărosul ($1/2$) ; ori în locul Crăciunelului destinat pentru terenul montan, munţii : Păluta şi Poiana Coşnii ; *Maieru* : Ineul mare (spre Nord-Vest), Găgi, Preluci, Rabla, Dieci, Faţa Secii ; *Şanţ* : Faţa Ineuţului, Făgeţel, Stănişoara ; *Ilva mare* : Lala ($1/2$), Rusaia, Lopatna, Munceii sau Muntele Cornii. La comp. 6, *Sângeorz* : Perşa sau Faţa Perşii, Putredul, Cişa, Miraşa, Pântecele, Muncelul ($1/2$) ; *Sâniosif* : Dosul Ineuţului ; *Măgura* : Suhardul, Perşa sau Dosul Perşii, Lopatna ($1/2$). La comp. 7, *Feldru* : Munceii înşiraţi ($1/3$), Corongişul sau Lăzile, Vâlfa ($1/2$) ; *Leşu* : Lala ($1/2$) Heniul (o parte), Piciorul Omului ; *Ilva mică* : Heniul (o parte), Faţa Cucuresei, Şesul Ineului, Tomnaticul, Vâlfa ($1/2$). La comp. 8, *Rebrişoara* : Guşatul, Bătrâna, Bârla ($1/2$) ; *Rebra* : Craia ($1/2$) Detunată ; *Nepos* : Galaţ (o parte), Şuvărosul ($1/2$), Munceii înşiraţi ($1/3$), Poiana Răchiţii ; *Parva* : Poiana roşie, Bârla ($1/2$), Dealu Bancului. La comp. 9, *Năsăud* : Saca, Izvorul mare ; *Salva* : Mihăiasa, Petroasa, Runcul Tunzerilor. La comp. 10, *Telciu* : Oprişasca, Muncelul, Bătrâna ; *Hordou* : Bujdeiu, Munceii înşiraţi ($1/3$) ; *Bichigiu* : Cormaia, Budinul ; *Romuli* : Muncelul răios. La com. 11, *Zagra* : Galaţ ($1/2$), Ţibleşul ($1/2$) ; *Poieni* : Poiana Runcului, Piciorul negru, Piciorul Mesteacănului ; *Găureni* : Măgura neagră ; *Suplaiu* : Muncelul Ţibleşului. La comp. 12, *Mocod* : Lucăciosa, Rantea, Netedul ; *Mititei* : Obârşia Rebrii, Pănasurile mari şi mici ; *Runc* : Basaraba, Craia ($1/2$).

Această împărţire încă s'a făcut cu învoirea şi colaborarea reprezentanţilor tuturor comunelor grănicereşti, după care munţii au fost însemnaţi în cărţile fonciare.

Din întreg complexul munţilor a rămas nedistribuită numai o parte păduroasă din muntele Stănişoara, numită *Dosul Stănişoareii* având suprafaţa de circa 6000 jugere. Acest teren, privit

ca avere comună a tuturor comunelor regimentului, s'a dat în arendă familiei Manz de Mariensee proprietari de mine de argint, fier și aramă în Bucovina, și venitul anual la început s'a vărsat în cassele comunelor, iar după înființarea fondului de mondire, în acesta.

Încă în 1806 s'a format pentru scopurile industriei miniere din Rodna un așa numit »Teren montan« din câte o parte păduroasă a munților: *Beneș*, *Curățel* și *Gaura* ai comunei Rodna, *Cișa* al Sângeorzului, *Corongiș* al Feldrului și *Saca* al Năsăudului, la cari s'a mai adăos muntele *Crăciunel* al comunei Rodna, pentru care aceasta a primit ca echivalenți munții *Păluta* și *Poiana Coșnii*. Acest teren s'a dat în arendă erarului montan, iar venitul lui anual de 600 fl. Rh. dela 1806—1836 s'a vărsat jumătate în fondul de provente, și jumătate în cassa comunei Rodna pentru muntele *Crăciunel*. Când Rodna a fost despăgubită pentru *Crăciunel* cu munții *Păluta* și *Poiana Coșnii*, a doua jumătate din venitul terenului montan a început să se verse în fondul de mondire al regimentului. Între anii 1836 și 1866 venitul anual de 240 fl. mon. conv. plătită pentru terenul montan se vărsa jumătate în fondul de provente și jumătate în fondul de mondire.

*

Este bine și necesar să se accentueze și sublinieze înc'odată că întreaga proprietate de pământ a particularilor, a comunelor, a bisericilor și școlilor din Districtul militar al Rodnei era perfect stabilită și asigurată prin cărțile fonciare, considerate ca documente publice. În timpul cât a existat instituția graniții, întreg teritoriul Districtului a format proprietatea exclusivă a populației grănicere, și nici erarul militar nici fiscul n'a avut aci vr'o proprietate; organele administrative militare aveau numai atribuții polițiene, tutelare și de control.

În timpurile mai vechi, conform sistemului feudal, domnitorul era supremul proprietar al întregii țări, iar noțiunea de posesor și de posesiune, chiar și de uzufruct și uzufructuar, conform dreptului civil exprima aceea ce azi înseamnă proprietatea și proprietar. Și fiindcă până în timpurile recente numai clasele privilegiate erau îndreptățite prin legile țării să poată avea posesiune

lcl

terestră; așa locuitorii grăniceri din Districtul militar al Rodnei, în baza dreptului antic, în baza statutului din 12 Noemvrie 1766, și în baza cărților fonciare, posedau asemenea drept de posesiune și proprietate.

În 1808 a intrat în vigoare Normativul publicat de comanda generală din Sibiu sub No. 346, în care normativ se stabilește procedura și raportul de drept în chestii de proprietate și ereditate la adoptări, însurători și măritişuri. Se interzic vânzările, schimburile, donațiile și testările de pământ fără permisia autorităților militare superioare; apoi se eschid dela dreptul de proprietate și ereditate a moșiilor părintești: femeile cari prin măritiş, asemenea bărbații cari sau prin căsătorie sau prin adopțiune trec pe altă moșie. Aceste persoane posed drept de proprietate numai la moșiile pe cari au trecut.

Dacă pe vr'o moșie nu se mai găsesc persoane de sex bărbătesc, atunci femeile au dreptul să înscrie ca coproprietar la moșiile lor pe bărbații cu cari se căsătoresc.

La caz dacă vr'o moșie rămâne vacantă prin moarte, emigrare ori din alt motiv, atunci ea ori se dă în întregime unei alte familii ori se împărțește între mai multe familii cu membrii număroși.

Aceste erau dispozițiile de căpetenie ale normativului pe lângă care era în vigoare și codicele civil austriac introdus în 1812 în regiment.

*

La anul 1830 s'a înființat »*Fondul de mondire*« cu scopul ca din el să se acopere cheltuelile împreunate cu procurarea de uniforme militare din stofă mai fină.

Până la înființarea acestui fond îmbrăcămintea grănicerilor atât în timp de pace cât și de războiu, consta din manufactură proprie, croită și colorată uniform: suman negru tivit negru, cio-reci albi strâmți tiviți albastru, pălărie neagră și opinci.

Pentru alimentarea fondului de mondire reprezentanții comunelor grănicere au destinat:

1. O treime din restul de numărar aflător în casele comunale.
2. Arenda întregă pentru muntele »Dosul Stănișorii«, și jumătate din arenda pentru »Terenul montan« dela Rodna, care până atunci se vărsa în casele comunale.

3. Cota în numărare plătită de erarul militar în locul încălțămintelor, pe cari era dator să le confecționeze grănicerilor.

4. Prețul lemnului de foc furnizate ofițerilor regimentului.

5. Cota în numărare plătită grănicerilor pentru uzarea mondirului propriu în expediții, garnizoane etc. afară de raionul regimentului.

*

Aci mai este de amintit că cele dintâi școli înființate pe teritoriul regimentului: școala normală, institutul de creștere militar, școala de fete și școlile »triviale«, numite după cursul lor trifurcat, s'au susținut din fondul de provente; iar pentru întreținerea școlilor primare, la stăruința Vicarului Ioan Mărian, s'a înființat în fiecare comună câte un »*Fond școlar comunal*«, și anume pentru comune mai mari în suma de 4000 fl., pentru cele mijlocie 2500 fl. și pentru cele mici în suma de 2000 fl. m. c. Aceste fonduri se alimentau din arenda cârciumăritului celor trei luni de toamnă.

III După desființarea graniței

Cu ordinul împărațesc din 22 Ianuarie 1851 se desființază instituția graniței în Transilvania. În acel ordin monarhul își exprimă recunoștința față cu populația ambelor regimente române de graniță, pentru credința și serviciul prestat de grăniceri atât în timp de pace cât și în războaie; iar în 20 Mai 1852 decorează steagul batalionului I al regimentului grănicer năsăudean cu medalia de aur.¹⁾

Tot în amintitul ordin se dispune că munții revendicați, în mod excepțional au să rămână în folosința comunelor din fostele două regimente grănicere românești.

Cu prilejul publicării acestui ordin guvernorul Ardealului generalul Wohlgemuth în actul comunicativ din 20 Februarie 1851 Nr. 3598 somează comunele să se declare asupra sorții fondului de mondire, care este proprietate nediscutabilă a grănicerilor, și le recomandă să *destineze acel fond scopurilor școlare*.

În adunarea ținută în Năsăud la 13 Martie 1851 sub președintele comandantului regimentului, reprezentanții tuturor 44 comune grănicerești hotărâră unanim, că fondul de mondire să nu se împărțească între comune, ci să rămână și pe viitor avere integrală indivizibilă a comunelor, destinându-se venitul lui pentru burse la descendenții grănicerilor cari vor studia la institute mai înalte.

Acest fond, numit apoi »*Fond de stipendii*«, la desființarea graniței ajunsese la suma de 28.435 fl. 38²/₈ cr. m. c.

Tot atunci reprezentanții grănicerilor noștri hotărâră ca fondurile școlare comunale să rămână și pe mai departe destinate sco-

¹⁾ A cărei copie în bronz se păstrează la liceul »George Coșbuc« din Năsăud.

pului pentru care s'au creat. În acest fond, după 1854, s'a vărsat și arenda plătită pentru o parte de pădure din *Dosul Poienii rotunde*.

Când era să se facă transpunerea dela administrația militară la cea civilă, iată deodată pășește administrația financiară cu următoarele pretenții:

a) să i-se predea toate acele obiecte și drepturi cari în timpul graniței au stat în administrația organelor militare, ca: restul fondului de provente, drepturile regale, fondul de mondire împreună cu izvoarele sale de venite, toate locuințele ofițerilor și cancelariile cu grădinile și pământurile apartinătoare la acele, toate moșiile vacante și toate proprietățile cari în timpul graniței s'au tratat ca avere erarială militară;

b) să se separeze și predea comunelor numai acele proprietăți și drepturi cari înainte de militarizare au fost comunale, iar toate celelalte, chiar și dacă au fost în posesiunea reală a comunelor în timpul graniței, să se transpună organelor financiare ca avere erarială;

c) până la hotărîre ulterioară, să se transpună administrației financiare fără osebire toți munții, toate pădurile și pășunile comunale, toate fondurile școlare comunale precum și venitele din munți și păduri.

Guvernul civil și militar din propria autoritate a și satisfăcut primelor pretenții, ordonând să se predea administrației financiare: restul fondului de provente, drepturile regale ale tuturor comunelor, fondul de mondire, împreună cu venitele acelora, apoi toate edificiile cu dependințele lor și toate moșiile vacante; iar celelalte pretenții le-a respins.¹⁾

Deci abia se desființă regimentul, ai cărui grăniceri purtaseră cu onoare armele în timp de pace și războiu pentru apărarea tronului și a patriei, și iată că asupra lor și începeau să se ridice furtuni grele amenințându-i cu nimicirea bunurilor agonisite. Reînviase politica dușmanilor seculari ai Românilor. Tot acei indivizi ipocriți cari în 1849 așternură la locurile înalte memorii ca să fie desființată instituția grăniceră din Transilvania; acum tot ei des-

¹⁾ V. Scrisoarea guvernului d. d. 7 Aprilie 1851 Nr. 7900 adresată consilierului ministerial Rosenfeld.

voltau activitate subversivă spre a despoia pe foștii grăniceri români de averile lor câștigate cu mare greu și apărute cu sângele vărsat pe toate câmpurile de războiu ale Europei. Cu disconsiderarea cinică a patentelor și ordinelor împărătești, a legilor pozitive și a principiilor de drept, administrația financiară își întindea ghiarele să le răpească grănicerilor noștri avutul, în favoarea erarului.

Și acea administrație hrăpăreață nu se mulțamea cu cę primise din grația unui guvern neorientat și slăbănog; ci își încorda puterile să pună mâna și pe pădurile comunelor românești. Îi și succese încă în 1851 să delature conducerea de mai înainte și să institue un oficiu silvanal cesaro-regesc, care pe titlul sechestrului politic era subordonat ministerului de finanțe. Pădurile comunelor noastre grănicere cu toate protestele din partea lor, au fost predate în 8 Decembrie 1851 maistrului silvanal Gabriel Blagoevici;¹⁾ și oficiul silvanal organizat de acesta și plătit din venitele drep- turilor regale sechestrate, a încetat să ființeze numai în 1872.

Pe când erarul financiar ridica pretenții la averile comunale, pe de altă parte, la inițiativa Universității săsești, familia boierilor maghiari Kemény pretindea vr'o 9 munți revendicați, pe titlul că ar aparținea domeniului Ieciu.

Aflând grănicerii despre uneltirile contrarilor și temându-se că într'o bună dimineață se vor trezi despoiați de bunurile lor, așternură guvernului un memoriu fulminant. La denunțul și îndemnul dușmanilor consternați, organele guvernului făcură perchiziție domiciliară la vicarul Macedon Pop, învățătorul Vasile Nașcu și la sublocotenentul pensionar Petru Tanco cu scop de-a descoperi pe urzitorii memoriului, stigmatizați ca conspiratori și revoltanți. A urmat suspendarea din funcție a învățătorului Nașcu și a directorului școlar Moise Panga, precum și inițierea unui sistem de spionaj pentru de-a urmări persoanele mai marcante și de-a sparge cuibul »revoluționarilor«.

Se poate închipui în ce situație nespus de grea se găseau comunele noastre în fața atacurilor concentrice pornite din diverse laturi, și la ce se puteau ele aștepta considerând influența puternică

¹⁾ V. Actele transunerii în arhiva fondurilor din Năsăud sub Nr. 595 ex 1866.

a partidelor contrare și stările politice nefavorabile comunelor grănicere împrăștiate prin mai multe comitate. Se mai adăoga și faptul desavantajos că intelectualii din ținutul nostru erau parte la miliție, parte în oficii publice depărtate neavând nici o coeziune, iar documentele necesare, cum mai amintisem, arseră cu întreaga arhivă a regimentului în 1849.

În urma pretențiilor nedrepte și exagerate ridicate de erarul financiar și de familia Kemény, pertractările urmară în două direcții.

A) Relativ la pretențiile erarului

Pentru fiecare dintre cele două regimente române de graniță s'a instituit câte o comisie din funcționari administrativi și financiari cu îndrumarea să constateze:

a) cari comune au fost înainte de militarizare de condiție liberă și cari de cea iobăgească;

b) dintre proprietățile aflătoare în fiecare comună, cari au fost înainte de militarizare de natură alodială (dominală) sau fiscală, și cari au fost comunale; așisderea ce drepturi, și în ce măsură, au exercitat »de jure et de facto« stăpânii moșieri (fiscul) și comunele;

c) ce schimbări, când și din ce cauză, s'au făcut privitor la aceste proprietăți și drepturi în timpul existenței graniței; cari drepturi s'au uzurpat în acel timp dela fisc; cine sunt actualii proprietari și posesori, și cari motive ar putea servi erarului financiar p-ntru revendicare.

Aci e de notat că în timp ce erarul avea reprezentant în comisia investigătoare, comunele, a căror avere forma substratul pertractărilor, erau lipsite de reprezentanți legali. La repețitele rugări ale comunelor ținutului nostru în sfârșit fu numit ca membru în comisiune pentru Năsăudeni bravul și zelosul căpitan-auditor pensionar Iosif Șotel (Schottl).

Reprezentantul erarului financiar, care pretindea toate proprietățile și drepturile de categorie alodială sau fiscală, cu diferite acte, argumente și concluzii false, își dedea toată silința să constate că comunele grănicere din Districtul Năsăudului nici înainte și nici pe timpul graniței militare n'au posedat bunuri comunale.

În genere el argumenta așa: Dupăce raporturile dreptului de proprietate nu sunt stabilite prin actele de organizație ale regi-

mentelor române; așa conform principiului dominant în normativul din 20 Ianuarie 1808, — care dispune trecerea bunurilor imobile la erar în cazul când nu există erezi legitimi — proprietățile foștilor grăniceri sunt moșii feudale, date acestora spre folosință cu îndatorirea de a presta serviciu militar; iar dreptul de pășunat și pădurărit pe amintitele terene a fost numai o concesiune excepțională rămânând nealterat dreptul dominal ca un drept maiestatic. Din acest punct de vedere și conform legilor de pe atunci ale patriei sunt a-se privi și considera și documentele în care se face pomenire despre proprietăți comunale. Apoi dreptul de-a tăia lemne și a pășuna pe terenele alodiale și fiscale este normat în legislația secolilor trecuți. Astfel Trip. t. 3, 30 și 33 precum și art. diet. XXX ex 1797 stabilesc că numai boierii moșieri pot poseda păduri proprii, iar art. 11 din 1681 nu cunoaște proprietăți comune la moșii fiscale. Prin punctele regulătoare din 12 Noemvrie 1769 boierii au fost îndatorați să permită numai coloniștilor pășunatul și folosirea pădurilor pe terene alodiale; tot așa dispune și art. diet. XXX din 1791. Privitor la fondul regiu se dispune în Apr. 6. II tit. 11 art. 6 că acolo supremul proprietar este domnitorul, care e îndreptățit să separeze orice parte și s'o dea spre folosință altora.

În specie, reprezentantul fiscoi încearca să argumenteze:

a) *Privitor la Valea Rodnei*, că comunele cu locuitorii săi au fost donate publicului săsesc din cetatea Bistriții, care le-a posedat cu drept dominal; locuitorii acestor comune înainte de militarizare au fost de condiție iobăgească; munții, pădurile și pășunile din această Vale au fost proprietatea publicului și cetății Bistrița cu titlu de »fundi allodiales«; Bistrițenii au cedat și transpus cu drept dominal pe respectivii locuitori, împreună cu pământurile și drepturile regale, pentru un preț de răscumpărare; în sfârșit că moșiile de categoria bunurilor alodiale au fost lăsate locuitorilor spre folosire numai pe timpul serviciului militar, după încetarea căruia erarul are dreptul să le reclame.

b) *Privitor la Valea Bârgăului și Valea Mureș-Șieului* — cu excepția Nușfalăului și Sântioanei, față de cari pretenția de desdaunare a Bistrițenilor a fost respinsă prin sentința din 15 Martie 1786 aprobată de împărat — fiscoi susținea, că locuitorii co-

munelor din acele Văi au fost de condiție iobăgească; statul a răscumpărat dela mai mulți boeri terenuri alodiale și drepturi regale parte în schimb cu alte domenii fiscale parte plătind în numerar, adaugând că a răscumpărat și acele terenuri cari în conscripțiile transpuse de moșieri ori compuse din nou cu ocazia militarizării au fost însemnate ca pământuri comunale; în sfârșit fiind aceste comune de condiție iobăgească și în sensul legilor patriei neputând ele posedea moșii proprii, ci numai uzufruct de pășunat și pădurărit, în consecință terenele alodiale lăsate lor numai pentru folosință temporară, după încetarea serviciului militar trebuie să se restituie fiscului.

Aceste erau argumentele șubrede ale reprezentantului visteriei statului.

Comunele foste grănicere din acest District, somate din partea comisiei să-și dovedească dreptul la posesiunile comunale apoi starea înaintea de militarizare și în timpul graniței, așternură colectiv după Văi câte un act de apărare.¹⁾

Dosarele comisiunilor împreună cu opiniile membrilor s'au transpus prin guvernul țării unui »comitet de arbitru« în Sibiu, compus din funcționari administrativ-politici și financiari cari au lucrat din Martie 1857 până în Februarie 1858.

Acest comitet acceptând principiul statului-quo dinaintea militarizării a stabilit următoarele 10 puncte:

1. Toate pământurile intra- și extravilane cari la desființarea graniței au format părți constitutive ale moșiilor militare-grănicere, împreună cu moșiile vacante, au să rămână fără nici o despăgubire în posesiunea populației foste grănicere; iar pământurile cari la încetarea graniței au stat sub administrația organelor militare, revin ca proprietate statului.

2. Pădurile și munții vor fi tratate sau ca terene alodiale sau comunale conform categoriei căreia au aparținut cu ocazia înființării graniței.

3. Servituțiile acordate populației grănicere în terenele alo-

¹⁾ Ciornele se păstrează în arhiva fondurilor nășăudene. Actul Rocnenilor e publicat și în „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*“ Brașov 1854, No. 22, 23, 32—4 sub titlul: „*Legitimarea Rocnenilor*“ și „*Răspunsul Rocnenilor*“.

diale să se suțină, cu rezerva aranjării ulterioare și aplicării măsurilor polițiene-forestiere.

4. Lăzuirile făcute fără permisiunea administrației militare, sau făcute dela desființarea graniței încoace, sunt de a-se urmări pe calea legii; dimpotrivă toate celelalte locuri lăzuite rămân în proprietatea respectivilor până la aranjarea definitivă.

5. Privitor la cârciumărit se susține statusul-quo din timpul înființării graniței.

6. Tot așa și privitor la morărit, susținându-se deodată și drepturile câștigate în timpul graniței cu aplicarea dispozițiilor patentei urbariale.

7 și 8. Vânatul are să se acomodeze normelor politice, iar privitor la pescuit să se susțină statusul-quo din timpul graniței.

9. Măcelăritul și dreptul de negustorie se abrogă.

10. Taxele plătite de negrăniceri pentru pământuri folosite până la alte dispoziții în comunele foste iobăgești au să se verse în caselle fiscale, iar în celelalte comune în caselle comunale.

Administrația financiară, nemulțămăită cu dispozițiile punctului 3, pretinse înțericerea necondiționată a speculației cu lemne din pădurile alodiale; pretenția ei fu însă răspinsă de către locurile mai înalte.

Guvernatorul țării, principele Carol Schwarzenberg, așternu întreg dosarul, împreună cu raportul său,¹⁾ ministerului de interne din Viena, propunând următoarele două modificări:

a) Dreptul de cârciumărit din toate comunele foste iobage fiind ele sărace, să li-se lese și pe mai departe; și

b) Munții revendicați din teritorul regimentului năsăudean să treacă la fisc, iar comunele, pentru pierderea folosinței, să fie despăgubite pe altă cale.

Rezumat: Din actele comisiunilor sus amintite privitor la teritorul regimentului năsăudean rezulta, că

1. toate comunele din Valea Bârgăului și Mureș-Șieului, cu excepția satelor Nușfalău și Sântioana, au fost de condiție iobăgească;

2. condiția comunelor din Valea Rodnei s'a găsit că ar fi dubie; membrii politici și ai procuraturei financiare din comisii

¹⁾ D. d. 5 Aprilie 1858 No. 2658.

se declaraseră pentru condiția liberă a comunelor, până când reprezentanții fiscalului susțineau că ele au fost de condiție iobăgească. Intre altele aceștia învoca argumentul, că prin ordinul din 8 August 1804 al consiliului de războiu în comune s'au introdus taxe asupra lemnului de speclă, în favoarea fondului de provente, deci pădurile au fost proprietăți erariale.

Adevărul însă era că plățirea acelor taxe s'a curmat prin ordinul aceluiaș consiliu din 23 Ianuarie 1808 No. 182, și încercarea de a-se introduce din nou taxele s'a respins prin ordinul consiliului din 30 Iunie 1842 No. 2154.

Intreg complexul de acte s'a luat apoi la dezbateri în ministerul de interne din Viena în ședințele ținute la 11, 16, 21, 25 și 30 Iulie 1859 participând la ele reprezentanții ministerului de interne, ai comandei supreme militare, ai ministerelor de finanțe și justiție, cum și ai supremei curți urbariale.

În acel consiliu cu majoritate de voturi s'a acceptat un proiect de decizie formulat pe temeiul, că prin desființarea legămintelor grănicerești, a treia persoană care n'a luat parte în acele legăminte nu-și poate câștiga drepturi nouă. Pentru judecarea raporturilor juridice dintre populația grăniceră și fisc, care a intrat în locul administrației militare-grănicere, este hotărâtoare situația ce a existat la înființarea graniței, care situație nici atunci și nici în timpul dăinuirii graniței nu s'a schimbat în măsura care ar califica pe comune, pe singuraticile familii grănicere sau pe o a treia persoană să câștige drepturi nouă ori să ia asuprași îndatoriri nouă.

Ministerul de finanțe nefiind mulțumit cu acel proiect, a propus din partea sa alt proiect bazat pe principiul de-a restitui statul-quo de pe timpul înființării graniței, cu aplicarea schimbărilor juridice făcute în sensul patentei urbariale din 21 Iunie 1851.

Cu aceasta ministerul de finanțe ignorează în principiu toate schimbările urmate pe timpul graniței, cari taie adânc în chestiile de proprietate. Mai întâi deneagă foștilor grăniceri dreptul de proprietate la acele terene pe cari ei le-au posedat de facto pe timpul graniței, și cari s'au înscris pe numele lor și în cărțile fonciare. După aceea se eschid grănicerii dela dreptul pășunatului și pădurăritului în terenele foste alodiale punându-li-se în perspectivă numai

o compensație conformă normelor patentei urbariale, întocmai ca și când foștii grăniceri în timpul existenței graniței ar fi fost iobagi. Mai mult, ministerul de finanță propune în proiectul său că nici grănicerii, nici bisericile și școlile lor să nu fie compensate cu terenurile pe care ei le pretind, ci cu oricari alte terenuri foste alodiale.

Deși proiectul ministerului de finanță era cu mult mai nefavorabil decât cel al ministerului de interne, pe grăniceri nici acesta nu-i satisfăcea, deoarece e adevărat că oferea concesiilor private la drepturile câștigate în timpul graniței, dar luând ca bază statul-quo ante, făcea distincție între comunele foste libere și foste iobage, cu disconsiderarea patentei împărătești din 1766 care pe toți locuitorii militarizați fărăosebire îi ridică la statutul de liberi.

Ministrul de interne Bach cu raportul său No. 19.144 din 20 Aug. 1859 așternu împăratului toate actele cu procesele verbale și cu proiectele de decizie menționate. În raportul său ministrul expunând geneza chestiei și cursul pertractărilor, părtinește proiectul de decizie acceptat în consiliul ministerului său și combatte proiectul ministerului de finanțe. Dintre argumentele ministrului Bach merită mențiune următoarele: Anevoie se pot constata cu precizie în toate cazurile raporturile care au existat înainte de introducerea graniței. Dovezile citate de ministerul finanțelor sunt insuficiente, și nu se pot ignora toate dispozițiile dregătoriilor militare, până și ordinele preînalte, fără de a păgubi și nedreptăți populația fostă grăniceră, care nu poartă vină pentru desființarea graniței, și nici n'a cerut-o. Altfel administrația militară nici n'a încuviințat populației grănicere mai multe pământuri și drepturi decât numai pe cele absolut necesare pentru existență. Suprimarea folosinței legale a pășunatului și pădurăritului neapărat necesare grănicerilor, înseamnă a-i ruina și a crea un proletariat agrar periculos. Aplicarea procedurilor recomandate de ministerul de finanțe, în loc să amelioreze starea populației române foste grănicere, care își pune toată nădejdea în grația Maiestății sale; o amenință cu nimicire, fără să poată arăta vr'un folos practic pentru administrația financiară.

B) Relativ la pretențiile familiei Kemény

Îndată după ocuparea munților revendicați au ridicat asupra acestora pretenții mai multe familii boierești maghiare, și chiar și unele corporațiuni, pe titlul că munții ar fi dependențe ale domeniilor lor, cerând să li-se restituie.

Privitor la mai mulți atari munți din Districtul militar al Rodnei au ridicat pretenții familiile conților și baronilor Kemény și Bethlen.

Iosif II, în timpul coregenției sale cu mamă-sa împărăteasa Maria Terezia, la 1770 a decretat că aceia dintre munții revendicați de cari nu vor avea nevoie grănicerii, să fie restituiți pretenzenților cari vor dovedi dreptul de proprietate. La teza din nou pusă în 1775 dacă munții revendicați sunt a-se privi ca achiziție fiscală sau nu, împărăteasa Maria Terezia a decis să se mențină uzul introdus, în consecință munții să se lase în posesiunea grănicerilor. Tot așa împăratul Iosif II cu decretul din 13 Iulie 1783 încă a dispus¹⁾ că munții revendicați în 1769 au să rămână în folosința grănicerilor transilvani și nimeni nu poate să facă vr'o pretenție la acei munți.

Dupăce unii pretenzenți totuși apucară să pună mâna pe câțiva munți, împăratul Iosif II ordonă²⁾ în 1786 că grănicerii să fie repuși fără de nici o piedecă în posesiunea terenului revendicat prin mutarea vulturilor împărătești spre Moldova și Valahia; iar proprietarii provinciali, cari vor putea dovedi dreptul asupra uneia sau alteia din aceste terene, să primească o despăgubire potrivită.

Mai târziu ridicând pretenții din nou jalbe, împăratul Leopold II cu data Milan, 19 Iunie 1791³⁾ a hotărît ca pretenzenților cari în termen de 5 ani vor dovedi că vr'o parte din terenul revendicat este propriu a lor, după circumstanțe ori să li-se restituie acea parte ori să li-se dea o despăgubire. Pretențiile și dovezile au să se aștearnă guvernului transilvan și fiscul are

1) V. Raportul Comandei generale d. d. Sibiu, 3 Mai 1841 No. 1774 către consiliul de războiu.

2) No. aulic 8836 din 10 Aug. 1786; No. guv. 7986.

3) V. No. aulic 4566 și No. guv. 7758 ex 1791.

să-și dea părerea. Guvernul va raporta din caz în caz cancelariei aulice transilvane, care, împreună cu opinia sa, va așterne actele Maiestății sale. Se ordonă însă fiscului să pună deosebit pond pe faptul, dacă atunci când au primit moșiile — ca daniile ori în altfel — pretenții au primit sau nu, expres, și partea pe care o pretind acum, căci în caz contrar nu au dreptul să facă nici o pretenție.

De aci încolo au urmat pertractările speciale ale căror acte fac un adevărat morman.¹⁾

Fiindcă familia Bethlen într'un decis al cancelariei aulice²⁾ a fost respinsă definitiv cu pretenția sa ridicată asupra unor munți revendicați ca aparținători dominiului Bârgău; așa în cele următoare se va expune cursul pertractărilor privitoare numai la pretenția familiei Kemény.

Această familie își întemeia pretenția asupra 9 munți revendicați, aflători în Districtul militar al Rodnei, pe titlul că conform unei conscripții și unui proces verbal cu depuneri de martori, acei munți ar aparține la domeniul Ieciului (Vécs) situat din sus de Reghinul săsesc pe malul drept al Mureșului.

Pentru pertractarea chestiei, conform ordinului împăratului Francisc, din 17 Martie 1805, s'a constituit o comisie mixtă din delegați ai cancelariei aulice transilvane, ai consiliului de războiu și ai camerei aulice, cari mai întâiu au hotărît să transpună actele Directorului fiscal spre opinare. Acesta a recomandat respingerea pretenției pe motivele că în alăturata conscripție din 1692 se pomenesc numai munții Paltinul și Tomnaticul; apoi cei 9 munți reclamați nu zac în continuitate și identitatea lor nici nu este dovedită. În fine adaugându-se și reflexiunile familiei Kemény la această opinie, toate actele³⁾ se așternură în 24 Iulie 1811 Maiestății sale.

La ordinul împărațesc din nou începură desbaterile amin-

1) V. Nrii gov. 3397, 5603, 5604, 8793 ex 1792; 417/1793; 509 și 1665 ex 1794; 1080 ex 1797; 9605 ex 1798; 7086 ex 1801; 1050 ex 1802; 575 și 1857 ex 1807; 3773 și 5461 ex 1809; 8897 ex 1811; 10.395 ex 1813; 3826 ex 1825; 7179 ex 1835.

2) No. 2825 din 29 Oct. 1813. No. gov. 10.395 ex 1813.

3) V. No. gov. tr. 3373 ex 1809.

titei comisiuni mixte, care în baza deciziei înalte din 12 Octombrie 1813¹⁾ privitoare la pretenția familiei Kemény și la pretenția Universității săsești asupra mai multor munți revendicați din raionul regimentului I român grănicer din Orlat — ceru iarăș părerea Directorului fiscal la obiecțiunile regimentului II român grănicer și la deslușirile date în chestie din partea familiei Kemény.

Ajungând actele de a doua oară la curte, și aflându-se aci că ar fi insuficient instruite, împăratul ordonă în 4 Martie 1825²⁾ să se institue o nouă comisie specială care să studieze amănunțit chestia. Guvernul transilvan la porunca cancelariei aulice transilvane³⁾ numi o comisie care — având ca membri și pe funcționarii guverniali Cserey și Müller — conform procesului verbal așternut în 14 Iulie 1826 împotriva opiniei Directorului fiscal, din 1809 și 1825, și cu ignorarea amintitei hotărâri din 1791 a împăratului Leopold, și-a dat părerea să se restituie familiei Kemény munții prețiși și să i-se dea și o despăgubire pentru uzufructul pierdut. Sprijinind guvernul și din partea sa această părere, la care se alătură și Tezauratul provincial, actele se așternură⁴⁾ cancelariei aulice, apoi consiliului de războiu, care după cererea unor nouă deslușiri dela Comanda generală din Sibiu, în anul 1844 transpun actele unei comisiuni formată iarăș din delegați de-ai cancelariei aulice transilvane, ai consiliului de războiu și ai camerei aulice, cu îndrumarea să prezinte o părere finală.

Aceasta comisie amână din an în an finalizarea chestiei așa că urmând sguduirile în 1848/9 ea a rămas nedecisă până după desființarea graniței transilvane.

La inițiativa Universității săsești din Sibiu — care încă pretindea din raionul fostului regiment I român grănicer 22 munți revendicați ca aparținători la dominiul Săliștei și Tălmaciului, — ministerul de interne din Viena, în înțelegere cu ministerul de finanțe, dispuse în 1852 rezumarea tuturor cauzelor de pre-

1) V. No. aulic 2825 din 29 Oct. și No. gov. tr. 10.395 ex 1813.

2) No. aul. 575, No. gov. tr. 3826 ex 1825.

3) V. No. aul. 1985 ex 27 Mai 1825.

4) Sub No. gov. 7179 ex 1835.

tenții asupra munților revendicați din Transilvania.¹⁾ Cu amânare de câțiva ani se institui²⁾ în Sibiu spre acest scop o comisie ad hoc compusă din concipistul locotenței guv. Adolf Jekelius și comisarul de finanțe Anton Dobak.

Această comisiune redijă un proces verbal cu data 1 Mai 1858,³⁾ în care se înșiră toate fazele procesului fiecărui pretendent. În introducere se găsește următorul pasaj demn de reținut: »Incepând cam dela anul 1743 boerii moldoveni și munteni — favorizați mai ales prin faptul că supușilor transilvăneni din considerații sanitare li-se opri pășunatul pe munți și li-se interzise aspru orice împotrivire — întrară tot mai adânc în munții transilvani ocupând teren dincoace de granițele țării, alungând pe proprietari, luându-le cu violență vitele ori storcând dela aceștia răscumpărări în bani.«

Somată să-și dea și ea părerea, procuratura financiară din Transilvania așternu raportul său din 31 Decembrie 1859⁴⁾ referitor la toțiетенții, între cari și familia Kemény. În acel raport se constată, că dupăce dela timpul de când au ieșitетенții din posesiunea realităților pretinse și până la introducerea codicelui civil austriac în Ardeal au trecut mai bine de 32 ani; așa din punct de vedere strict juridic toateетенțiile sunt de a-se considera ca stinse; și încă cu atât mai vârtos, pentrucă petiționarii în timpul de un an dela introducerea codicelui civil austriac au omis să ridice acuză împotriva fiscoului deținător al imobilelor din chestie.

Cât timp a dăinuit sistemul absolutistic, au dormit și cauzeleетенților, dar îndată după introducerea constituției și restaurarea cancelariei aulice transilvane iarăși au început »să se tragă sorțile«.

De o parte ministerul de finanțe, de altă parteетенții munților revendicați, și între aceștia Universitatea națiunei săsești

1) V. Raportul guv. civ. și milit. d. d. Sibiu 11 Mart. 1852.

2) V. Ordinul prez. al locot. trans. din 7 Dec. 1857 No. 8494 și al Direcț. fin. prov. din 19 Dec. 1857 No. 40.346.

3) No. 1 ad 61.459 ex 1859 la actul guv. din 29 Ian. 1860.

4) No. 6058/1305 VI ex 1859.

și unii boieri maghiari influenți, lacomi să pună mâna pe averile foștilor grăniceri români; la un moment dat se însoțiră ambele partide preaputernice împotriva sărmanilor grăniceri cari puteau să se jeluască: »Impărțit-au veșmintele mele între ei, și peste cămașa mea au aruncat sorți.«

*

La inițiativa și stăruința vicarului *Grigore Moisil*¹⁾ s'a trimis în toamna anului 1860 din partea Năsăudenilor o deputație la Viena în persoanele învățătorului *Vasile Nașcu* și căpitanilor pensionari *George Lica* și *Ioan Purceilă*, la cari s'a atașat și *Ioachim Mureșian* pe atunci funcționar la tribunalul comercial din Pesta. Această deputație în audiența din 13 Decembrie 1860 a așternut împăratului Franz Josef o petiție privitoare la chestia de proprietate din fostul District militar al Rodnei, petiție redijată de I. Mureșian și instruită cu multe documente. În urma acestei petiții și a continuei solicitări alui V. Nașcu²⁾ — care după întoarcerea celor doi căpitani a rămas încă timp îndelungat în Viena — s'au făcut unele schimbări și adause la proiectul deciziei împărătești care avea să urmeze la rugarea grănicerilor.

Intr'aceea tot la inițiativa vicarului Moisil, în acord și cu alți bărbați fruntași din Năsăud,³⁾ s'au făcut pași pentru de a-se constitui din teritorul fostului regiment II român de graniță o jurisdicțiune proprie.

Cancelarul Transilvaniei baron Francisc Kemény în raportul

1) Au să rămână eternizate meritele acestui bărbat care a insistat să se trimită deputația la Viena, a stat cu membrii ei în continuă corespondență împărtășindu-le multe date și documente, și toate acestea în timpul unui regim absolutistic care nu permitea nici consultări publice nici colecte de bani pentru delegați.

2) Neîntreruptei solicitări alui Nașcu — căruia o persoană influentă în Viena îi dade porecla de »executor« — este a se mulțami, între altele, câștigarea venitelor regale din care s'a format fondul școlar central, asemenea înființarea Districtului Năsăud; pentru cari memoria acestui bărbat încă va rămânea eternizată în istoria acestui District.

3) Dintre cari mai cu seama profesorul preparandial *Vasile Petri* a desfășurat activitate rodnică în colectarea documentelor și purtarea corespondenței cu delegații grănicerilor.

său,¹⁾ în care propune împăratului reactivarea jurisdicțiunilor transilvane în proporție cu întinderea lor teritorială și conform sistemului din 1847, privitor la cererea Năsăudenilor zice următoarele: Deoarece regimentul II român de graniță s'a compus din comune aparținătoare înainte de militarizare mai multor jurisdicțiuni, ar fi lucru firesc ca acele să se reincorporeze la respectivele jurisdicții. Considerând însă că aceasta chestie ar fi să se rezolve prin dietă, cancelarul propune că spre a nu împiedeca organizarea țării, până la proxima dietă întreg teritoriul fostului regiment II grănicer să fie anexat Districtului Bistriței. Nu poate sprijini cererea Năsăudenilor pentru crearea unei jurisdicții proprii din motivul că acel ținut posedând numai 40 comune cu 30.000 locuitori, e mult prea mic pentru o jurisdicțiune. Nu poate sprijini cererea și pentru următorul motiv: *Nu este consult ca un popor alcătuit numai din Români deprinși cu arme și aflător chiar lângă granița Moldovei — unde comunicația cu Principatele dunărene și în prezent este atât de vie — să fie autonom sub conducerea și inspecția propriilor funcționari naționali.* Deși împrejurarea aceasta azi n'ar părea să fie îngrijitoare, totuși mai târziu ea ar putea să devină periculoasă, ceace rămâne ascuns în întunecul viitorului. Deci cancelarul nu se încumătă să ia asupra-și răspunderea împreună cu o astfel de propunere.

Împăratul aprobă cu decretul din 24 Martie 1861 celelalte propuneri ale cancelarului Kemény, dar — probabil văzând că Vasile Pop viceprezidentul cancelariei aulice transilvane și-a dat votul separat în favoarea cererii Năsăudenilor — privitor la aceasta ordonă, că teritoriul fostului regiment II român de graniță cu reședința în Năsăud să constituie o jurisdicție proprie cu numirea: *Districtul Năsăudului*, în care să se organizeze administrație analogă celei din Făgăraș.

La crearea Districtului nostru a contribuit în mare parte, pe lângă bunăvoința monarhului, valorosul sprijin al arhiducelui Rainer care iubea și proteja pe Români.

Venind acum la rând numirea șefului noului District și organizarea municipiului, grănicerii năsăudeni au știut să evite

¹⁾ No. 15 din 10 Ian. 1861.

cursele ce li-se puneau din partea răuvoitorilor. Capul Districtului bistrițan, cu numele Thieman, încerca să adune în taină dela comunele noastre someșene iscălituri pe o petiție, în care se cerea ca Thieman să fie șeful Districtului năsăudean, și acest District să se deslipească de Transilvania și să se anexeze la Bucovina. O idee stranie născocită cu scopul de-a blama și discreditată pe grăniceri și a-le zădărnici autonomia jurisdicțională.

Cu decretul din 22 Mai 1861 împăratul a numit, spre mulțămirea populației grănicere, pe *Alexandru Bohățiel* căpitan suprem (prefect) al Districtului Năsăud.

*

Privitor la rezolvarea chestiilor de proprietate pe teritorul ambelor regimente române grănicere din Transilvania, împăratul Franz Josef a semnat și emis autograful d. d. Laxenburg, 27 August 1861, ale cărui dispoziții referitoare la ținutul nostru se pot rezuma în următoarele:

1. Toate moșiile familiilor foste grănicere, asemenea și porțiunile bisericești și preoțești le rămân actualilor posesori cu drept de proprietate fără de nici o despăgubire.

2. În Valea Rodnei le rămân comunelor ca proprietate toate posesiunile comunale: arături, fânețe, pășuni și păduri cât și munții inclusiv și cei revendicați.

3. Drepturile regale se restituie celor 27 comune din Valea Rodnei și comunelor Nușfalău și Sântioana din Valea Șieului; iar cele 8 comune ale Văiei Bârgăului și din 7 comune ale Văiei Mureș-Șieului rămân proprietatea fiscoiului.

4. Toate clădirile ridicate din fondul de provente: locuințe și cancelarii cu ogrăzi și grădini — excepționând pe cele ce servesc în Năsăud scopurilor școlare, — asemenea toate moșiile vacante, toate locurile de casă, ogrăzile și grădinile folosite de minierii din Rodna rămân fiscoiului.

5. În Valea Bârgăului și a Mureș-Șieului — cu excepția comunelor Nușfalău și Sântioana — le rămân comunelor ca proprietate numai terenurile comunale însemnate în conscripții ca atari; iar toate celelalte terenuri indicate în conscripții ca alodiale, trec în proprietatea fiscoiului.

6. În ambele aceste Văi are să se facă un aranjament privitor la pădurăritul și pășunatul exercitat pe timpul graniței în terenele alodiale.

7. Munții revendicați, cu excepția celor preținși de familia Kemény, rămân proprietate a respectivelor comune.

8. Toate obligațiunile de stat ale fondurilor școlare comunale aflătoare în păstrare la fisc, se restituie comunelor.

9. Fondul de mondire are să rămână proprietate comună a celor 44 comune foste grănicere, servind scopului destinat.

Încă înainte de a fi cunoscut publicului textul autografului împărătesc, în speranța că drepturile regale (venitele fondului de provențe) li-se vor restitui comunelor; la inițiativa căpitanului suprem Al. Bohățiel și a vicarului Grigore Moisil comunele din Districtul Năsăudului într'un proces-verbal — al cărui conținut este cuprins în așa numitul »*Instrument fundațional*« — au declarat următoarele:

a) Acumulându-se toate venitele din dreptul cârciumăritului, $\frac{3}{4}$ părți din suma întregă se destină pentru crearea unui »*fond școlar central*«, iar $\frac{1}{4}$ parte are să se verse în casele comunale pentru alimentarea »*fondurilor școlare comunale*«.

b) »Fondul de mondire« grăniceresc are să rămână destinat scopului indicat la desființarea graniței, adică avere comună a tuturor satelor grănicere, cu numirea »*fond de stipendii*«.

Din fondul școlar central au să se înființeze și susțină: un liceu cu 8 clase; un cămin pentru 100 elevi, descendenți ai foștilor grăniceri din districtul Năsăudului; un liceu real inferior, actuala școală primară (»normală«) cu 4 clase și școala de fete, ambele în Năsăud; în sfârșit școalele primare cu 3 clase (»triviale«) din Telciu, Zagra, Sângeorz, Borgo-Prund și Monor¹⁾.

Mai este aci de menționat că conform autografului împărătesc amintit, în 1 Noembrie 1861 s'au restituit drepturile regale comunelor din Valea Rödnei și comunelor Nușfalău și Sântioana din Valea Șieului.

*

Pentru separarea proprietăților cari în sensul autografului

¹⁾ V. »Istoria școalelor năsăudene« de V. Șotropa și N. Drăganu, Năsăud 1913.

din 1861 aveau să treacă deoparte în proprietatea comunelor, iar de altă parte în a fiscoului s'a numit pentru Districtul Năsăudului o comisiune care a funcționat din 1862—1867 și a constatat din: președintele Johann Pöck general de brigadă, membri Josef Schweiger consilier guvernial și Michael Traugott Suchanegg consilier financiar.

Această comisie pentru fiecare comună a redijat câte o decizie, în unele cazuri și decizii suplimentare, în cari erau însemnate toate obiectele: drepturile regale, pășunile, pădurile, casele cu ogrăzi și grădini etc. cu indicația numirilor, dimensiunilor, numerelor topografice, după care urma hotărîrea dacă se adjudică comunei ori fiscoului. Impotriva acestor hotărîri comunele puteau recurge la cancelaria aulică transilvană în Viena.

În deciziile sale, aduse pentru întreg terenul Districtului năsăudean, comisia a adjudicat fiscoului următoarele obiecte:

1. În Valea Rodnei: terenul montan (minier) dela Rodna; un alt teren păduros numit: Dosul Poienii rotunde; toate edificiile din Năsăud, cu excepția celor destinate scopurilor școlare, împreună cu ogrăzile și grădinile; toate moșiile vacante; toate locurile de casă, ogrăzile și grădinile folosite de minierii și oficianții minieri din Rodna, total peste 5000 jug □.

2. În Valea Bârgăului: drepturile regale din toate comunele; aproape toate edificiile cu ogrăzi și grădini; apoi pe titlu de alodiu un teren de fânaț, pășune și pădure, în mărime de 58.553 jug □.

3. În Valea Mureș-Șieului: cu excepția comunelor Nușfalău și Sântioana, drepturile regale în toate celelalte comune, aproape toate edificiile cu ogrăzi și grădini, și pe titlu de alodii un teren în mărime de circa 10.000 jug □.

Deci întreg terenul adjudicat fiscoului făcea circa 73.553 jug □¹⁾.

Comisiunea separatoare, care avea datoria să fie imparțială și să observe strict principiile exprimate în autograful împărațesc, dimpotrivă se sili din răspuțeri să stoarcă din posesiunile comunelor cât mai mult în favoarea fiscoului. Pentru ajungerea acestui scop avu îndrăzneală să interpreteze și aplice după plac

¹⁾ La care adaugându-se și munții preținși de familia Kemény, cu o suprafață de 27.285 jug □, pierderea totală trecea peste 100.000 jug □.

acele principii; să folosească argumentări și concluzii cu totul false. Spre pildă: Adjudicarea terenului minier fiscului s'a motivat așa, că în baza privilegiului din 1638 al principelui George Rákóczy, munții din Valea Rodnei au devenit proprietate comună și adică $\frac{1}{3}$ parte a cetății Bistrița, $\frac{1}{3}$ a comunelor săsești din Districtul Bistriții și $\frac{1}{3}$ a comunelor române din Valea Rodnei; pe acești munți Bistrițenii i-au transpus la fisc ca »fundii alodiales«; și fiindcă fiscul a luat acum locul regimului militar, iar conform autografului împărațesc munții trec în proprietatea comunelor, așa terenul minier trebuie să se adjucece fiscului, căci are nevoie de el și-i servește ca recompensă pentru munții pierduți. Tot cu argumentări și pe motive asemenea șubrede și scâlciate s'a adjudecat fiscului și »Dosul Poienii rotunde«. Apoi încă una: Comisia ministerială din Pesta în baza conscripțiilor a calculat întreaga posesiune alodială din Valea Bârgăului cu 42.700 jug. 1187 o. □, iar comisia separatoare, tot în baza acelor conscripții, a fixat terenul alodial de predat fiscului cu 58.553 jug. □ așa că diferența de 14.852 jug. 413 o. □ se poate atribui numai intenției răutăcioase a acestei comisii.

Pentru rezolvarea recurselor comunelor împotriva deciziilor comisiei separative s'a constituit la cancelaria aulică transilvană un senat compus din membri ai cancelariei aulice, ai ministerului de interne și de finanțe, cari fiind parte reprezentanții fiscului, adică ai partidei interesate în chestie, parte adversarii cauzelor românești, au respins toate recursurile comunelor foste grănicere, și și recursul comisiei fondurilor școlare din Năsăud.

O singură excepție s'a făcut cu comuna Coșna care — după ce locuitorii ei stătuseră pe timpuri, și nemilitarizați, sub administrația regimentului năsăudean — încă fu supusă deciziei comisiei separative. Aceasta declarase¹⁾ pe Coșneni de foști »jeleri« cu îndatorirea de a-și răscumpăra moșiile, iar pădurea comunală o adjudicase fiscului. După ce însă Coșnenii în recursul lor prezentară hrizoave domnești din secolii trecuți prin cari dovediră că au fost liberi și proprietari de moșii încă pe când aparțineau Moldovei; așa cancelaria aulică anulând decizia comisiei sepa-

¹⁾ V. decizia Nr. 307 d. d. Bistrița, 25 Martie 1863.

rative¹⁾; a recunoscut pe Coșneni ca liberi iar pădurea ca avere comunală. În baza acestei decizii oficiul silvic din Năsăud în 4 Oct. 1866 a și transpus acea pădure la comuna Coșna și la fondul de stipendii din Năsăud, conform acordului anterior.

*

Pentru rezolvarea chestiei munților revendicați s'a instituit la cancelaria aulică o așa numita »*comisiune imediată*« în care au fost numiți și unii bărbați influenți din națiunea săsească, interesați deosebit ca să se satisfacă pretenției Universității săsești asupra celor 22 munți din raionul regimentului I român de graniță.

În raportul acestei comisiuni făcut împăratului se zice referitor la pretenția familiei Kemény, că deși ea n'a dovedit justetea pretențiilor sale în sensul rescriptului leopoldin din 1791, — că adică atunci când pe calea daniei a intrat în posesiunea domeniului Ieciu, deodată i-s'au transpus și munții prețiși — totuși fiind dania dominiului constatată și fiind munții prețiși dependențe ale aceluși dominiu, urmează dela sine că și munții i-au fost dăruiți. Mai departe, după-ce pertractările privitoare la munții revendicați au decurs tot numai pe cale politică-administrativă²⁾, chestia și acum are să se rezolve tot pe aceiași cale, neaparținând ea competenței judecătorești ori dispozițiilor patentei din 1853 la care se referă procuratura financiară. În consecință comisia imediată propune să i-se recunoască familiei Kemény dreptul de proprietate la cei 9 munți prețiși și să i-se restituie, iar pentru uzufructul pierdut să i-se încuviințeze o despăgubire echitabilă.

Cu un astfel de procedeu lipsit de orice bază legală se intenționa despoierea unei partide de o avere imobilă posedată neîntrerupt și incontestabil timp de aproape 100 ani, și dăruirea acelei averi altei partide pe un titlu de drept dubiu și fictiv.

*

În 7 Mai 1864 a sosit la adresa administrației Districtului nostru o scrisoare a cancelariei aulice transilvane³⁾ cu așa

1) V. A. Nr. 806 din 4 Mart 1865.

2) În memoriul așternut dietei din Pesta la 1868 s'a dovedit că aserțiunea aceasta e falsă.

3) Nr. aul. 4617 ex 1863, Nr. guv. 2100 ex 1864, în arhiva fondurilor școlare.

zisele »Principii îndrumătoare«, în baza cărora urma să se facă o schimbare radicală în întreg terenul Văiei Rodnei, cu scop de despăgubi în parte comunele din Valea Bârgăului și Mureș-Șieului pentru terenurile pierdute pe titlul de alodii, și pentru munții adjudicați familiei Kemény, în total 95.838 jug. □.

Dacă în realitate s'ar fi executat acest plan, urmarea practică ar fi fost că toate hotarele comunelor din Valea Rodnei s'ar fi schimbat. Spre pildă hotarul comunei Șanț trecea pe hotarul Rodnei, hotarul acesteia pe al comunei Maier, al Maierului pe al Sângeorzului și așa mai încolo. Asemenea și munții ar fi trebuit repartizați din nou între comunele acestei Văi.

Somați de către comisia separativă să se prezinte în 23 Iunie 1864 în Sângeorz pentru executarea planului impus, reprezentanții comunelor și ai fondurilor școlare, în loc să pășească la pertractare, înmânără comisiei un protest fulminant datat Sângeorz 23 Iunie 1864 și semnat cu 145 iscălituri¹⁾, declarând și oral, în numele celor 44 comune foste grănicerești și al fondului de stipendii, că nu vor lua parte la nici o pertractare privitoare la modificări în posesiunile comunelor.

Protestul și declarația au adus pe membrii comisiei într'o incurcătură atât de mare, încât consilierul Schweiger nici nu era în stare să dicteze procesul verbal.

Dar nu era destul cu atâta. Ventilându-se chestia unei pretenții a fiscoului pe titlul de despăgubire a cheltuelilor plătite din venitele drepturilor regale — confiscate și administrate tot de fisc — pentru personalul forestier dela 1852 încoace; totodată și pe titlul unor taxe și amende, în suma totală de 163.267 fl. 32 cr., ce se cerea dela comunele din Districtul Năsăudului; comisia separativă își dete părerea²⁾ că fiscul să fie despăgubit din fondul de stipendii (mondire) și din fondurile școlare comunale, și anume așa că fiscul să încasseze dobânzile obligațiilor de stat ale acelor fonduri până va fi achitată întreaga sumă pretinsă.

Curioasă mentalitate, să facă fiscul pretenții pe cari tocmai invers comunele cu tot dreptul le puteau ridica împotriva fiscoului;

1) V. Actul în arhiva fondurilor școlare.

2) Nr. 769 ex 22 Dec. 1864; copia în arhiva fondurilor școlare,

dar se vede limpede din rezolvarea recomandată de comisie, că aceasta încerca sugrumarea institutelor noastre de învățământ prin suprimarea mijloacelor de existență.

Impotriva acestor manopere populația Districtului Năsăud așternu guvernului un lung op de apărare semnat de reprezentanții comunelor și ai comitetului fondurilor școlare, cu data Năsăud în 21 Mai 1865¹⁾. În consecință pretențiile din urmă ale fiscoșului remaseră nerealizate, ba acesta a fost chiar nevoit — probabil la aviz mai înalt spre a mai molcomi spiritele agitate — să restituie încă la 17 comune din District mai multe clădiri, ogrăzi și moșii vacante.

Sub presiunea împrejurărilor grave care se desfășurau treptat, și mai cu seamă amenințată cu pierderea unui teren de o întindere atât de considerabilă, populației din District nu ia rămas alt remediu decât să se adreseze direct la împăratul. Spre acest scop s'a redijat o petiție²⁾ instruită cu 67 documente și 45 procuri, și semnată de 145 persoane, pe care o deputație, compusă din Prepozitul capitular *Macedon Pop* din Gherla, *Florian Porcius*, *Maxim Lica*, *Vasile Nașcu* și *Vasile Buzdug* din Năsăud, a înmănat-o monarhului în audiența din 5 Octomvrie 1865.

Cancelaria aulică transilvană a știut însă unelti încât petiția a fost respinsă și trimisă comisiei separative care cu referire la scrisoarea cancelariei aulice³⁾ a adresat o rezoluție⁴⁾ tuturor comunelor Districtului, în care pe lângă restituirea petiției le încunoștiințează că acesteia nu i-se poate satisface pe motiv că stă în contradicție cu principiile autografului împărătesc din 27 August 1861.

Convocați pe 1 Noemvrie 1866 la Năsăud spre a li-se împărtași rezoluția, reprezentanții comunelor făcură o declarație care

¹⁾ Verteidigungs-Schrift der Bevölkerung des bestandenem II. Romänen 17. Grenz-Regimentes nunmehrigen Nassoder Distrikts-Gebietes in Siebenbürgen.

²⁾ Majestäts-Gesuch der Bevölkerung des bestandenem II. Romänen 17. Grenz-Regimentes, nunmehrigen Nassoder Distrikts-Gebietes in Siebenbürgen, in der Grundbesitz-Regulierungsfrage.

³⁾ No. 1938 din 13 Oct. 1866.

⁴⁾ No. 1045 din 22 Oct. 1866.

împreună cu petiția respinsă se așternu¹⁾ prin administrația Districtului, guvernului transilvan.

Într'aceea cancelaria aulică ordonase executarea deciziilor comisiei separatoare pelângă asistență militară. Pentru împiedecarea executării fu așternut printr'o deputație un nou memoriu²⁾ guvernului.

Aceste demersuri și proteste consecutiv întreprinse determinară pe guvern să dea ascultare cererilor grănicerilor, și astfel executarea amintitelor decizii s'a amânat de pe o zi pe alta până la numirea ministerului ungar, când a încetat activitatea cancelariei transilvane atât de ostilă și păgubitoare intereselor românești.

Acum guvernul transilvan așternu toate actele grănicerilor cu o propunere favorabilă³⁾ ministerului ungar de interne. Iar populația districtului nostru, folosind ocazia dată, a trimis din partea sa în toamna anului 1867 la Pesta doi delegați, pe *Fl. Porcius* și *Vas. Buzdug*, cari au înmănat ministerului o petiție separată. Tot în această chestie s'a așternut în 1868 un memoriu dietei din Pesta, memoriu alcătuit în limba maghiară de avocatul pestan *Florent Simon* și de *Iosif Gál*, fost pe atunci raportor la curtea de casație ungară, care de repețiteori a sprijinit la locurile înalte cauzele Năsăudenilor.

Ministerul ungar de atunci, voind să câștige simpatia Românilor și să dovedească grănicerilor că e liber de orice preocupări șoviniste, a tratat chestiile Năsăudenilor cu bunăvoință. Înainte de toate a dispus să se revizuească și rezume toate cauzele grănicerilor noștri, apoi a dizolvat comisia separată deși ea încă nu-și terminase lucrările; în sfârșit a numit o comisie ministerială, alcătuită din consilierii *Mozes Berde* dela ministerul de interne, *Alex. Buday* dela finanțe și *Ioan Getzö* dela justiție, care avea însărcinarea să studieze amănunțit chestiile și să propună rezolvarea lor. În cursul desbaterilor, aflând ministrul de interne *Paul Rainer*

1) No. 2605 din 20 Dec. 1866.

2) V. Ciorna memoriului în arhiva fondurilor școlare d. d. Năsăud 22 Febr. 1867.

3) Ceeace în prima linie este a-se mulțami viceguvernului *Gustav Groiss* și consilierilor guverniali *Ilie Măcelar* și *Iacob Bologa*.

că membrul comisiunii Mozes Berde nu corespunde misiunii sale a numit în locul acestuia pe consilierul *Iosif Hossu*, totodată și raportor al comisiunii.

Comisia aceasta și-a dat osebită silință să se informeze precis și amănunțit despre starea lucrului. În scopul de-a comunica informațiile și explicațiile necesare, Năsăudenii trimiseră în primăvara anului 1870 doi delegați, pe *Fl. Porcius* și *Ioan Florian*, la Pesta, cari aveau totodată misiunea să stăruiască pentru o rezolvare favorabilă.

Prevezându-se că lucrările comisiei referitoare la chestiile de proprietate din District vor reclama o muncă îndelungată și migăloasă, desfășurată maicuseamă de zelosul secretar ministerial Al. Markus; la insistența delegaților năsăudeni și la propunerea comisiunii, ministerul ungar al instrucțiunii publice a rezolvat favorabil cererile unor comune și ale fondurilor școlare privitor la restituirea mai multor clădiri pentru scopuri școlare.

Astfel: Încă în 1868 ministerul de finanțe, la cereri stărui-toare lăturalnice, dăruisă pe seama comunității bisericești de confesiune evangelică luterană din Năsăud edificiul No. conscrp. 307 cu ogradă și grădină spre a-și clădi biserică. Neexistând în realitate atunci o atare comunitate, în urma recursului grănicerilor predarea amintitului imobil nu s'a efectuat. Acum cu ocaziunea rezolvării favorabile a cererilor comunelor, ministerul instrucțiunii a acordat menționatul edificiu de sub No. 307 administrației fondurilor școlare, iar pentru biserica evang. lut. s'a destinat altă parcelă¹⁾.

De mai mare importanță a fost însă ratificarea din partea ministerului în 1871, a așa numitului «*Instrument fundațional*» temelia institutelor grănicerești năsăudene. Acest important act fu așternut încă în 1865 cancelariei aulice transilvane spre aprobare, dar acea cancelarie neîntrerupt punea piedeci confirmării cu intenția răuvoitoare de-a zădărnici orice progres cultural național românesc. În sfârșit după târăgănire de 6 ani și după înlăturarea unor obstacole mai mari și mai mici, ca de pildă pretenția ca fondul

1) No. top. 657 de 580 plus 1493 o. □, aprob. de minister cu No. 16.461 din 22 Sept. 1870.

de stipendii să fie destinat pentru întreagă dieceza Gherlii, grănicerii năsăudeni își văzură dorința împlinită și existența școlilor asigurată.

Intr'aceea terminând consilierul Hossu cu studiarea actelor grănicerești, raportul său fu luat la desbatere în ședințele comisiei ministeriale. Atât Hossu cât și — dupăce Hossu fu numit în altă parte — urmașul său Gustav Groiss i-au informat exact pe colegii lor din comisie despre starea adevărată a chestiei. Rezultatul a fost că comisia s'a convins despre legalitatea proprietății în timpul graniței, despre defectuositatea procedului comisiunei separate și al celei imediate, precum și despre confuziile ce ar urma din executarea hotărârilor aduse de aceste comisii. Deci s'a acceptat cu vot unanim principiul, că din punct de vedere juridic, politic și economic deciziile comisiilor separate și imediate sunt irealizabile; în consecință ar fi să se lase neatinsă starea antecedentă a proprietăților grănicerești, și să se restituie populației Districtului năsăudean drepturile și obiectele pe cari le deține fiscul. Dar pentru de-a nu ignora nici interesele fiscului și ale familiei Kemény, și fără de a prejudeca înaltelor dispoziții premerse, comisia e de părere să se încerce aplanarea chestiilor pe calea unei împăciuri amicale.

Acceptată fiind această propunere de către ministerele de interne, finanțe și justiție, atât comunele din District și administrația fondurilor școlare, cât și familia Kemény au fost somate¹⁾ să-și trimită pe 1 Iunie 1871 la Pesta delegați plenipotențitari cu cari să se înceapă negocierile.

Incercarea de aplanare între mandatarii familiei Kemény și între comisiunea ministerială, care trata în numele guvernului ungar, a rămas fără succes, deoarece fiscul nu voia să plătească familiei suma de 400.000 fl. pretinsă ca preț de răscumpărare a munților și de despăgubire pentru uzufructul pierdut; iar familia Kemény nu voia să primească suma de 100.000 fl. oferită de fisc.

Pertractările între delegații Năsăudenilor și între comisiunea ce reprezenta ministerul au dus la un acord redijat în formă de contract cu data Buda 30 Iunie 1871. Acest contract semnat

¹⁾ V. No. 10.742 ex 1 Mai 1871.

de ambele partide s'a aşternut numai în Septembrie 1871 ministerului de interne, care acceptându-l l-a transpus ministerului de finanțe. Aci a stat mai bine de două luni, în care timp punându-se la cale intrigi, ministerul de finanțe a cerut la sine toate actele, le-a supus unei nouă revizuirii al cărei rezultat a fost o serie de convorbiri între mandatarii Năsăudenilor, tot Florian Porcius și Ioan Florian, și între însuși ministrul. Dificultățile cari împiedecau realizarea învoirii erau de trei categorii, și anume ministrul pretindea necondiționat:

a) ca recompensă pentru terenele pretinse fiscale cari erau să rămână respectivelor comune, și pentru drepturile regale din 15 comune, ale căror venituri aveau să se verse în fondul școlar central din Năsăud, suma de 200.000 fl.;

b) că terenul minier dela Rodna să rămână în proprietatea fiscului;

c) ca comunele să ia asupra-le toată răspunderea privitoare la orice despăgubire a familiei Kemény pentru cei 9 munți revendicați și adjudicați ei ca proprietate.

În sfârșit însă ministrul de finanțe a redus suma de recompensă pentru fisc la 100.000 fl., plătibili în timp de 20 ani; a renunțat și la terenul minier dela Rodna; dar privitor la responsabilitatea pentru despăgubirea Kemény-eștilor n'a voit să cedeze, declarând că face atârnată încheierea pactului dela acceptarea acelei condiții.

Delegații erau puși în fața alternativei: ori să ia răspunderea; ori să piardă un teren de peste 100.000 jug. □, asemenea și veniturile din drepturile regale alor 15 comune, care făcea cam 20.000 fl. la an; și pe deasupra să suferă și nouă aranjare a munților și hotarelor comunale din Valea Rodnei, conform »Principiilor conducătoare«.

După multe consfătuiri cu judecători români dela curtea de casație din Pesta, după continue corespondențe cu Năsăudenii, și chiar după călătoria delegatului Florian la Năsăud spre a expune oral starea lucrului; în sfârșit după îndrumări primite din toate părțile că ar fi de preferit acceptarea răspunderii față cu familia

Kemény; s'a încheiat contractul cu data Buda, în 12 Martie 1872, confirmat în 16 Apr. 1872 de Maiestate.¹⁾

Publicat fiind cuprinsul acestui contract, s'au găsit oameni cari din anumite puncte de vedere l'au criticat. Erau nemulțămii că drepturile regale din Valea Bârgăului nu s'au dat direct comunelor din acea Vale. Tot cu acelaș drept s'ar fi putut plânge și comunele din Valea Mureș-Șieului, dar n'au făcut-o. Dacă drepturile regale s'au dat fondului școlar central, motivul a fost că plata recompensei stabilite cu suma de 100.000 fl. a căzut numai în sarcina acestui fond. Apoi e de considerat că recompensa se referea numai la drepturile regale din cele 15 comune, ci și la terenele care fuseseră odată adjudicate fiscului ca proprietate; și acuma prin restituirea lor Valea Bârgăului reprimea 58.553 jug. □, iar Valea Rodnei și a Mureș-Șieului numai ceva peste 15.000 jug. □. În sfârșit motivul de căpetenie a fost că ministrul de finanțe, în numele fiscului care era proprietarul și donatorul drepturilor regale, nicidecum n'a voit să le dea drepturile comunelor din acele două Văi, ci numai fondului școlar central, căruia i-s'a și impus sarcina recompensei.

Cu ordinul ministerului de interne Nr. 12.796 din 5 Mai 1872 s'a dispus predarea obiectelor deținute de fisc, populației din Districtul Năsăudului, prin comisarii Gustav Groiss consilier în ministerul de interne, și Gustav Böhm secretar financiar la Direcția bunurilor statului, în Cluj.

Încă înainte de ziua fixată pentru transpunere, s'a convocat comitetul administrativ al fondurilor școlare și de stipendii, care în ședința din 14 Iunie 1872, voind să înlature orice îndoeli și neînțelegeri și să mulțamească și pe comunele din Valea Bârgăului și Mureș-Șieului, privitor la drepturile regale și unele edificii, a hotărât următoarele:

a) Se recunoaște dreptul de proprietate anterior al comunelor Rodna, Sângeorz, Feldru, și Năsăud la părțile de munți cuprinse în terenul minier dela Rodna, rezervându-se pentru fondul de stipendii dreptul numai asupra muntelui *Crăciunel*.

---

¹⁾ Cf. Min. int. Nr. 12.796, Buda 5 Mai 1872. V. actul în arhiva fondurilor școlare și la *Dr. V. Onișor*: »Legile grănițierilor năsăudeni«.

b) Se recunoaște dreptul de proprietate al comunelor cari posed părți de munți în terenul numit *Dosul Poienii rotunde*.

c) În baza declarației făcute de comune în 13 Martie 1851, fondul de stipendii are dreptul exclusiv la venitele din terenele indicate mai sus sub a) și b).

d) Cu excepția clădirilor din Năsăud și a cărciumei din Borgo-Prund rezervate fondului școlar central, toate celelalte edificii originare din provente, din Valea Bârgăului și Mureș-Șieului, rămân proprietăți ale respectivelor comune confesionale, cu condiția că statul le poate folosi dacă are nevoie de ele, conf. p. 2 al amintitului contract.

e) Venitele de peste an ale dreptului de cărciumărit din Valea Bârgăului și Mureș-Șieului, unite cu venitele cărciumăritului trilunar, se vor împărți așa ca $\frac{3}{4}$ părți să se verse în fondul școlar central, iar $\frac{1}{4}$ parte în caselle comunale din acele două Văi. Din acest sfert însă jumătate se va destina fondurilor școlare comunale.

Prin această măsură interesele comunelor din amintitele două Văi s'au egalat cu ale celor din Valea Rodnei.

Totuși în 18 Iunie 1872, adică ziua începerii predării obiectelor, reprezentanții comunelor din Valea Bârgăului au înmânat comisarului ministerial o »declarație« semnată de ei toți, în care se spun acestea: Comunele din Valea Bârgăului află că reprezentanții Districtului delegați la Pesta au trecut peste marginile instrucțiilor primite, și disconsiderând interesele comunelor au stăruit mai mult pentru crearea unor interese restrinse. Raporturile ecleziastice și școlare ale poporației din Valea Bârgăului sunt normate prin Statutul organic ortodox în mod atât de precis, încât venitele din drepturile regale recâștigate se pot administra cu mai multă siguranță sub inspecția senatului școlar instituit de acel Statut organic al provinciei greco-orientale, decât prin administrația fondurilor școlare din Năsăud, ai căror membri sunt în număr covârșitor greco-catolici, și care nu are norme statornice.

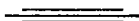
Deci reprezentanții bârgăuani cer ca comisarul ministerial să transpună cumunităților bisericești din Valea Bârgăului drepturile regale și edificiile cari le aparțin.

Comisarul ministerial a răspuns că el n'are facultatea să facă schimbări la condițiile stabilite în contract, și a început cu predarea care a durat până în 27 Iunie 1872.

Mai rămâne de amintit că în anul 1888 s'a compus pentru fondul școlar central și pentru fondul de stipendii câte o »Carte fundamentală«, în care, după o introducere istorică privitoare la înființarea fondului s'a însemnat întreaga sa avere mobilă și imobilă cu venitele, înregistrându-se singuraticile parcele cu numerele topografice și mărimea, indicându-se titlul de drept în baza căruia s'a câștigat.

*

Faptele și întâmplările cari s'au perindat de atunci și până în zilele noastre în viața Districtului Năsăudean aparțin istoriei recente.

Notă — Un an înainte de ce a răposat, în 1905, Academicianul Florian Porcius mi-a înmănat subsemnatului un manuscris, care conținea studiul său fragmentar privitor la trecutul ținutului nostru până la 1872, cu destinația că după ce voi revizui și ordina întreg materialul, să-l public când și unde voi afla mai potrivit. Numai acum am putut să satisfac dorinții venerabilului bărbat, dând la iveală un material istoric care — utilizat în parte și până acum în multe petiții și scrisori oficiale, precum și »per fas et nefas« în scrieri de ale particularilor — reprezintă o adevărată mică magazie istorică. Observ că din considerație față de munca asiduă pe care

a desfășurat-o Porcius timp de câteva decenii maicuseama la colecționarea documentelor necesare, eu public aci lucrarea sa în liniamente generale așa cum a conceput-o, cu păstrarea chiar și a vechilor nume de localități; urmând ca lacunele aflătoare în ea să fie completate prin scrierile documentare ce apar și vor apărea succesiv în revista »Arhiva Someșană«. Mai departe adaug, că deși descrierea geografică a ținutului cum și partea introductivă istorică fuseseră publicate în 1885 de Academia română în Anale și în broșura: »Flora din fostul District românesc al Năsăudului«, discurs de recepțiune al lui Fl. Porcius; totuși am aflat necesar să se publice și aci, fiind edițiile mai vechi ale Academiei cu anevoie accesibile cetitorilor noștri. Am omis însă din textul studiului o mică schiță privitoare la școlile din ținutul năsăudean, precum și o scurtă enumerație a faptelor răsboinice grănicerești, cari erau prelucrate după opul »Poëmation«, op tradus în românește de dl V. Bichigean și publicat în numerele 2—4 ale »Arhivei someșene.« In sfârșit notez că pentru de a economisi cu spațiul disponibil și pentru de a nu repeta lucruri publicate la alt loc, la citarea documentelor s'a făcut indicația unde se pot găsi acele publicate în întregime. —

Virgil Șotropa.

Date privitoare la istoria comunei Zagra

(Rânduri pentru „Cartea de aur“ a bisericii gr. cat. din Zagra)

Nicolae Drăganu

Cuprind pe scurt în cele următoare cele mai vechi date istorice privitoare la comuna Zagra, găsite prin deosebite documente, și urmăresc în acest chip istoria comunei noastre până la militarizarea ei. De aici încolo mă informează »Matricula« păstrată, ce e drept, cam neregulat începând cu anul 1784, regulat de la 1836, și monografiile manuscrise ale lui Dumitru Chitul și Macedon Maniu, pe urma căreia a făcut una și Dr. Victor Onișor.

Numele comunei *Zagra* este de origine slavă. Derivă din v.-slav. *Zá-gora* și înseamnă »peste«, »dincolo de deal« sau »munte«. Dacă orientarea geografică s'a făcut dela Năsăud, centrul de totdeauna al satelor de pe Valea Someșului de sus, »dealul« sau »muntele« a putut fi »Dealul Belei«. Dacă numirea au dat-o Rutenii veniți dinspre Maramureș și așezați pe Valea Someșului în cursul timpului, »muntele« a putut fi »Țibleșul«.

Zagra este pomenită mai întâiu într'un document dela 1440, prin care Conventul mănăstirii din Mănăsturul Clujului înștiințează că Elisabeta, regina Ungariei, i-a ordonat să introducă pe Mihail Jakch, comitele Săcuilor, în posesiunea castrului părăsit dela Rodna și a satelor românești din dreapta Văii Someșului de sus, care se spune că în mare parte ar fi fost părăsite de locuitori.¹⁾

Totuși, cum ne arată numele, satul pare a fi de dinaintea

¹⁾ *Hurmuzaki*, Doc., I^o, p. 669.

secolului XIII. Dacă *Zagra* s'ar fi născut adecă după secolul XIII, ar trebui să aibă forma *Záhora*, singura cu putință în gura Rutenilor de cari au fost Slavii așezați pe Valea Someșului.¹⁾

La 1450 Conventul mănăstirii din Mănășturul Clujului înștiințează pe regele Ladislau V că, după porunca judei țării Ladislau de Palócz, a prețuit din ochi posesiunile din Rodna și pe celelalte care se țin de aceasta (Maier, Sângeorz, Rebra, Feldru, Năsăud, Telciu, »Zagor«, Salva și Mocod) ale lui George Jakch de Kusaly și ale fratelui mort al acestuia Ladislau și le-a predat lui Nicolae de Kémer ca zălog cu dreptul de a fi răscumpărate.²⁾

În 9 Decembrie 1533 a fost arestat în Zagra un ucigaș cu numele »Havryla« (»Gavrilă«) din Vișăul de sus.³⁾

În 1547, 1548, 1550, 1552 etc. Zagra este amintită între comunele someșene din care se strânge contribuția pentru orașul Bistrița,⁴⁾ la care au fost încorporate aceste comune pe timpul lui Ioan Huniade și Mătiaș Corvinul, cum se vede din diplomele dela 30 Septembrie 1469, 4 Noembrie 1472 și 3 Iunie 1475⁵⁾; tot-așa și la 1576, 1577 etc.⁶⁾

La 1691 »Zăgrianii«: popa, birăul satului și satul, scriu »pace și sănătate« Impăratului, cu jurământ de credință⁷⁾. Țin deci

1) V. mai amănunțit *N. Drăganu*, *Toponimie și istorie*, Cluj, 1928, pp. 84—86.

2) *C. Szabó*, »Az Erdélyi Muzem eredeti okleveleinek kivonata« (1232—1540), Budapest, 1889, No. 302, pp. 63—64, și *V. Motogna*: »Rev. ist.« XI—1925, No. 7—9, pp. 196—201.

3) *Hurmuzaki*, »Doc« XV, p. 367.

4) *Fr. Kramer*, »Beiträge zur Geschichte der Militärisierung des Rodnaer Tales« in »Programm des ev. Obergymnasiums A. B. zu Bistritz« 1879/80 pp. 10—12.

5) *Dr. Albert Berger*, »Regesten aus dem alten Bistritzer Archive in Programm des evangelischen Obergymnasiums zu Bistritz«, anii 1893, 1894 și 1895 la data respectivă; *V. Motogna*, »Articole și documente«, Cluj, 1923, pp. 19—22, »Verteidigungs-Schrift«-ul și »Majestäts-Gesuch«-ul grăniceresc; *Șt. Scridon*, »Arhiva Someșană«, No. 3, pp. 21—30; *Hurmuzaki*, »Doc« II², p. 329, și XV, pp. 83—84; *N. Drăganu*, »Toponomie și istorie«, pp. 32—33.

6) *Fr. Kramer*, l. c.

7) *N. Iorga*, »Doc. Bistr.«, II, p. 78, No. CCCX—XVI, și *Hurmuzaki*, *Doc.*, XV, p. 1436.

socoteală de împrejurările politice schimbate, dela care nădăduesc o îmbunătățire.

Ca urmare firească a acestei scrisori trebuie să înțelegem și aderarea Zăgrii la unirea cu Roma făcută între 1697 și 1700 (mai mult o făcură însă preoții; țăranii au rezistat încă mult timp).

La 1695, între alte sate de pe Valea Someșului de sus, este pomenită și Zagra¹⁾.

În 12 Martie 1698 sătenii din Zagra, »tisturile, biraele și preuți[i], bărbați[i]« dau mărturie pentru purtările fetei unui anume Gavrilă: »cum au fostu fată curată din cocon până acum.«²⁾

În 16 Iunie 1705 preotul Mateiu din Zagra s'a plâns în săbor la Alba-Iulia împotriva birăului din Bistrița că a numit în locul său alt protopop. În urma acestei plângeri părintele iezuit Ioan Persics i-a cerut birăului Johann Klein von Straussenburg să respecte privilegiile confirmate ale preoților români, pentru ca să nu atragă asupra sa nemulțămirea generalului.³⁾

În 25 Noemvrie 1706 popa Gavrilă, »predicator român și notar jurat«, scrie primarului bistrițan Mathias Werner, suplinitorul lui Johann Klein, că din toate părțile au sosit plângeri la episcop, între altele se fac pâri împotriva preotului Mateiu din »Zagor« (care totodată eră și protopop), că face nelegiuri, cununând rudenii de aproape.⁴⁾

Cum apare din »*Extractus continens ea omnia, quae post irruptionem Tartarorum ab 19 usque ad 25 Augusti, civitas regia liberaque Bistriciensis, una cum duobus districtibus, igni ferroque hostili perpressa fuit. Anno MDCCXVII*«, iscălit de senatorii Ioan Schnell și Francisc Schobel, la 1717, cu prilejul năprazniciei năvălirii a Tătarilor în Valea Someșului, Zagra a suferit următoarele

BCU Cluj / Central University Library Cluj

¹⁾ *Korrespondenzblatt des Vereines für siebenbürgische Landeskunde*, XXI, 1898, p. 127.

²⁾ *N. Iorga*, Doc. Bist., II, p. 91, No. CCCXLVI; *Hurmuzaki*, Doc. XV, p. 1466.

³⁾ Arhiva Someșană, No. 1, p. 24.

⁴⁾ Arhiva Someșană, No. 1, p. 27.

pagube: 20 boi, 50 oi, 40 porci, 12 stupi; 36 găleți de grâu, 50 găleți de orz, 200 găleți de cucuruz și 4 care de fân.¹⁾

În 28 Decembrie 1723 protopopul Tănasă în lista »caselor preuțești« ale satelor de pe valea Rodnei, trimisă Sfatului orașului Bistrița, trece și Zagra.²⁾

În 26 Iunie 1732 primarul și bătrânii Zăgrii se plâng că cei 6 popi dela două biserici ale satului nu voiesc să plătească nici un impozit.³⁾

În 1733 în Zagra, care avea 220 familii, »incolae valachici«, se găseau 10 preuți (»Mathaeus, Vaszilie, Naskul, Vitul, Joannes, Petru, Flora, Petru, Ion, Basilius«) cari serviau în două biserici.⁴⁾

În 14 August 1742 se pomenește că pe valea Someșului s'a ivit ciuma. În Zagra se îngropau morții în taină.⁵⁾

În 4 Iunie 1746 protopopul din district, popa Gălan din Leșu și popa Andrei din Feldru raportează, la cererea Magistratului din Bistrița, că în Zagra popa Flore are ficior căsătorit, nu este nici preot, nici diacon și cultivă pământuri censuale.⁶⁾

În 5 Iulie 1746 căpitanul Dimitrie Brascovici, cu compania sa, trece din garnizoana sa Zagra în Târgu.⁷⁾

În 1750 Zagra avea 1033 suflete cu 2 biserici și 8 preoți.⁸⁾

În 27 Octombrie 1758 locuitorul Todor Fansula din Zagra, vrând să treacă pe furiș granița, fără să se supună carantinei, a fost prins și trimis Magistratului din Bistrița care l-a ținut 14 zile în fiare.⁹⁾

În 1760—62 Zagra avea 10 preoți uniți, 273 familii, dar nu se pomenește, probabil din greșală, decât 1 biserică, cutoatecă

1) V. Șotropa, Anuarul Inst. de Ist. naț., Cluj, III—1924/25, pag. 268.

2) N. Iorga, Doc. Bistr., II, p. 108, No. CCCLXXIX; Hurmuzaki, Doc., XV, p. 1605.

3) Arhiva Someșană, No. 1, p. 65.

4) Statistica lui Ioan I. Klein, în Transilvania, XXIX—1898, p. 174.

5) Arhiva Someșană, No. 1 pag. 65.

6) Arhiva Someșană, No. 2, p. 26—28.

7) Arhiva Someșană, No. 1, p. 66.

8) Dr. A. Bunea, Statistica Românilor din Transilvania în anul 1750, făcută de vicariul episcopesc Petru Aron, Sibiu, 1901, p. 36.

9) Arhiva Someșană, Nr. 3, p. 75.

se știe că a doua biserică, cea din Burbuleni, a dăinuit până în Iulie 1903.¹⁾

În cursul anului 1760 satele someșene, de la Rebrîșoara până la Rodna, precum și Zagra, au suferit foarte mult din pricina vremilor rele.²⁾

În secolul XVIII să găsiă în Zagra o mănăstire părăsită.³⁾ Amintirea acestei mănăstiri o mai păstrează numirile topice *Câmpul*, *Dosul* și *Părăul-mănăstirii*.

În 26 Aprilie 1763 vlădica Petru Pavel Aron își scrisese în Zagra invitarea pentru canonicescul săbor din 29 Iunie al aceluiași an. În Zagra se refugiase episcopul dinaintea răzvrătiților conduși de Tănase Todoran din Bichigiu.⁴⁾

Am amintit că în Zagra au existat din timpuri foarte vechi două biserici, una în partea de sat numită Burbuleni, cealaltă în mijlocul satului, pe piciorul delușorului numit »Codrișor«, amândouă din lemn de brad și acoperite cu șindile.

Cea dintăiu a fost clădită numai de locuitorul Luca Zinveliu, bărbat harnic și cu stare. De pe la 1851 ne mai fiind în folosință, pe încetul i s'a ruinat acoperișul și turnul. Pentru ca să nu se surpe, în luna Iulie 1903 fu dărâmată. Din materialul care a fost mai bun s'a ridicat o clopotniță pentru a pune în ea clopotele, prin tragerea cărora poporul credeă că se pot întoarce grindinile și vremile grele. Celalalt material s'a vândut în folosul bisericii.

Biserica de pe piciorul »Codrișorului« nu se știe când s'a clădit. Ea pare a fi fost clădită însă cu concursul tuturor credincioșilor. Cum apare dintr'o inscripție de pe fruntariul păstrat, a fost renovată și zugrăvită în anul 1780. În acest chip, fiind făcută din material

1) *Dr. V. Ciobanu*, Statistica românilor ardeleni din anii 1760—62, în Anuarul Inst. de Ist. naț., Cluj, III, 1924/25, p. 692.

2) Arhiva Someșană, Nr. 3, p. 76.

3) *Z. Păclișanu*, Vechile mănăstiri românești din Ardeal, în *Cultura Creștină* VIII—1919, Nr. 7—8, p. 170.

4) *Mac. Pop*, Activitatea vicarilor foranei episcopoești gr.-cat. din districtul Năsăudului, ed. Maxim Pop, Budapesta, 1875, pp. 37—38; cf. și *A. Bunea*, Episcopii Petru Paul Aron și Dionisiu Novacovici, p. 391; asupra răzvrătirii lui Tănase Todoran din Bichigiu și a soților lui cf. pp. 237—240, precum și *Fr. Kramer*, o. c., partea finală.

solid, clădit destul de bine, a putut să corespundă nevoilor populației până în preajma războiului mondial. La stăruința preotului Ion Zinveliu s'a început în 1914 clădirea în stil oriental a monumentalei biserici de astăzi, ceva mai jos decât cum eră cea veche. Războiul a apucat clădirea pusă subt acoperiș. A fost terminată însă numai după războiu, cu mari jertfe din partea credincioșilor cari n'au primit nici un ajutor de nicăieri. Cu atât le este meritul mai mare și pot fi mai mândri de biserica lor, a cărei sfințire a ținut să o facă însuși Preasfinția Sa Episcopul Iuliu Hossu.

Frontariul (iconostasul) actualei biserici este cel vechiu și prețios al biserici dărămate, care, potrivit-se foarte bine, a fost curățit și restaurat în unele părți arse, ce e drept însă nu tocmai fericit.

Cum se vede din arhiva păstrată în micul muzeu aranjat în noua biserică de preotul actual Toma Bulea, precum și din informațiile culese de Macedon Maniu în »Monografia« sa, »Matriculă« se află în Zagra din 1784. La început a fost scrisă cu slove chirilice și nu a fost purtată regulat. Neregularitatea eră urmarea faptului că, fiind în parohie mai mulți preoți în același timp, scrieră fiecare cum apucă și adeseori se întâmplă să se uite cazul de naștere, moarte și cununie. De la 1836, în urma dispozițiilor energicului vicar Ion Mărian, »Matricula« a fost scrisă numai cu litere latine și condusă cu grijă (cu litere latine însă s'a scris în parte încă de pe la 1790). Arhivă parohială se înființă din Maiu 1852. »Protocoalele poruncilor« vicărășești se păstrează însă începând cu Ianuarie 1797. Arhiva este defectuoasă, lipsind atât unele din circularele mai vechi, cât și din cele mai nouă.

În »Matricula« scrisă cu chirilice preoții au semnat la început numai cu numele de botez. Ea începe cu numele popilor *Ioan, Toader, Onișor, Niculaie*, apoi în 1785 *Vasile* și de la 1792 *Gheorghie*. De la 1794 apare și popa *Pantelimon*¹⁾. În 1806 popa Gheorghie încetează, din 1803 începe popa *Ioan Zinveliu*, iar în 1808 apare

---

¹⁾ Ursu-Pop, cf. *Poëmation de secunda legione valachica*, Oradea-mare, 1830, p. 48 ș. u., și V. Șotropa și N. Drăgan, *Istoria școalelor năsăudene*, Năsăud, 1913, p. 63 ș. u., și monografia lui D. Chitul.

popa *Ereimeiu (Irimie)* ¹⁾ și în 1811 popa *Dănilă*,²⁾ deci iarăși patru preoți în același timp.

Dela 1817 încetează cei trei dintăiu, rămânând popa *Dănilă* singur până în 1827. În 17 Maiu al aceluiași an apare popa *Alexiu Zinveliu*, iar în 1829 și popa *Ștefan Maniu*. După moartea lui *Alexiu Zinveliu*, întâmplată în 17 Aprilie 1852, a rămas singur popa *Ștefan Maniu*, care a funcționat până la moartea sa întâmplată în 21 Septemvrie 1870.³⁾ După aceasta parohia a fost administrată interimar de preotul *Mihăilă Onișor* din Găureni, până în 3 Februarie 1872. Atunci fu numit *Petru Vertic*, cel dintăiu preot absolvent de teologie, cei de mai nainte neurmând decât cursurile de morală din Blaj. În anul 1882 preotul *Petru Vertic*, în urma unor neînțelegeri avute cu parohienii, fu nevoit să părăsească *Zagra* și să treacă în *Mocodul* vecin. În 2 Aprilie 1882 a fost numit administrator preotul *Poienilor Ioan Zinveliu*, care funcționează în această calitate până în 12 Septemvrie 1884, când fu numit și introdus ca preot *Ioan Maniu*, fiul fostului preot *Ștefan Maniu*. Acesta însă nu trăi mult, murind pe la începutul anului 1888, iar în locul lui fu numit, la început iarăș de administrator, apoi definitiv preotul *Ioan Zinveliu*, care funcționează până la moartea sa întâmplată în 1924.

După aceasta parohia fu administrată un oarecare timp de *Victor Zinveliu*, preotul *Mocodului* și fiul lui *Ioan Zinveliu*, iar din 1927 a fost numit și introdus în funcțiune actualul preot *Toma Bulea*.

Am amintit că în 1733 *Zagra* avea 220 familii, în 1750 1033 suflete, iar în 1760—62 273 familii.

1) *Zinveliu*, v. ibidem.

2) *Fătul*, v. ibidem.

3) Pe p. 159 a »Protocoalelor poruncilor vicărășești« Nr. II el însuși își face următoarea scurtă biografie: »Ștefan Many, născut în 2 August 1805, am început a sluji în 1-ma lui Ianuarie 1823 și am slujit ca armaș un an și 6 luni, fraiter doi ani și 6 luni și ca căprari 2 ani. Am fost candidat un an și 4 luni, sânt preoțit de *Măria Sa Domnul Episcop Samuel Vulcan* în *Oradea-mare* în *Țara-Ungurească* în 22 Aprilie 1831 și slujesc acuma ca preot în parohia *Zagra* cu fratele preot *Alexie Szinvel* de 4 ani și peste tot 12 ani și 4 luni ai slujbi[i] mele.« ss. *Ștefan*, preot.

»Urbariul« din 1795¹⁾ ne arată că la această dată aveă 262 case cu 1000 locuitori. Cum apare din »*Schematismus V. Cleri gr. cath. dioc. Fogarasiensis in Transilvania*« din anul 1835, pagina 187, Nr. de ordine 39, numărul locuitorilor din parohia Zagra, cu hramul Sf. Paraschiva, în fruntea căreia se găsiă preotul Alexiu Zinveliu cu »cooperatorul« Ștefan Maniu, s'a redus la 955 suflete. Pricinile acestei scăderi a populației au fost variate: ani răi, neunire religioasă, boli, foamete, războaie și bejenie în Moldova învecinată din pricina acestora și a militariei impuse grănicerilor. Astfel, cum arată Ioan I. Nistor, *Bejenari ardeleni în Bucovina*, în *Codrul Cosminului*, II și III (1925 și 1926), Cernăuți, 1927, în 1778 s'au găsit în Bucovina următorii bejenari de origine din Zagra: Ioan Popa, preot în Zaharești (pagina 482—483), Nică al Popii, plugar în Uidești (Mitropolia Moldovei din Iași) (pagina 516—517), Ioan și Nechita Ungurean, argați la Mănăstirea Voronețului (pagina 518—519), Ioan Morariu, plugar în Câmpulung (pagina 518—519), Ioan Ungurean, plugar în Ciocănești (pagina 520—521).

În 1877 Zagra avea 259 case cu 1196 locuitori români²⁾; în 1888 251 case cu 1127 locuitori români³⁾; în 1900 297 case, cuprinse subț 312 numere, cu 312 familii și 1370 suflete (683 de sex masculin și 687 de sex feminin), dintre cari 1341 Români gr. cat. și 29 Evrei; în 1910 1447 locuitori; în 1920 330 case cu 1276 locuitori, 1252 Români gr. cat., 24 Evrei.⁴⁾

Sporul populației este deci relativ foarte mic și foarte schimbător din pricina marelui mortalități, mai ales a copiilor atinși de dese boale epidemice, nașterile fiind de altfel destul de numeroase (între 30—40 și mai în urmă, peste 40 pe an). La scăderea populației în acest timp au mai contribuit și emigrările în America și războiul mondial.

Generația actuală a mai apucat »sătrile« din piață, de »subț biserica« cea veche, unde se mai ținea pompa nefolosită a satului.

1) Păstrat în arhiva comunei.

2) „*A magyar korona országainak helységnévtára*“, Budapeșt, 1877 col. 1021.

3) Idem, a. 1888, p. 733.

4) C. *Martinovici* și N. *Istrati*, »Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite«, Partea II, Cluj 1921, p. 288.

Ele erau o rămășiță de pe vremea »graniței«, când între anii 1785—1787, Zagra căpătase dreptul de a țineă târg de săptămână.¹⁾

În trecutul neamului nostru școala a fost totdeauna în strânsă legătură cu biserica. Din numărul mare al preoților găsiți în secolul XVIII în Zagra se pare că acestora li-se dădea oarecare pregătire școlară bisericească la mănăstirea care se găsea pe atunci în Zagra și apoi la cursurile de morală din Blaj.

După înființarea graniței, la 1763, stăpânirea s'a îngrijit ca în comunele grănicerești să se înființeze școale. Astfel pe teritoriul regimentului II grăniceresc năsăudean, de care se ținea și Zagra, se înființară îndată după 1766 trei școale »triviale«: în Năsăud, Maieru și Monor; iar la 1786 alte două în Zagra și Borgo-Prund, toate cu limba de propunere română și susținute din fondul așa numit de »provente« al regimentului.²⁾ În Zagra s'a înființat școala fiindcă aici eră sediul companiei 12 a regimentului, alcătuită din comunele Zagra, Poieni, Plaiu și Găureni. Cei cam 50 de elevi ai școlii se recrutau din aceste comune, precum și din Mocod, Mititei și Runc din care eră compusă compania 11.

Învățătorul la început n'avea pregătire pedagogică, se alegea dintre țărani mai cărturari, avându-se în vedere să le poată predă elevilor elementele scrisului și ale cetitului, să-i poată învăța rugăciunile, unele istorisiri biblice și operațiunile principale ale aritmeticei. Învățarea se făcea în mod mecanic, pe de rost și fără aplicațiuni practice. Școala nu avea edificiu propriu. Copiii se adunau de obicei acasă la »dascăl« care primiă o leafă corespunzătoare slujbei: câțiva florini și scutirea de obligațiunile față de sat.

¹⁾ Arhiva Someșană, Nr. 4, p. 96. Pe p. 171 a »Protocoloalelor poruncilor vicărășesti Nr. II (pe la 1835) găseșc următoarea »Insemnare«: »Pentru vinitu care să căpătă din șopru care este supt biserică așașat, care vine peste an, când vin Armeni, când nu vin nu să căpătă nemica. — Dintru acel vinit au adunat curatori[i] în 20 de Dumineci de la Armeni un slot, l-am dat milă sau ajutoriu la Sf. biserică în Măgură. S'au mai adunat un slot. S'au cumpărat o lăcată la biserică al doilea care este de față. S'au cumpărat tămăe la amândoa bisericile odată de 4 șuștaci, odată de 8 potori, altădată de 9 graițari. — S'au cumpărat pe la Paști câte o cupă de vin la o biserică, cu un husoș cupa. — S'au mai cumpărat tămăe altă dată de șasă șuștaci la Sf. biserică.

Pela 1827 începură a se înființa în comunele graniței năsădene școli comunale (naționale) în cari aveau să se predea în limba română aceleași studii care se predau și în școlile triviale.¹⁾ În acest chip școlile triviale începură a deveni de prisos. Dar pe atunci în graniță eră mare nevoie de cunoașterea limbii germane, întregă administrația civilă și militară întrebuintând această limbă. Pentru a satisface acestei nevoi, la intervenția autorităților militare consiliul de războiu al Curții imperiale transformă în 1837 fostele școli triviale române în școli triviale germane (*Deutsche Trivialschulen*).

Limba de predare în aceste școli de aici înainte a fost cea germană, iar scopul lor principal a fost să pregătească pe elevi ca să fie buni ofițeri, canceliști, primari comunali etc.

Pentru fiecare dintre aceste școli, deci și pentru cea din Zagra, era la început câte un singur învățător, dar materiile prevăzute în program erau predate în două despărțăminte (*Abteilungen*), după vârsta și capacitatea copiilor.²⁾ Timpul de instrucție eră între 7—12 ani. Leafa învățătorului eră 120 fl. m. c. din fondul de »provente«.

Dela 1828 s'a introdus, în legătură cu școala comună (națională), și școala de repetiție pentru copiii de 12—15 ani.³⁾ Din 1875 se ceru să se învețe și limba maghiară.

În acest timp se pare că se ridicase sau numai închiriasă și un edificiu potrivit pentru școală. De întreținerea lui, de încălzit și îngrăditul grădinei școlii în care se găsiă »pomăria«, trebuiau să se îngrijească comunele grănicerești din cari se recrutau elevii școlii. Acest edificiu nu știm acum unde a fost. Când școala ajunsese să aibă două clase, ea a fost așezată în casa fostă a căpitanului și în aceea în care fusese așezată comanda companiei, care se mai întrebuintează și astăzi pentru scopuri școlare, deși nu mai corespund.

Cel dintâu învățător »trivial« a fost *Jacob Zinveliu*, (numit și »Șchiopul«), născut în Zagra. După el urmă *Petru Luchi*, de

1) *V. Șotropa și N. Drăganu*, o. c., p. 73 și 87—107.

2) *Ibidem*, p. 73.

3) *Ibidem*, pp. 87—107.

origine din Nepos (Văraea), *Florian Porcius* din Rodna-veche și *Silvestru Tomi* din Mocod.

După revoluțiunea din 1848/49 fu numit *Roman Pop*, din Zagra, care fu un dascal foarte zelos și sluji până în 1864, când se mai creă și al doilea post de învățător, în care fu numit *Ioan Drăgan*. Roman Pop rămase învățător prim și fu însărcinat cu agendele directoriale.

La sfârșitul anului 1870 Roman Pop împlinind 40 de ani de serviciu, fu pensionat. În locul lui fu înaintat Ioan Drăgan, iar în locul acestuia fu numit *Macedon Maniu*, care funcționase până atunci la școala poporală gr. cat.

Amândoi acești învățători serviră fără întrerupere până în anul 1892, când administrația Fondurilor grănicerești sistă școlile triviale din Zagra, Telciu și Sângeorz după o îndelungată și rodnică activitate.

Am amintit mai nainte că alături de școala trivială se înființase în Zagra și școală comunală (națională). Pentru ca să i-se păstreze mai bine caracterul românesc, acesteia, ca de altfel și altor școli comunale din satele grănicerești, i-se dete în curând caracter confesional greco-catolic.

Cel dintâiu învățător la această școală a fost *Chirilă Hurdea* după care au urmat *Nicolae Bulz*, *Oanea Codău* (*Mureșanul*), care eră și »diac« (cantor), *Ștefan Neamț* și *Roman Pop* care a trecut, apoi cum am arătat, la școala trivială.

Roman Pop a fost cel dintâiu dascal pregătit întru câtva pentru cariera sa. Urmase adecă cursul de 6 luni organizat între anii 1837—1842 pentru pregătirea învățătorilor de vicarul episcopesc Ioan Mărian, el însuși învățător și director de școală, cu studii speciale făcute la Lemberg, iar de-aici încolo de Moise Panga.¹⁾

La aceleași cursuri urmase de altfel și Florian Porcius, care a fost trimis în 1844 pentru completarea studiilor la institutul pedagogic Sfânta Ana din Viena²⁾, întocmai cum fuseseră trimiși

1) V. Șotropa și N. Drăganu, o. c., p. 115.

2) Ibidem, p. 116.

între anii 1853—59 și »preparanzii« grăniceri Vasile Petri, Isac Născuț, Cosma Anca, Zăgreanu Andrei Morariu și Teodor Rotariu.¹⁾

După Roman Pop urmă *Gavrilă Vaida* din Poieni, apoi, la 1851 *Gavrilă Alexa Zinveliu* din Zagra, care se preoțește. Din 1852 până în 1856 funcționează ca învățător *Ioan Zinveliu Partenie* din Zagra, absolvent al școlii din Năsăud, din 1857 până în 1858 *Cosma Hurdea* din Zagra, care era și »diac« (cantor); în 1859 și 1860 *Sidor Hoștea*, de asemenea fiind și »diac« (cantor) și în calitate din urmă rămânând până la sfârșitul vieții sale; în 1861 și 1862 subofițerul invalid *Gavrilă Corbul*.

În Octombrie 1862 fusese numit ca învățător, din partea Ordinariatului episcopesc din Gherla, *Macedon Maniu*, absolvent al »preparandiei« (școlii normale) din Năsăud, deci un om pregătit pentru cariera dascălească. Pe urma acestei numiri se regulă și leafa învățătorului și se îmbunătățește și învățământul, școala fiind provăzută cu cele necesare ca să poată corespunde menirii sale.

În Noembrie 1870, cum am amintit, *Macedon Maniu* a trecut la școala trivială, mai bine organizată și retribuită și în urmare mai bine văzută. Pentru anul 1871 fu ales substituit din nou *Gavrilă Corbul*, iar din Septembrie 1871 fu numit *Teodor Drăgan* din Zagra, absolvent al »preparandiei« (școlii normale) din Gherla.

Din 1890 se sistematizează și al doilea post de învățător, pe care-l ocupă *Clement Drăgan*, fratele lui Teodor.

În 1890, pensionându-se învățătorul Teodor Drăgan, îi urmă învățătorul din Poieni *Simion Pugna* de origine din Căiaș. După pensionarea lui *Clement Drăgan* și *Simion Pugna* fură numiți actualii învățători *Ioan Micu* și *Ioan Zinveliu* amândoi din Zagra.

Între timp lefurile învățătoresți, care se plăteau din Fondul școlar gr. cat., se urcară până la 600 cor. anual. Mai târziu s'a primit și ajutor dela stat. După războiul mondial și unirea cu patria-mamă școala s'a statificat.

Nimic nu dovedește mai bine dorul de cultură și înaintare al grănicerilor și buna organizare a școlilor lor decât numeroșii cărturari ieșiți din satele grănicerești. Între acestea Zagra ocupă un loc de frunte din acest punct de vedere.

¹⁾ Ibidem, p. 118.

Cum apare din *Poëmation de secunda legione valachica*, pp. 48—55, V. Şotropa şi N. Drăganu, *Istoria şcoalelor năsăudene*, pp. 63—66, 141—142 şi 373—406, monografiile lui D. Chitul şi Macedon Maniu, afără de preoţii şi învăţătorii înşiraţi mai sus, se cunosc următorii cărturari mai cu seamă de origine din Zagra :

1. În timpul graniţei şi al districtului Năsăudului (—1876) căpitanii: *Matei Moş*, *Ioan Zinveliu*; locotenenţii: *Dănilă Braţ*; *Dănilă Bucilă*, *Teodor Corbul*, *Iacob Morariu*, *Dumitru* (după D. Chitul: *Grigore*) *Drăgan*, *Atanasie Moş Dâmbul*, *Pahonie Maniu*, *Dumitru Chitul* (s. *Câtiul*), *Dumitru Maniu* (mai pe urmă dragoman la agenţia austriacă din Iaşi, unde a şi murit); sergenţii *Mateiu Zinveliu*, *Ioan Drăgan*; fuierul *Ilie Drăgan*, accesistul militar *Alexandru Drăgan* (mort în Silezia) ş. a.; dintre civili: *Ioan Mărian*, vicariu episcopesc în Năsăud; *Florian Mărian*, comisar de cerc (plasă) sau prim-pretor, *Macaveiu Pop* şi *Ioan Rus*, idem; *N. Başiota*, funcţionar militar; *Andrei Morariu*, învăţător; *Gavrilă Zinveliu*, preot (Benediug) ş. a.

2. Dela desfiinţarea districtului năsăudean (1876—): *Gavrilă Maniu*, avocat; *Basiliu Başiota*, jude regesc; *Dr. Gavrilă Onişor*, profesor secundar; *Frederic Borcorcel* sau *Burcucel*, secretar la şcoala agricolă superioară de la Herăstrău, fiul căpitanului *Eugen Borcozel*, de origine din Găureni; *Ioan Găvrilaş*, fost teolog de Roma, şi *Ştefan Găvrilaş*, farmacist colonel, fiii notarului *Gavrilă Găvrilaş*; *Dr. Mateiu Ileni*, medic de plasă; *Dr. Victor Corbul*, medic colonel; *Ioan Corbul*, asesor la sedria orfanală şi portărel şef; *Dr. Iulian Chitul*, medic de judeţ; *Dumitru Maniu*, notar; *Traian Maniu*, secretar comunal; *Anastasia Maniu* măritată *Pop*, profesoară; *Dr. Victor Onişor*, avocat şi profesor universitar; *Dr. Aurel Maniu*, medic colonel; *Iulian Drăgan*, farmacist; *Leontin Drăgan*, profesor secundar; *Dr. Valentin Drăgan*, casier de bancă şi redactor; *Dr. Nicolae Drăgan*, profesor universitar; *Dr. Basiliu Başiota*, medic de judeţ; *Otilia Maniu* măritată *Kis*, funcţionară la C. F. R., apoi la Oficiul cadastrului; *Victor Zinveliu*, preot; *Anchidim Drăgan*, preot; *Gavrilă Onişor*, librar; *Gavrilă Gavrilăş*, preot; *Pompeiu Rus*, căpitan; *Pompeiu Başiota*, locotenent; *Dr. Cornel Zinveliu*, medic căpitan; *Dr. Emil Zinveliu*, medic; *Pantelimon*

Micu, funcționar; *Flore Zinveliu*, învățător; *Victor Bumbul*, funcționar la poștă; frații *Morariu*, *Clepșa*, o serie de industriași, pădurari etc. mai tineri, al căror nume nu-l știu din pricina că am plecat de mult din Zagra și astfel n'am avut prilejul să-i cunosc.

La stăruința unora dintre cărturarii amintiți mai sus (în special a lui Dr. Victor Onișor și Ioan Corbul) s'a înființat în Zagra în anul 1897 o »Reuniune de cetire și cântări« (statutele i-au fost aprobate de minister în 15 Ianuarie 1897), iar cu 10 ani mai târziu »Banca poporală«.

Mă opresc în acest loc, cutoatecă istoria Zăgrii s'ar putea urmări și din alte puncte de vedere (administrativ, economic etc.). Dar pentru »Cartea de aur« a bisericii gr. cat. din Zagra, deschisă cu aceste rânduri, mi s'au cerut numai informații bisericești și culturale.

O predică a Vicarului Mărian

Ștefan Buzila

Cu prilejul turburărilor iscate între grănicerii din Rodna pentru conferirea parohiei, Vicarul de pie memorie Ioan Mărian le-a ținut poporenilor din acea fruntașă comună, în 21 Mai 1837, predica care urmează aci, și care ne lămurește multe chestii din viața bisericească și militară a ținutului nostru. Se vede că Vicarul a dictat cuiva ciorna predicii, scrisă cu litere cirilice de o mână iscusită, apoi însuși a revizuit-o și a semnat-o așa cum ea să găsește în arhiva parohiei din Rodna, de unde am transcris-o provezându-o cu unele note explicative. Predica ținută și scrisă în ton și stil popular, — așa ca de pildă »Rodna« se numește și scrie »Rogna« și »Rocna«, — a avut ca urmare că preot în comună a ajuns să fie Clement Lupșai, care luptând cu greutate și a reușit să aranjeze în multe privințe chestiile parohiale ale comunei.

Fraților! În ziua de azi ne-am adunat în sfânta casă a Domnului întru aducerea aminte de minunata vindecare a Slăbănogului, ca să mulțămim lui Dumnezeu care a trimis pe însuși unul născut fiu al său să ne răscumpere din orbia păcatului și să ne învețe legea și credința cea adevărată. Ca să ne rugăm lui Dumnezeu să ne binecuvinteze și întărească, ca sfintele învățături, ce le vom auzi, să le putem pricepe și ținea și așa viață sfântă a urma.

Slăbănogul de astăzi 38 de ani fiind bolnav și zăcând la scaldătoarea oii, a venit Marele Doftor Hristos, i-a iertat păcatele și l-a făcut sănătos; apoi l-a învățat, că de aici înainte să nu mai păcătuească, ca să nu i-se întâmple mai rău decât boala aceea de 38 de ani; din care întâmplare ca cuviincioasă învățătură să putem lua, să zicem: Tatăl nostru etc.

Domnul nostru Isus Hristos prin aceasta și prin mai multe vindecări minunate și faceri de bine și-a arătat puterea cea dumnezeiască de a ierta păcatele, apoi îndurarea cea nemărginită și înțelepciunea cea prea mare de-a face bine și de-a ajuta pe cei săraci și pe cei mai lipsiți și a învăța pe cei neînvățați. Mulți bolnavi erau acolo, însă Domnul Hristos n'a căutat pe cel mai bogat sau mai frumos, ci pe cel mai neputincios și mai sărac, prin care ne-a dat pildă — ca o strânsă poruncă — ca și noi creștinii să ne silim a folosi mai întâi pe cel mai lipsit și a ajuta pe cel mai neputincios neștiutor, și fiindcă dintre toate averile și bunătățile lumii aceștia numai sănătatea și învățătura e cea mai statornică și mai de mare preț; drept aceea Domnul Hristos a dat bolnavilor sănătate și celor neștiutori învățătură, precum vedem din sfânta evanghelie de astăzi. Și ca aceste bunătăți să se poată da oamenilor totdeauna, înălțându-se la cer, a imputerat și trimis sfinții săi apostoli în toată lumea, să învețe și să sfințească pe toți câți se vor înturna, vor crede și se vor boteza. Sfinții apostoli neputând fi în toată vremea și în tot locul deodată defață, au trimis pe cei dela dânșii învățați și prefăcuți în legea Domnului, să plinească lucrurile și datoria apostolicească în locurile, unde s'au mînat.

Și ca să poată mai apriat săvârși aceasta sfântă poruncă și împlini datoria chemării lor, ca să învețe pe oameni numai ei, ci și cei de ei rânduți; le da sfinții apostoli regule, după cari trebuiau să-se fie în așezarea preoților prin orașe și sate. Așa dădu sfântul apostol Pavel școlarului său Titu (l carte către el trimisă) zicând: »Pentru aceea te-am lăsat în Creta, ca să îndreptezi cele ce lipsesc și să așezi preoți prin cetăți, precum ți-am poruncit«, apoi îi spune »că să cuvine preotului să fie fără prihană, ca un ispravnic alui Dumnezeu nefăcând spre plăcerea sa, nu sumeț, nu iute, nu mînios, nu băutor, nu sfădaș, nu pofțitor sau iubitor de dobândă necuvioasă, ci iubitor de străini, iubitor de bine, treaz la minte, drept, curat, înfrînat fiindu-se după cuvîntul credinții și a învățăturii, ca să fie puternic și a îndemna întru învățătura cea sănătoasă, și pe cei împotriviitori ai certa, că sunt mulți neascultători, grăitori în deșert și amăgitori, cari strică casele învățând cele ce nu se cade, pentru dobînda cea necuvioasă. Aceștia să cuvine a-le astupa gura«, Cap. I stih 5—11.

După această apostolică și sfântă rânduială au așezat episcopii și vicareșii lor preoți prin toate orașele și satele lumii creștinești dela timpul sfinților apostoli până astăzi, și prin aceasta s'au procopsit și fericit de preoții săi cei învățați toate popoarele. Numai poporul rumânesc a fost mai nenorocit decât ceilalți creștini. Căci îndatăce după suta a 11-a dela Hristos a căzut în neunire; a început a scădea în știință; și în suta a 15-a dela Hristos, dela Florența s'a prăbăluit iară unirea, însă prin Marcu Efezanul s'a făcut mai mare turburare, care apoi prin învecinătatea țării de cătră Răsărit întinzându-se, s'a vârat și în țara noastră. Și pentruca mai mult să nu-se poată apropia Români la sfânta unire, în care trăise mai o mie de ani, s'a pus afurisenie nunumai pe oamenii cari mor fără împărțășire cu frații săi: Creștinii bisericei Apusului, ci și pe cărțile cele scrise cu litere romane sau italiene.

Cum mărturisește prințul Cantemir în cartea sa la foaia 337, prin care nesocotită pornire a adus peste poporul românesc acea neputință și sălbătăcie, de care mulți nu se pot îndestul mira și care cei înțelepți ai tuturor neamurilor dimpreună cu Români cei înțelăgători până astăzi o jălesc. Că afurisându-se și arzându-se toate cărțile Românilor, pentrucă erau scrise cu litere italienești, au băgat în biserici cărți rusești și grecești: limbi, cari Români nu le pricepeau. Cu aceste cărți au urmat preoților de Români preoți și călugări de Ruși și Greci, cari nu se îngrijau de prefacerea oamenilor în credință, moralitate și învățătură, ci de a traiului lor îndămănatură, care cu atâta era mai mare, că preoții căpăta dejmă din bucatele poporenilor și mai pe urmă în locul ei câte două clăi de bucate.

Acest fel de preoți se sileau în locul lor a-și așeza ficiorii, ginerii și nepoții de vreme, până încă trăiau ei, ca nucumva după moartea lor să poată încăpea alții. Cari nu puteau mai nainte, pe pătul morții cu limba de moarte și sub afurisenie lăseau, ca sătenii să se silească a tăvăli preoția de pe ei pe ficiorul, nepotul sau ginerele său, care cu atâta merea mai lesne, cu cât numai aceia știau ceti în tot satul, și făgăduiau oamenilor lăsarea dejmei a clăilor și a merții precum și că n'or cere plată pentru o slujbă ori alta. Apoi dacă se preoția, nu pornea din casă, până nu le punea plata pe masă și pentru prohod vaca, boul, calul sau oile.

Plata popii trebuia să meargă după copârșău sau să deie popii zăpis un pământ din moșia mortului. Aceștia preoți spuneau oamenilor sărbători și apoi ei duceau sub nume de clacă pela lucru fără plată câte 10—20 zile pe an.

Acestea stări împrejur au cășunat de mulți oameni au venit pe gândirea aceea, că dupăce au învățat a țeti, să cerce tot modrul, și să deie cât de mult odată numai ca să scape de slujbele obștii și apoi ajungând la sfânta preoție să poată căpăta și lua în toată viața cât or vrea, și cei neștiutori a da or putea. Deci au început a năzui spre preoție oameni nu cu frica lui Dumnezeu, nici cu cuvioasă învățătură, ci plini de lăcomie și sumeție, numai ca să scape de a slujbelor legătură și fără sudoare să-și poată strânge averie mare din jăfuirile săracilor.

Aceasta tristă soarte în suta a 16-a s'o mai mărit în Ardealul nost foarte, când cu sânicie trăgea Calvinii pe Români dela legea strămoșească la cea călvinească. Intru aceste timpuri — spre mai mare învăluire și în tulbure păscuire — au început oamenii — nu pentru binele obștii, ci pentru interesu unora — a-și alege ei înșiși păstori sufletești: adecă preot dintre ei, spre care unii cu atâta mai tare îi ajutau, cu cât mai apriat vedeau, că orbu pe orb alege să-l poarte de botă. Adecă poporul neștiutor și orb își alege un povățuitor asemenea neștiutor și nevăzător, însă prin privilegiurile sfântei preoții: întrecut și apoi scandalizător. Acest fel de preoți în vreme de vr'o 200 ani la cea mai mare neșciință și sălbătăcie au adus poporul românesc aici în Ardeal. Și și mai tare l'ar fi afundat, denucumva pronia cea dumnezească ținutul nost acum înainte de 139 ani sub sfințita pază și apostolească purtare de grijă a dreptcredincioșilor împărați din familia cea strălucită a Habsburgilor și a Lotaringilor, acum numită a Austrii, l'ar fi adus și supus.

Aceasta familie și dinastie, căreia țara noastră cu toate popoările ei și mai ales Românii nice au putut cândva nici îi pot acuma destul răsplăti și n'or putea numai atuncia în oarecât mulțumi, când ostenelele, sângele și averile dela aceasta sfințită Dinastie pentru popoările acestei țări date și vărsate, cu fiască supunere și ascultare până la sângele cel mai de pe urmă le vor cunoaște cu mulțămire, și cu ferbinți rogațiuni cătră Dum-

nezău le vor ajura, ca înduratul Dumnezeu în veci să fie și să apere aceasta Dinastie pe înălțatul tron a împărății.

Aceasta preainălțată împărăție pe bieții Români ce erau asupriți de neștiință și altele nenumărate nevoi vrând ai ușura:

1. I-au ajutat să primească sfânta Unire, după care înălțatul împărat Leopold I prin grațioasa diplomă din 16 Februar 1699 a întărit tot poporul nostru în sfânta Unire cu biserica Romii și a dat besericilor noastre, precum și persoanelor celor besericești asemenea privilegii și drepturi cu romano-catolicii și celelalte legi primite din țara noastră.

2. Aceasta preascumpă diplomă o au întărit și alți împărați și mai ales înălțata împărăteasă Maria Terezia în 9 Septembăr 1743 No. 6.

3. Și fiindcă prin aceea grație s'au fost scăpat Românii uniți de asupriri, însă nu de sărăcie, care îi împedea dela învățături, drept aceea, ca să-i ajute și într'alt modru, înălțatul împărat Carol al 6-lea prin preaindurata sa diplomă din August 1738 a dăruit dominiul Blajului jumătate episcopului și jumătate călugărilor, ca să poată trăi cu cuviință spre plinirea datoriilor sale; la care le-a mai adaus, ca »să învețe tineretul«, care va să se preoțască, »naravuri bune și literatura, precum și limbile în țară de lipsă, prin care să se poată însoți și împărtăși cu ceialalți și să prefacă întocmite persoane spre crederea sfântei Uniri cu biserica romană«.

4. Aceasta o a întărit înălțatul împărat Iosif prin preainălțatul decret din 12 Decemvre 1781, unde preagrațios a rânduit, că »monahii (adecă călugării) să se fie acasă și să se silească a învăța tineretul în credință și celelalte științe, ca să iasă parohi harnici.«

5. Și ca parohii cei în modu mai sus poruncit învățați să aibă de undeva din ce trăi, înălțata împărăteasă Maria Terezia prin preainduratul său rescript din 9 Septembăr 1743 sub Nr. 1 și 2 a rânduit pentru parohi plata *patrafirului*, porția canonică la câmp și loc de beserică și grădină de casă parohială în tot satul, lăsând poporenilor datoria să le facă. La Nr. 3 a scutit pe preoții uniți de toate vămile, porțiile și slujbele obștii asemenea cu preoții romano-catolicilor. Și cu părintească dorință a rânduit să nu

se înmulțească fără de lipsă spre scăderea servirei și țării cei de obște și împărătești.

6. Pelângă acestea vecinice grații și îndurări pentru poporul rumânesc vărsate singuratic, dar și grație au făcut înălțata împărăteasa cu locuitorii din districtul acesta. Că tocmai atunci, când pentru prostia și nesciința strămoșilor era să cadă locuitorii din libertatea cea veche în jalnică supunere¹⁾ s'a rădicat în cel mai cinstit și prețuit stat al militării.

7, Și în anul 1764 le-a rădicat școala nemțască pentru tineretu ce va să poarte cinstitele arme împărătești cu vrednicie și să ajungă și la tistie, la care până acuma din grația înaltei împărății mai mulți au ajuns. Apoi a rădicat o școală latinească pentru ceice vor să poarte cu vrednicie sfânta preoție. Și pentruca aceia să se crească în mai mare evlavie, fu rânduit un călugăr și protopop să-i învețe latinește, care lucru până pe vremea fostului vicareș Para s'a ținut și apoi s'a rădicat și s'a îndreptat școlarii și la școlile de țară spre câștigarea științelor preoțești.

Însă parte pentru eșirea părinților la iscatele bătăi cu Turcii și cu Frâncii, parte din neștiință, parte din nevoiță văzând, că pot ajunge la preoție și pe altă cale, preaindurata voință împărătească nu s'a plinit, după care lucru au urmat preoți, cari în loc să direagă, stricau, și în loc să învețe, șcândăleau poporu militar. Că — cum am zis mai sus — banii, averea, danea mișca, apoi făgădașul făcut cătră poporeni, că nu le cere una altă, împingea la preoție oameni neîntocmiți spre acest stat și străcători ba singur legilor și Domnilor oficeri împotrivotori, care a-i îndrepta era de tot cu neputință,

8. Drept aceea Excelenția Sa răposatul Domn episcop Bob văzând aceasta rea urmare, a așternut la înalta împărăție, că în acest Regiment pentru aceea nu se pot câștiga preoți și învățători, pentrucă nu-i porție canonică și căsi parohiale prin sate. Înălțata Împărăție cu mare grație a rânduit, ca să se taie porția

¹⁾ Aici se face aluziune la împrejurarea, că înainte de înființarea graniței la noi, Sașii din Bistrița mișcau toate petrele pentru a supune »Valea Someșului» orașului Bistrița și pe locuitorii ei a-i face iobagi. Nizuința aceasta a lor s'a zdrobit nu numai prin rezistența și mișcarea Someșenilor, dar mai ales prin introducerea graniței.

canonică și grădini parohiali din moșiile vacante adecă împărătești, și satu să facă casă, despre care stă de obște legea țării pentru toate legile¹⁾ primite. După care lege însuși cinstitul regiment în 23 Novembăr 1807 Nr. 1420 poruncește să se ție satele. Iară dela episcopi și dela vicareși se poștește, să puie preoți învățați în popoară. În toată țara la toate neamurile sânt căsi parohiali, și însuși în acest lăudat Regiment în mai multe încă și încă în cele mai mici sate până astăzi. Și acelea sate, dacă moare preotul, în scurtă vreme capătă altu în loc și n'au nevoie nici odată. Iară celelalte, care n'au avut cine îi învăța la binele lor, murind preotul trăbue să rabde și să se năcăjască cu anii pânăce capătă preot.

Pilda și pățania e însuși în parohia aceasta, în care sânt 1500 suflete, și să fi fost pre grădina parohială casă făcută, în 8 zile avea parohul cel mai de frunte în locul reposatului Gerasim;²⁾ însă așa rabdă acuma mai de un an, pentrucă poporul acesta mare, frumos și vestit și scaunului vicărășesc, ca trestia de vânt s'a purtat și se poartă de nește oameni neștiutori de legile și rânduielile celor mai mari. Și poate se va pleca și la mai rele, de nu vor asculta îndreptările vicariatului și a lăudatului Regiment Comando, care și în numele său mi-a poruncit să vă spui toate și să vă dojenesc. Acestea, ce vă spui, nu-s dela mine, ci din înaltele rândueli împărătești și episcopești și spre folosul feșecărui militar.

9. Văzând Măritul episcop Bob și mai pe urmă, că nici prin aceasta dăruire împărătească de clejă și de grădină de casă parohială, stricarea de preoții cei proști cășunată nu se mai poate vindeca, în 22 Octomvre 1808 s'a rugat înaltului împărat, să rânduiască, că dintre militari pruncii tineri cari știu nemțește, să poată mere la Blaj, să învețe filozofia și teologia, ca să poată fi din militari pentru militari preoți și învățați destoinici.

Înălțatul Împărat s'a îndurat prin înălțatul rescript din 11 Ianuar 1809 Nr. 89 și prin rânduiala înălțatului General Comando din 31 Ianuar Nr. 112 a poruncii, că prunci harnici și din părinți

1) Adică confesiunile recepte.

2) Adecă Gerasim *Porcius* care reposă în 1836.

cu putere să se trimeată, și »laudatul Regiment să aibă grijă, ca în tot anu un număr de prunci militari la colegium în Blaj să se ducă, ca să învețe învățăturile cele mari spre preoție, ca Regimentu să fie totdeauna însemnat cu destuli teologi învățați spre cuprinderea popoarălor militare«.

Aceasta preainalțată rânduială s'a vestit în toate satele la biserică și la parade, deci nu poate zice nimene că n'a știut-o. După aceasta întrebând Domnul Obeșter în 23 Februar 1809, când și ce fel de prunci militari să trimită la Blaj, Excelenția Sa Domnul Episcop Bob prin cartea sa din 1 Marte a anului aceluia i-a răspuns, că cu mare dor a așteptat să vadă ziua, în care spre creșterea moralității și cinstea milităriei și militarii să poată căpăta preoți teologi învățați din fii de militari, și pofteste ca ceice se vor trimite să fie învățat aici nemțește bine.

10. Părințasca grație a înalțatului împărat de pururea privighind pentru binele militar și a preoților lor, ca preoții să poată avea mai mult venit și așa să poată mai lesne costa și datoriile lor, în credință a învăța și a sluji; a rânduit prin grațiosul rescript din 23 April 1818:

a) ca ecleeziile pretutindenea în Regiment din pământurile cele împărătești să se întregească și unde n'or fi de acestea cu bani din cassa Regimentului să se plătească jugu (jugerul) câte cu 3 fl. de argint; care s'a și plinit;

b) că preoții fără lipsă să nu se înmulțească, și al doilea preot numai pentru bătrânețele și neputința parohului să se puie numai vremelnic și numai în satele ce au mai mult de 150 căsi;

c) că satele cele mai mici să se lipească la cele mai de aproape ca filiale, și parohii lor să se mute în alte parohii, unde va fi de lipsă, prin ce subziztința lor li se va îmbuna.

11. După acestea preagrațioase împărătești rânduielile adunându-se sinod diecezan la Blaj în anul 1821 în Septembăr s'a hotărât în punctul a 5-lea că »în parohia vacantă să recomăndă-luiască vicarășu macarce teolog gătit cu învățatura, ce s'a afla în vicariat, care de nu s'ar afla în vicariat, să iee la recomandăție pe altul teolog ori de unde, care i se va înștiința, și de nu se va înștiința niciunul, să iee un teolog dela scaunul episcopesc.«

12. Înștiințat fiind scaunul episcopesc prin o înștanție, că

aici se lucră în contra mai sus adaoselor preîndurate rânduiei, înmulțându-se preoții cei proști spre paguba obștii, Domnul episcop în 25 Iunie 1828 a dat din nou strânsă poruncă atunci vicarășului Nemeș, că pentru satele cele mai mari, între cări și Rogna se numără, să nu primească alți candidați fără numai teologi absoluți adecă gătați.

13. Rescriptul episcopesc din 29 Octobăr 1828 dimpreună cu îndurata rânduială a înaltei General Comando în acela an sub Nr. 2658 cinstitului Regiment venit, în care pelângă celelalte puncturi așa să zice: »La scrisoarea vicarășului avem de a însămnă, cumcă noi nu cunoaștem »jus patronatus« absolut (adecă dreptul de a-și alege poporeni preot dintre ei), nice în Năsăud, nice în alt loc din Regiment cu atâta mai tare, că, precum bine știu înălțatul General Comando, când ne-am rugat la înălțatul împărat să înzestreză parohiile militarești (adecă se dee eclejie și loc de casă parohială), acela sfârșit l-am avut, ca să mă ușurez de nevoia de a mai hirotoni preoți din militarii de rând sau armași, și după iuș sau dreptu, care din puterea deregătorii î-l am, să pot pune în feștecare parohie preoți bine gătați și cu toate științele cele de lipsă împodobiti. Drept aceea necum spre preoția unui caplan, dară nici la punerea unui paroh nu aflu de lipsă voturile poporenilor. Că obiceiul oamenilor de ași alege preot din nevoia vremilor iar nu din pravilă și lege s'a iscat.« De unde clar să vede, că ceice au pornit și silesc la preoție cu Florea și cu Bota¹⁾ nunumai fără drept, dar chiar în potriua înaltelor rânduiei împărătești și episcopești au făcut și fac!

¹⁾ După moartea parohului Gerasim din Rodna, pentru ocuparea parohiei s'au format mai multe partide. Unii doreau de preot pe „Florea“ alții pe „Bota“, iar alții așteptau în liniște dispoziția superiorilor. »Florea« a fost nepotul fostului paroh și fiul adoptiv al aceluia, adecă Florian Porcius, vicecăpitanul districtual și marele botanist de mai târziu. »Bota« este Iob (Iovul) din Ilvamare, care pe atunci făcea serviciu militar în Rodna. Familia Bota din Ilvamare e originară din Nepos (Vărarea). Fostul notar în Ilvamare: Pantilimon Lupșai spunea, că un Grigore Bota din Nepos a fost elev al institutului militar (Erziehungshaus) din Năsăud. Din cauze necunoscute fugi de aici și nepotând rămânea în graniță, în rătăcirile sale a ajuns în serviciu la un general rus ce era ministru plenipotențiar al Rusiei în Anglia. Pensionându-se acest ministru, se întoarse în Rusia ducând cu sine și pe Grigore Bota. După moartea minis-

14. Canoanele saborului mare din 15 Iulie 1833 punctul I. rânduiesc, că preoții cei harnici și cu purtare bună să se mute în popoară cu venit mai bun. Apoi în punctul II se poruncește, că »casa și celelalte, adevă șura și grajdul parohului satu să le facă sau cumpere«. De unde se vede apriat porunca, că în toată parohia să fie pe grădina bisericii casă parohială.

15. În anul 1834 în 22 Maiu Nr. 255 s'a poruncit vicarășului dela scaunul episcopesc în modul următor: »Cinstite frate! Pe acelea parohii, cari au atâta venit, din care să poată trăi un cleric teolog gata, care și-a petrecut tineretele sale în învățături, și mai multă harnicie spre statul preoții câștigându-și (vezi bine și cheltuiind o mare parte din averea părințască) să nu mai trimiți dintre cei neînvățați, idioți!«

16. Drept aceea și rânduiala cea bună pofteste, că celce s'a crescut în seminarul milităresc cu cheltuiala înălțatului împărat, la militărie cu armele să slujească, că spre acelea s'a ținut și învățat; iară care s'a crescut cu cheltuielile părinților și a clerului în seminarele preoțești, preot să se așeze, că spre aceea s'a crescut și prefăcut, după zisa bătrânilor: »Tot omul, ce meșteșug a învățat, acela să-l păzască și din acela să trăiască.«

17. Apoi să știți, fraților, că nici un popor n'are mai mult drept, decât i-se dă dela înălțatul împărat. Înălțimea sa a îngăduit

trului, Grigore Bota se întoarse acasă în Nepos încărcat de avuții. În iarna proximă Grigore merge cu tatăl său la oi în muntele: Munciei înșirați. Trecând peste Ilvamare, doarme peste noapte la Grigore Cobzalău din Ilva, care avea o fată frumoasă: Nastasia. Dupăce se întoarse acasă în Nepos, lui Grigore mereu îi sta gândul la Nastasia. Toamna următoare Grigore Bota merge cu tatăl său la »bulgi« în Bistriță. Aici era și Nastasia cu părinții ei, cari o lăsaseră singură și s'au băgat în o »dugeană«. O află Grigore, îi ajută a vinde vitele, apoi îi descopere dorința sa de a o lua în căsătorie, ceea ce se și întâmplă. Astfel Nastasia ajunge în Nepos. S'a întâmplat însă, că banii lui Grigore aduși din Rusia, cari erau ascunși în o groapă sub masă în casă, au fost furați. Suspicunea căzu pe Nastasia. De aici traiu rău, și Nastasia fuge acasă la părinți. Mai târziu se constată, că frații lui Grigore erau tâlharii. Grigore urește atât de mult casa părintească și satul, încât merge în Ilva la soție, se roagă de iertare, se împacă și Grigore rămâne pe moșia socrus-o și e poreclit de oameni »Trif«. Așa se începe familia Bota în Ilvamare. Grigore fu tatăl lui Iob Bota, de mai sus, strajămeșter în Rodna. Pe muierea lui Iob Bota numită »Botoaia« a cunoscut-o și scriitorul acestor șiruri.

în anul 1699, că Rumânii să aibă acelea drepturi în cele beseri-cești cu romano-catolicii. La aceste precum și la celelalte legi primite în Ardeal, acela alege și pune preot, din a cărui dare sau plată trăiește preotul. Deci, de are simbrie din cassa împărătească sau de obște, îl numește episcopul paroh, pe care îl scoate mai vrednic, precum s'a întâmplat aici cu Domnii plebani: Gamencki și Saroși; iar de dă satul dejmă, capeții, simbrie sau eclejă din pământurile oamenilor, își alege satul dintre preoții ținutului acelaia pe care-l socotește mai învățat și mai harnic, cum vedeți la vecinii Sași, cari — dacă le moare parohul sau se mută în altă parohie mai mare — își aleg dintre toți preoții districtului pe care i-l socotesc mai învățat și mai harnic, și dacă vrea și el să meargă la dânsii, atunci se roagă la Decanul și Superintendentul lor să li-l dee.

Deci nu silesc la feciorii nici nepoții răposatului nici la care are bani mai mulți să le poată da de beut, până or iscăli iștanța pentru el, pecum siliți Dumniavoastră, între caré eu i-s încredințat, că sunt mulți cu minte și cu inimă dreaptă și nu se împreună în sfatul celorce umblă iscăbind iștânții impotrivoare înălțator rânduiei, ci se supun poruncilor celor mai mari.

Cu atât mai vârtos, că pelângă înaltele rânduiei, ce până acuma vi le-am spus, trăbue să se știe și aceasta, că precum în toate satele militare, nu oamenii dintr-al lor, ci înalta împărăție a dat și dă gaja parohilor adică porție canonică din câmp și grădină parohială din sat și scutește moșia preotului, ori unde ar fi, de toate servirile obștii; ba satului acestuia cu singuratică grație i-a dăruit și biserică; drept aceea înălțatul împărat are »jus patronatus« de a alege și pune paroh, care iuș sau drept ii încredințat Domnului Episcop. Deci Domnul Episcop are putere a vă da paroh ori pe care cleric militar din vicariat, și eu cred că până la vecerne vi-ți socoti și veți spune, care vă mai place dintre toți preoții laudatului Regiment sau dintre absoluții doi teologi: Macedon și Moroșan ¹⁾, de nu cumva sunteți ametiți, ca să vă arătați rușinați și nemulțămitori de grația înălțatului împărat și urâți împotrivotori preainduratelor sale rânduiei și poruncilor episcopești!

¹⁾ Clericii cei doi au fost Macedon Pop, în urmă prepozit și Iacob Mureșianu, mai apoi redactorul și proprietarul «Gazetei Transilvaniei».

Ferească Dumnezeu aceasta dela Dumniavoastră, că până acuma ați fost vestiți de credincioși și ascultători!

Până acum v'am spus înaltele rânduieli împărătești. Acum să vă resfirez scrisorile, care în vreme de trei luni cu silnicie în numele sătenilor prin laudatul Regiment ni s'au dat. Deci mă rog ascultați:

18. Mai toate, ce s'au făcut până acuma, n'au fost pe cale și să știe, că n'au fost cu înțelesul tuturor sătenilor. A laudatii Companii lucru a fost, să înștiințeze la laudatul Regiment, că a răposat parohul. Care la vicariat împărtășindu-se, s'a pus minten alt preot slujitor în loc, de n'a pătimit slujba nimica. Deci să fiți așteptat venirea vicarășului, și apoi să fiți pus dorirea în scris sau o fiți trimis pe ordonanță²⁾ la Năsăud; iară a-ți fi căpătat rezoluție în scris și învățătură de obște, ca să știți, de ce vă ținea. De nu vați fi îndestulit cu aceea, puteați pofti, ca să se trimată aceea rugare la Măria Sa Domnul Episcop pe poștă, de unde să căpătați rezoluție fără de cheltuială. Și vicarășul, de ar fi aflat, că-s adevărate și drepte celeace s'au scris, o ar fi trimăs și din datoria dirigătorii sale și din dragostea cătră Dumniavoastră, și așa era lucru așezat cu omenie.

Însă Dumniavoastră fără a cere cu scrisoarea la vicărășie, care-i aici căpetenia preoților, ați dat în 6 Septembăr în numele a tot satul mici cu mari o cerere nu la vicariat, ci la laudatul Regiment și după ea au venit la vicariat 2 oameni. Vicariatul însă știind, că unul e neam aproape lui Flore, o avut prepus, că doară și cela-i așa, și nu satul, ci ei numai silesc a vâra pe nepotu său în preoție despre o parte; de altă parte aflând cererea în potriva înaltelor rânduieli și porunci episcopești, le-a răspuns că cererea lor nu se poate plini. Florea, dacă vrea să fi preot, să meargă să gate învățăturile, că i-au rămas avere de moșus-o cât poate trăi numai din camătă la școli. Iară scrisoarea mai sus numită, precum numai din cele mai sus spuse se pricepe, se are așa, adecă: nu-i întemeiată nici întocmită, ca să se trimită mai încolo, căci:

a) cereți pe Florea paroh, care n'aveți drept, precum ați

²⁾ Sub graniță «ordonanțele» duceau posta din sat în sat.

auzit din mai sus înaltele spuse rânduiei, și științele unui paroh de lipsă în Rodna nu le are;

b) ziceți, că nu-i casă parohială; aceasta-i adevărat. Inșă după înaltele rânduiei se poate și trăbue să se facă. Apoi ziceți că nu-i nicidecum loc de casă parohială, care cumcă nu-i adevărat dovedește însuși pământul în mai multe locuri: 1. în grădina cea de clejă dela înălțata împărăție spre aceea dăruită, ca să fie pe ea casă porohială; 2. în țintirim lângă calea cea mare la Șanț; 3. în cela corn de țintirim, unde stă căsuța jălerului; și 4. de n'ar fi în aceste 3 locuri, credem că de-ți cerca și pofti, se va afla aici un om care având mai multe grădini va da una sau de pomană sau schimb de casa parohului pentru sânta biserică, care de purure s'a rugat pentru el și căsenii lui. Deci vedeți, fraților, cât de departe a rătăcit aceea scrisoare dela adevăr;

c) ziceți că un paroh străin n'are din ce trăi. Aceea nu-i a Dumniavoastre de grijit, ci a lui, și cu cât a măsurat înaltul împărat, îi dator să se îndestulească oricare supus;

d) cereți pe Flore pentru vredniciile moșus-o. Inșă la moșus-o s'au plătit vredniciile și și-a luat plata aici și l-a răsplătit Dumnezeu de a-l afla vrednic mai de mult. Preoția să dă omului numai pentru hărnicia și vrednicia sa, nu pentru a moșus-o. Că moșus-o n'are să dea samă pentru sufletele care pentru nehărnicia și neștiința nepotu-său s'ar perde;

e) mai încolo ziceți, că Florea a învățat gramatica, pentru aceea nu-i lipsește hărnicia de paroh. Fraților precum celce a zidit casa până la feresti și apoi a lăsat păreții pustii, n'are casă nici odată, așa și celce a învățat gramatica, n'are nici o destoinicie la preoție în ținutul nostru, unde pruncii dela 8—9 ani încă știu ceti și scrie, și cei din școli împărătești știu mai mult, decât gramatica lui Flore;

f) ziceți că pentru mulțimea poporului și depărtarea caselor și a văilor e de lipsă ca minten să se pue paroh; care tocmai nu-i așa, că lipsa a ridicat-o vicariatu îndată până a nu se îngropa răposatul paroh, rânduind pe părintele Hangea.¹⁾ Deci

¹⁾ Ioan Hangea era paroh în Maieru și a fost dispus din partea Vicariatului de administrator interimal pentru Rodna, pe timpul vacanței.

a grijit el de datoria sa, că lui se cuvine aceea, nu poporenilor. Acum vedeți dară cât de fără cale a fost cererea Dumniavoastră, decumva ați fost toți într'un înțeles.

Dar se vede, că sau n'ați fost toți înțeleși, sau sunt unii fățarnici și rezvrătitori, care se fac gura satului și fac pe ceilalți de rușine. În a doua lună după aceea, adecă în 28 Octobăr anul acela a căpătat prin companie laudatul Regiment, și dela aceasta vicărășia, altă cerere iscălită de 25 oameni în numele a tot satul, în care se cuprind mai grele lucruri și împotriviri asupra scaunului vicărășesc și episcopesc și asupra înaltelor rândueli împărătești. Numai fiți cu ascultare și luare aminte la cele ce voiu cuvânta:

a) în începutul acestei scrisori se zice, că pentru lipsa de preot vă aflați siliți a alerga la cinstitul Regiment să vă ajute. De ar fi fost ceva lipsă trăbuia vicarășu să o știe și să o împlinească, că alui datorie este de a comândălui preoți, unde trebe, precum până a nu se îngropa parohul Gerasim a și rânduit preot slujitor pe Hangea, care, precum se știe, toate slujbele parohiene le-a împlinit acurat, le plinește și le poate plini. Deci n'ați fost siliți de lipsă, ci numai de interesație și împotrivire.

b) ziceți că știți anume, că vicarășu cererea Dumniavoastră prin companie dată o a făcut nimica și a mijlocit, că peste voia și pofta Dumniavoastre să aducă pe parohul *Lupșai*¹⁾, care lucru din aceea vreți al adeveri, că a zis vicarășu cătră Alexă Pop

¹⁾ *Clement Lupșai*, teolog absolv. de Blaj, e fiul lui *Isip* (recte *Iosif*) *Buta alui Ioan originar din Poiana Ilvei*. Acest *Iosif* nepotând ajunge din pricina nepotismului paroh în Poiana Ilvei, a servit ca atare în Ilvamică și a fost și jurat al scaunului vicărășesc. Tatăl său *Ioan* e amintit în foaia «Răvașul» anul VI No. 9—10 ex 1908 pag. 288: «No. 158 Memoriale Ioannis Buta et filiorum Petre Ursul et Vonul (Onul) contra Ilmum C. Georgium Haller comișioni guverniale in negotio eorum minus obtemporanem» la anii 1758 și 1760. Soacra lui *Isip* era soră cu *Ioan Lupșai* din Ilva mare, care nevând copii, a scris pe moșia sa pe preotul *Isip Buta*. Astfel *Isip* și descendenții săi au împrumutat conumele moșiei adecă „*Lupșai*“. *Isip* a avut 7 copii între cari și pe *Clement*, preotul din Rodna și protopop onorar căsătorit în Poiana Ilvei, cu *Nastasia* lui *Burcucel*, fost oficer de graniță, în 5 X 1830. Vezi mai pe larg Monografia comunei Poiana Ilvei de preot *Buzila* p. 59, 233, 234 și 235.

și Toader Pöp, când au cerut pe Florea, că acesta până n'a găta învățăturile nu se poate primi; dreptaceea trăbue să se pună paroh nu preot străin, și fiindcă poporu-i mare, și doi ar fi de lipsă.

Nice nu-i adevărat, că vicarășu a prăpădit cererea Dumnia-voastră, fiindcă acea e de față și n'a trimis-o mai încolo, pentru că nu-i drept întemeiată și îi în potriiva înaltelor rânduieli.

Nici nu-i adevărat, că a lucrat să aducă pe Lupșai, că de aceea nici la Domnul episcop, nici la Domnul Oberst nici o propunere n'a făcut. Drept aceea acestea-s amândouă puncturi, cu ce numai au clevețit asupra vicarășului, pentru care el are drept a cere facere destul asupra celor ce au scris și iscalit. Cumcă Florea trăbue să-și isprăvească învățăturile și apoi să ceară popor, a zis vicarășu nunumai acelor doi oameni, ci și de trei ori cătră Florea înainte de mărturii; iară cumcă trăbue doi popi ca Florea și ca Bota, nici odată n'a scos din gura sa, că de ar fi zis acestea, păcătuia în contra conștiinții sale și împotriva înaltelor rânduieli. Vorba vicarășului a fost așa, că după porunca înălțatului împărat pot fi atunci doi preoți, când parohul, care se pune, și-ar cere un preot mai tânăr cooperatör sau ajutor și aceasta zicere se razimă în preainaltă orânduială împărătească din 23 April 1818 despre împuținarea și mutarea preoților. Cumcă în Rogna e destul un paroh, se vede de acolo, că răposatul Gerasim foarte mulți ani în bătrânețe a slujit tot singur și acum 10 ani, fiind el trecut peste 60 ani, vrând vicariatu să-i pue capelan, a protestăluit, dând în scris că nu-i trebe nici un ajutor.

c) Mai încolo se zice în aceea scrisoare, că rezoluția vicărășască vă este neplăcută și împotrivoare. Insă o rezoluție, care e îndreptată după poruncile înaltului împărat, a Cinstitului Regiment și a Domnului Episcop, la oameni de omenie și cuminte și ascultători nu poate să fie neplăcută și împotrivoare, cu atâta mai vârtos, că-i spre folosul poporului și a școalei. Deci acest ponct e răpștire în contra celor mai mari, a înaltelor porunci și a binelui de obște.

d) Apoi ziceți: Și fiind-că cu Florea n'a fi nemic, și lipsa de popă-i mare, cereți pe Bota. Cumcă din Flore, dacă n'a mere să gate învățăturile, nu poate să fie paroh în Rodna, vedeți bine,

iară cumcă-i lipsă mare, nu vedeți bine; și pecum pe nedrept cereți pe Bota, aducând pricină, că el are voie și plăcere de a fi preot. Care om prost n'ar fi preot? Feșecare cătană, numai să scape de arme, ar voi să se facă popă; însă aceea nu-i îngăduie nime, căci unul ca acela nu se silește la preoție, ca să învețe poporul și școala, ci numai ca să scape de datornica slujbă; precum și Bota, care, ca să o poată mai lesne ajunge, v'o astupat ocii cu reversu, că el și-a face casă în cheltuiala sa și dela popor n'a primi nemic. Când ați primit reversul acesta plin de înșălăciune și de simonie și împotriva înaltelor rânduiei, v'ați lovit înșiși cu palma peste gură și v'ați făcut de minciună scrisoarea cea de ântâi din 6 Septembăr 1836, în care ați zis, că preot străin nu puteți lua, că nu aveți nici casă nici loc de casă; amu vreți să luați pe Bota, care-i străin adecă din Ilvamare, numai ca să se detragă de sub datornica slujbă a armelor și ca să-și facă casă în Rogna; atuncea ar vrea toți borcutarii ¹⁾ să fie popi numai să le fie slobod a-și face casă în Rogna aproape de borcut.

19. Apoi s'a zis în scrisoarea de ântâie, că satu nu are nicăirea loc de casă popască, deci: unde nu află satu atâta loc, cum a aflat Bota ca om străin? fără poate prin un încelușag nou asupra înaltelor porunci! Mai încolo îi cea mai mare rușine pentru poporu acest frumos că ei se fac pe sine neputincioși decât un om singur, și de răs la toate satele vicariatului, căci Plaiul, Strâmba și mai aproape Ilva au casă parohială, batăr că satele îs mai mici decât a cincea parte din Rogna. Și deși s'ar afla o grădină, care cu nedreptate să o dee lui Bota, după porunca înălțatului împărat din 29 April anul 1818 și după norma adoptării și a con-scripției, lui Bota nu-i slobod să-și facă moșie și casă la două sate nici să se despartă de tatăl și numărul său din Ilva-Mare. Drept aceea vedeți, că cu reversa v'o acoperit ochii. Inșă fără de aceasta mai zice în revers altă înșălăciune, că (de ar fi putut pleca cu dăni și pe vicareșu) dacă s'ar fi preoțit, cu clacă — la care n'ar fi dat beutură de 5-6 zloți — i-ați fi făcut casă și era a lui în veci. Murind el, ar fi trăbuit să faceți alta, la care ar fi venit după el. Și așa ați fi făcut sute de căsi pe sama popilor, în loc

---

1) Sătenii cari cărau borcut oaspeților dela băi.

de una pe sama parohului, care să vă rămâie la fii de fii de vă mulțamea în veci, precum vedeți la vecinii Sași, cari au hodină stând casă parohială anumită în tot satul.

Și mai pe urmă: Bota vrea să cumpere darul preoției cu banii ce ar cheltui pentru casă, care lucru în pravilă se numește simonie și împedecă pe ori cine dela preoție; ba și cel preoțit să lipsește de dar, cât ce se adeverește, că a dat bani sau alte dăanii ca să încapă preot. Deci vedeți, că pentru acestea toate Bota nu poate fi preot nice odată, — precum și pentrucă tatăl său a avut avere destulă, și l-a sfătuit vicareșu, ca șă-și dee pruncul la școale latinești, dacă-l are numai pe acela și așa mulți bani, la care a răspuns, că la aceea trebuie cheltuială multă, dară l-a lăsa în înștitut și apoi l-a da la militărie, care nu cuștinuește nimica, și totuși poate fi ofițir care e și mai mult decât un popă sau un auzitor.

Amu dară dacă Bota ca singur fiu a celui mai bogat grănițer a cuprins locul unui sărac, care doară apoi s-a prăpădit în lume cu paguba înălțatei serviri militare, și în nouă ani, ce au fost ținut în înștitut, a cuștului înălțatului împărat peste 1000 de zloți; învățându-se și gătându-se slujba armelor, acum s'ar face preot în locul clericilor, a căroră părinți au cheltuit mai mult de 1000 florini învățându-i și gătindu-i spre preoție; s'ar face numai o nedreptate mare părinților și fiilor lor și statului preoțesc și militar, ci și înceluire asupra înălțatului împărat.

Și mai pe urmă, de oarece Bota nice proprietățile nice științele ce-s de lipsă acuma pentru un paroh militar nu le are, nice și le poate câștiga, deoarece el cu mari cheltuelile a înălțatului împărat s'a ținut și învățat spre slujbe militare, în care din singuratecă grație a laudatului Regiment i-sa dat titula de strajămeșter, iară amu trăgându-se dela ea fără nici o lipsă, s'ar sili la preoție; s'ar arăta nemulțămitor mai marilor săi și înălțatului împărat și om fără cunoștință și fără omenie, care lucru eu despre el nu-l vreu a-l crede.

20. În punctul al doilea se zice, că prin reversu lui se împlinește lipsa locului de casă parohială. Aceasta-i o nălucire de răs! Că vi s'a arătat mai înainte și vă mărturisește însuși pământul, că sunt 3—4 locuri de casă parohială și reversu nu dă loc, — că

pe aceea jumătate de coală de hârtie, pe care îi scris reversu, nu încapă casa parohială, ci face începere spre un celușag și călcare de înaltele porunci împărătești, că împărțirea unui număr și a uneia moșii pela mai multe sate nu-i slobodă, și despărțirea unui singur ficior de tată-său îi de tot oprită.

La punctul al 3-lea se zice, că nu se poate face casă, pentru că nu-i loc și pentru că mai aveți trii căsi sătești de ținut, a patra — adecă a strajămeșterului — de făcut din nou, apoi a 5-a, adecă a doftorului, de reparat, la care numai singur Rognenii trăbe să lucre: drept aceea de a face casă parohială n'aveți nici avere, nici putere. Acestea toate au lipsă de adevărul său, care celce a făcut aceea ștanție, vrând a înșăla, l-a aruncat după spate.

a) Că loc de casă parohială este în mai multe locuri. Căsi de obște a Rognenilor anume nu-s atâtea, câte s'au scris. Că șvarda, în care e și cancelăria, e a tuspatur satelor; cortilu strajămeșterului încă va fi așa; iar a doftorului drept îi a Rognenilor, că ei au vrut să-l facă singuri, ca să capete câte 40 florini pe an și dacă n'or vrea să-l ție ei, l-or face cu toate satele la olaltă și apoi banii pentru el, precum și pentru a strajămeșterului 15 florini, s'or căpăta în lăzile tuturor satelor, din care bani tot în al zecelea an se poate face un cortil nou. Dreptaceea numai casa școalei singură-i a Rognenilor, pentru care nu li se răsplătește. Deci trăbuia espus adevărul. Adică, că sunt 3 căsi de obște: 1) șvarda, la care Rognenii au de făcut o parte fără plată, 2) cortilul doftorului, pentru care capătă la an 40 florini dela înălțatul împărat, 3) cortilul strajămeșterului făcându-se de tuspatur satele, pentru care plătește înălțatul împărat pe an 15 florini în lada satelor; deci 4) numai școala o au Rognenii singuri, pelângă care foarte lesne și cu mare folos a obștii se poate face și ținea casă parohială cași în alte sate în Regiment, cu mult mai mici decât în Rogna.

La pct. 4 se zice, că lipsa de preot cu atâta mai tare o simțește obștea, pentru că la toate slujbele trăbuiesc să aducă pe cheltuiala lor pe preotul din Maieru. Aceasta zicală îi de tot neadevărată, care se poate dovedi cu jurământ prin oamenii, cărora le-a slujit preotul neadus în cheltuiala lor, ci venit cu alui. Mai încolo le zice că aceasta greutate a fi mai asupritoare, de va ținea mai mult și mai ales până s'a preoți Florea; pentru aceea

se cere mai în grabă Bota, fiindcă pe el cu mai mare poftă și plecare îl poftesc sătenii decât pe celalalt, că văd, că Florea nici gândește să gate învățăturile, nice nu se va primi la preoție. Intracestea puncturi, celce a făcut aceea scrisoare, își arată și neștiința și prăbăluirea de a înșăla.

a) Pentrucă el nu ști, că Bota și Florea tot atâta ar avea de învățat, când s'ar primi spre preoție. Apoi ca prăbăluire de înceluire pune, că sătenii poftesc mai tare pe Bota decât pe celalalt, că de s'ar întreba toți oamenii cu jurământ, mulți ar zice ba! fiindcă sunt oameni, cari și-or aduce aminte, ce au zis, când au cerut pe Florea, decumva l-au cerut vreodată. La pct. 5 se zice, că satu Rogna crede, că nu și-a pierdut de tot dreptul de aș alege preot. Aicea nu-i dreptul a crede, ci trăbe să arete în scris, cumcă l-au avut și îl au acel drept de a împinge în preoție pe care om mirean ar vrea, pe care le-a făgădui mai mult și le-a dat de beut. *Acest drept n'are nici un sat din vicărășie!* Deci dreptul, care nu l-o avut satul dela unire încoace, nu l-o putut perde! Inșă usurpația adecă volnicia de a lucra în potriva dreptății și a bunului de obște, li s'a luat prin mai înainte numitele înalte rânduiele împărătești și episcopești, prin care numai celor din parohii cu plată sau cu dejmă li se dă volnicie, precum la catolici și la evanghelici, așa și la uniți, dintre parohi, capelani și profesori a-și alege parohi. Inșă Dumniavoastră batărcă nu dați de acestea, totuși vi să lasă voia dintre toți preoții Regimentului precum și dintre profesorul Macidon și teologul Moroșan să vă alegeți preot, care v'a plăcea. Dreptul alegerii se înțelege așa adică să se aleagă unul dintre preoții, cari slujind îndelungat, și-au dovedit știința și purtarea sa, iară nu dintre mireni! Și de s'a făcut până acuma altmintrelea, aceea nu după lege, nice dreptate, ci după lipsa vremii și alte îndemnuri s'a făcut, prin care nespus s'a stricat religia și obiceiurile cele bune, precum se vede din susnumitu rescript episcopesc din anul 1828, unde apriat se spune, că nici spre așezarea caplanilor, nici a parohilor n'au votum să-i puie poporeni!

b) Se zice mai încolo, că dacă numai teologi absolvenți s'ar face preoți, vlădicia face nedreptate slujbei împărătești, că deoarece mai toți teologii âs ficiori de preoți, aceștia prin aceea se trag

dela arme. Aceasta-i răpștire și clevetire asupra scaunului episcopesc, asupra săborului țării și asupra mai de multeori numitelor rânduieli a înălțatului împărat. Că înălțatu împărat a rânduit, Dl episcop cu săborul au poruncit, că înduratele rânduieli împărătești și episcopești pentru binele legii noastre eșite strâns să se ție; prin aceasta nu se face nedreptate nimăruia, ci dreptate de toți. In seminar la teologie nu se primește nime, pentrucă-i ficior de preot, ci pentrucă a învățat gimnaziu și filozofia foarte bine, și pentru aceasta are talente foarte bune, și părinții au cheltuit de l-au ținut. Aceasta a face cu ficiorul său e slobod fieșsecărui militar încă și jăler. Că de ar putea fi teologi numai ficiorii cei de preot, atunci parohul din M. O.-falu (Marosoroszfalu = Rușii munți), din Șieut, din Runc, însuși vicarășul cu cei mai mulți protopopi ai țării, mai mulți domni canonici și singur Maria Sa Domnul Episcop nu s'ar fi primit la seminar nice nu s'ar fi pus parohi și în treptele, în cari se află, că nu-s ficiori de preoți, ci de oameni mireni. Drept aceea vedeți ce clevetire ați ridicat înșiși asupra voastră și vă siliți cu puterea pe armat și pe cel de arme vrednic a-l trage de acolo împotriva înaltelor rânduieli, prin care vă faceți vinovați asupra articulusurilor militare, pe care ați jurat.

c) Ziceți că amu nice în cumpane, nice în tot număruluş Regimentului nu se află teologi sau clerici, care să nu fie așezați. Care lucru însă nu-i adevărat. Că clericul și preotul Cirilă Ursa din Gledin, clericul Iacob Moroșan din Răbrișoara, clericu și preotu Macedon Pop din Sângeorz, aproape de Rogna, nu-s așezați, n'au parohii, ci așteaptă să le capete. Așjderea gată peste scurt și clericu Grigore Moisil din Șanț, care-i mai în capu Rognii. Deci vedeți, că clerici nu sunt numai în Regiment, ci și în Divizion, ba și în compania Dumniavoastră. Deci nu s'a căzut a grăi neadevăr înaintea celor mai mari.

d) Se zice, că Lupșai să se îndestulească cu Ilvamică, că Dumniavoastră Vă veți îndestuli cu Bota. Cât de nedreaptă ai zicala și judecata asta, dacă voi desface-o vă veți mira. Deci ascultați! Dacă murind Domnul căpitan din Rogna, o cătană de rând ar stränge 10, ori 20, ori 23 de cătane, (pe câți âs iscăliți în scrisoarea lui Bota) le-ar da făgădaș și de băut, ca să-l cee să fie el căpitan și dacă cei mai mari l-ar face căpitan, ce ar gândi

domnii legmani, stegari, strajămeșteri și cadeți? Au n'ar striga la Dumnezeu răsplătire, că ei au cheltuit și învățat și slujesc să pășască înainte, deci nu se cade să li se pună un om prost înainte! Aducă-și aminte Bota, ce a simțit când nădăduia el strajămeșteriu, Domnul obeșter Hermani o dete lui Domide? Da de ar fi dat-o la un militar de rând, ar fi stat Bota să-și iasă din piele afară, strigând, că nu-i dreptate. Tocmai asemenea se silește el acum a face preoților, cari de mult servesc, și asupra clericilor, cari cu multe sudori și cheltuieli s'au gătit spre preoție. Dreptaceea vedeți nedreptatea, ce o cereți, că batărcă s'a făcut cândva așa cum poftiți, totuși amu, și de aici înainte, nu se cade să se facă. Ci numai care a învăța filosofia și teologia și a ști limbile țării, acela să se preoțească și să slujască întâie ca caplan, apoi ca paroh într'un sat mai mic, și dacă s'a purta foarte bine, apoi să se puie paroh într'un sat mare sau în stații de companie. Aceasta voiește Dumnezeu și poștește dreptatea și înălțatul împărat dimpreună cu Domnul episcop!

e) Ceice au iscălit aceea scrisoare poftesc, ca lor să li-se lasă dreptul alegerii cași la celelalte sate ale Regimentului. Că Tiha și Leșu și-au ales candidați, cari nu-s clerici, și s'au trimis la Blaj. Vedeți fraților, ce orbecare și neștiință arată ceice au făcut și iscălit scrisoarea, că nime n'a lipsit, nici nu lipsește pe Rogneni de dreptul celorlalte sate. Fără aceea se silește Rogna a se ținea de preainaltele rânduieli împărătești și episcopești cași celelalte sate a acestui Regiment, și câțiva Rogneni din interesăție rea nu voiau și să împotrivesc bunelor înalte rânduieli. Apoi nu Leșu și-a ales candidat de preoție, ci parohul Malai, fiind asuprit de bătrânețe, și-a cerut ajutor și ca să-i fie mai spre îndemână, i-s'a dat ficiorul său cu aceea condiție, că până unde va putea să ție și dascălia, care el acum de mai mulți ani cu mare laudă, pentru puțină plată, a purtat-o. Și așa să facă slujba de trei oameni adecă: una ca ficior (din lege slobod de arme) să poarte economia tătâne-său, a doaua să slujască în locul lui ca caplan, și a treia ca dascăl, prin ce rămân în slujba armelor două cătane și în cea sătească două căsi. Pentru care pricini s'au legat sătenii, că vor face dimpreună cu beserică și casă parohială. S'a primit la Blaj cu atât mai vartos, că poporu Leșului nici preot

sau cleric nu l'a poftit, nici îl pofteste, că se știe, că-i puțin și în loc rău.¹⁾

Apoi Tiha n'a ales nici un candidat, ci oprind-o popa Iisie, i s'a dat preot străin și plătesc poporenii casă, până vor face pe gradina bisericii. Uniții din Bistrița Bărgăului, având lipsă de preot, s'au rugat la vicărășie, să li-o plinească. Vicărășu a întreat pe toți preoții dinprejur și pe clerici și n'a vrut nici unul să meargă în acel popor, pentru că nu-s numai vreo 15 numărușuri, că celalalt sat îi neunit. Drept aceea s'a spus oamenilor, că nici preoții, nici clericii nu vreau să meargă în aceea parohie, că poporenii âs puțin și casă parohială nu-i. La care ei foarte ome-nește au răspuns, că puținătatea nu o pot ajuta, iară cu oricâtă greutate casă parohială vor face, numai să capete preot. Drept aceea vicărășu a cercat în tot Divizionul, care dintre ceice știu nemțește îi mai învățat, așăzat, și cu purtare mai bună? Și a aflat pe căprariu Cionca din Tiha; l'a întreat, vrea să fie preot la poporu cel mic din Bistrița. El și-a cerut vreme să se socotească și mai târziu și-a dat voința și așa s'a trimis la învățătură

---

¹⁾ Leșu este o comună în vicariatul Rodnei situată pe valea cu acelaș nume care se varsă în Valea Ilvei. Preotul din Rodna, Dănilă cândva Malai, nepot adevărat al părintelui Malai, despre care se vorbește mai sus, prin anul 1912 mi-a pus la dispoziție următoarele însemnări despre comuna Leșu, comuna lui natală, copiate de el, cum spunea însuși, din o carte veche, azi perdută, pe care el o primise dela fătul bisericei din Leșu Ioan Pop. Acestea însemnări eu le-am copiat și sună astfel: »Satul Leșu s'a întemeiat la anul 1620 de către Leși. Atunci au venit 5 familii din țara leșască, cari au rămas cu acelaș nume până în ziua de azi: *Moș, Hurdîș, Todica, Varvari și Costantin*. Popă și-au adus după 10 ani. Mai târziu au mai venit 3 familii: *Solcan*, venită din Solca, *Gălănești*, din Jăcova, și *Todicaniu*, din Todașca. La 1632 au făcut biserica și în 1662 au reînnoit-o. Au adus popă pe *Sava* din țara leșască, cu cărți rusești, cari și azi (data scrierei notiții) există, (Părintele Dănilă Malai zice, că și el a văzut multe din ele, dar prin 1912 nu mai era vizibilă nici una) și a slujit în limba rusască. După el a urmat feciorul lui, probabil Ioan, care a început a vorbi și sluji românește cu cirile. După Ioan a urmat *George Hurdîș*, apoi *Ioan Gălan*; apoi au urmat deodată 3 feciori alui Ioan Gălan anume: *Artene, Sava și Cosma*. În 1805 *Dănilă Malai*, în 1840 *Anton Malai*. Dănilă Malai a fost ginere la popa Dumitru și dascăl la Tina, la Olteni. L-a sprijinit popa Niculai Pop din Sângeorz.»

la Blaj, nu pentru Tiha, că pentru Bistrița, dar nu ales de popor ci de vicariat, și în popor n'a intra până vor găti poporeni casa parohială, care după moartea lui Cionca iară rămâne poporenilor, ca să poată băga în grabă alt preot în dânsa, să nu pătimească lipsă cu anii, cum li s'a întâmpilat acum de 4 ani.

Deci vedeți, că nici acest punct nu-i adevărat, ci sucit pentru a amăgi pe cinstitul Regiment și pe Dl Episcop.

Și mai pe urmă la toată cererea aceasta fără cale și împotrivoare i-se pune cunună de răscoală că ziceți, că de n'or primi mai marii bisericești cererea Dumniavoastre, cinstitul Regiment să o razime și trimită la înaltu Regiment-Comando! Au gândiți Dumniavoastră, că înaltu Regiment-Comando a silii pe Dl Episcop să lucre împotriva rânduielilor înălțatului împărat și în potriva dreptății? Auzitus-a undeva, că vreun Domn lumesc sau milităresc să silească pe episcop, ca să preoțască pe cineva împotriva legilor bisericești? Niciodată! Apoi cuvintele, că satul dela cel de ântâi până la cel de pe urmă locuitor stau tare și vârtos, ca să nu primească preot străin. Luați sama, că într'aceste cuvinte e cuprinsă vina de rebelie și de împotrivire asupra poruncilor celor mai mari. Aduceți-vă aminte de articulușurile militare și despre celelalte rânduieli eșite despre modul cum trăbue să se roage militarii, cum trăbe să-și facă, cum trăbe să-și iscălească rugarea și în ce loc! Apoi socotiți și asta, că cereți popă pe un om neîntocmit și străin, și strigați în gură mare să nu vi se dea paroh străin! Aicea singuri cereți împotriva minții omenești și împotriva voii noastre.

Toate neamurile, domnii episcopi și înălțata împărăție de ar fi aflat, că casă parohială și paroh străin, dar bine învățat, âi greutate pe popor, n'ar fi nice într'un sat casă parohială, ci oamenii și-ar pune popă pe rândul satului, ca pe crainic. Inșă au aflat și văzut cu toții, că acelea sunt spre binele, folosul și ușurința oamenilor. Dreptaceea, precum mai înainte v'am arătat, au rânduit și poruncit, ca să se facă, și s'a făcut așa în toată țara și în însuși acest regiment în mai multe sate. Iară pentrucă în unele — precum și în Rogna — aceasta sfântă rânduială nu s'a plinit, nu-i din vina mea, nici de a Dumniavoastre, ci de a vremilor

trecute. Iară dacă nu s'a împlinit preaindurata voință împărătească, părințeștile rânduiești episcopoești și dreapta poftă a binelui de obște, acum ar fi de vina noastră a tuturor, că amu a dat Dumnezeu și înalta împărăție pace, de toate să pot plini, care nu s'au putut mai înainte. Dreptaceea Dumniavoastră luați bine sama și socotiți, că împărăteștile rânduiele a Înălțatului împărat și a Domnului Episcop, dinpreună cu a Cînstitului Regiment, despre care parte Măriasa Domnul vicarăș s'a încredințat, că și în numele lui (adecă a Regimentului) să vă spui acestea, — toate așa sună, că în toate parohiile militarilor să se așeză parohi învățați și în cele mai mari parohii, cei mai de frunte, mai învățați și cu purtare mai bună. Că pentru aceea a dăruit înălțatul împărat moșie bisericii la câmp și grădină în sat cu aceea tocmeală, că poporeni să ție cele de lipsă și casă parohială pe ea, care Dumniavoastră o puteți pune în acarcare din 3 sau 4 locuri, ce v'am arătat. Și fiind așa mulți poporeni și având aproape 400 de zloți în lada bisericii, deoarece lemnele, piatra, varul și pâlmașii nu vor cuștului nimic, fără numai meșterii; foarte lesne și în scurtă vreme o puteți face și-ți avea-o de pururea, cât cum va muri parohul, în 15 zile vi să dă într'ânsa altu, și nu-ți mai pătimi ca acuma Vedeți că cum moare parohul, toți ar voi să fie parohi, nu ca să îndrepte poporul, ci ca să sugă pe bieții săteni. Vedeți, frați, ce locomie, toți ar pofti domni să fie. Nu ca să-mi facă vreun bine, ci ca să mă tragă pe mine! Și până s'ar găta casa, știu că prea lesne se poate căpăta o casă în plată pentru noul paroh. Și fiindcă Rogna ai cel mai de frunte popor și scaun vicărășii, unde pentru vestita scaldătoare se adună de tot felul de oameni din toate stațiile, care vestesc starea noastră prin toate țările, Dumniavoastră vi se dă voie, că dintre toți preoții vicărășii, să vă alegeți pe cel mai de frunte și în scurtă vreme vi se aduce în sat sau vi se trimite un cleric dela scaunul episcopesc, fiindcă nici Bota, nice Florea, — după rânduielele de acum — nu se pot primi la preoție, și eu nu le voi da recomandație niceodată, că nu mi slobod, fiindcă am învățat a asculta de poruncile celor mai mari.

Așadară minten după beserică vă socotiți și vă sfătuiți după dreptate și cunoștința sufletului și pe care vi l-ați ales ni lor spune noauă doi deputați a militarilor la o ușă, și doi deputați

---

a băieșilor la cealaltă ușă de altar, și dacă socoteala Dumnia-voastră s'a lovi cu sfintele rânduieli, ce v'am spus, pentru toate scrisorile cele fără cale de până acuma va urma iertare și uitare. Deci, ca bunul Dumnezeu să vă îndrepte mintea și gândul spre cele bune și folositoare, să zicem: Tatăl nostru etc. Amin.

Zisă prin Ioan Mărian, vicar a Rocnii, în Rocna în 21 Maiu 1837.

Statutul grăniceresc

(Continuare)

Vasile Bichigean

41. Ordonăm prin aceasta, cu toată seriozitatea, ofițerilor de stat major și celor superiori să nu îngreuiască nicidecum procedeele juridice, ci să asculte cu bunăcredință, în liniște, de urgență și fără amânare atât plângerile scrise, cât și cele orale ale supușilor lor. În urmărire să nu silească la spese inutile nici pe pârâși, nici pe cei pârâți, ci să-i facă fiecăruia dreptate după cum e cazul. Pentru atingerea acestui scop, cât și pentru ca atât chestiunilor criminale, cât și cauzelor civile să li se dea curs mai grabnic și mai sigur, dorim, ca în chestiunile criminale să prezideze comandantul maior, iar în cele civile locotenent-colonelul și comandantul de regiment. Apoi săptămânal și, dacă va fi nevoie, ori dacă vor fi cauze, chiar și zilnic, se vor chema în locul, unde rezidă comandantul regimentului, un căpitan, un locotenent, un sublocotenent, un sergent, un caporal, un fruntaș și un soldat de rând, ca să primească plângerile ce se vor înainta și să decidă după ce vor obține aprobarea comandantului menționat. Deciziunea, precum și sentința înregistrată, va fi comunicată partidelor, din partea judecătorului sau a înlocuitorului acestuia, totdeauna în scris și gratuit.

42. Apelul în cauze civile se va înainta, conform observării făcute la articolul 35, comandamentului suprem. Revizuirea sentinței agravate de acest comandament se va face prin consiliul de războiu aulic. Tot acestuia îi vor fi supuse și plângerile amânate sau refuzate.

43. Cu toate că hotarele între districtul militar rodnean și celelalte localități militare, precum și între locurile județelor, scaunelor și districtelor provinciale au fost fixate și stabilite prin o comisiune mixtă trimisă de noi anume în acest scop la fața locului, ordonăm cu toate acestea, ca, dacă în viitor — neluându-se în samă delimitările făcute — s'ar naște neînțelegeri cu privire la acestea, denunțările să se facă neamânat la comandamentul suprem. De fiecare dată se vor trimite comisari anume: în chestiuni militare aleși de comandamentul suprem, iar în cauzele cari privesc pe locuitorii din provincie, numiți de guvernul Nostru. Rapoartele despre astfel de neînțelegeri în cazul, că chestiunea nu va putea fi aplanată de aceștia la fața locului (ceea ce însă trebuie înconjurat cu orice preț) se vor înainta de ambele partide, pentru rezolvire competente, autorităților în drept și, după împrejurări, chiar și direct la Noi.

44. Siguranța și păstrarea moștenirilor, educația orfanilor cu tutori, precum și îngrijirea de văduve vor forma obiectul unei atențiuni deosebite. În acest scop se va alcătui la regimentele de graniță românești o comisie tutelară stabilă, stătătoare din un căpitan, un locotenent, un sublocotenent și un judecător militar. Acestei comisiuni, care va fi controlată mereu de comandantul regimentului, i se va încredința administrarea tuturor banilor orfanilor și văduvelor. Membrilor din comisie li se interzice orice operație în interesul propriu și toate cazurile de neglijență vor fi pedepsite cu cea mai mare rigoare. Îndatorirea principală a acestei comisii va fi, să îngrijască cu multă băgare de samă de averea orfanilor și mai ales să vegheze, ca banii amintiți să fie plasați de tutori pelângă dobânda legală, luându-se toate precauțiunile necesare pentru înlăturarea oricărui risc. Obligațiunile despre asigurarea și garantarea banilor vor fi date spre păstrare comisiei amintite. De asemenea tutorii sunt îndatorați să dea seamă anual despre averea pupilor încredințați tutelei și îngrijirii lor și astfel să dea dovadă, că au în vedere binele acelora.

45. La moartea unui ofițer de stat major sau ofițer superior inventarierea averii sale se va face în regulă, iar lăsământul sau împărțirea averii se va face conform prevederilor legii, prin o comisiune. Judecătorului, afară de cheltuielile de drum strict nece-

sare, nu-i este îngăduit să ia altă taxă decât diurna unui sublocotenant pe atâtea zile, câte le-a întrebuințat efectiv pentru regularea moștenirii. La moartea unui subofițer însă ori a unui soldat de rând aranjarea ăstorfel de chestiuni se va face în conformitate cu obiceiul locului, afară de cazul când rămân moștenitori minori. În cazul acesta chestiunea se va trata de comandantul companiei ajutat de un ofițer superior și de doi subofițeri, după ce însă se va fi raportat comandantului regimentului.

46. Lucrurile rămase dela acei soldați grăniceri, cari au murit în războiu în fața dușmanului ori și-au pierdut viața în alt chip în campanie, după inventariare sau specificare din partea judecătorului, numai decât vor fi luate în primire și păstrate în siguranță. Cu ocazia reîntoarcerii armatei vor fi duse imediat acasă și predate moștenitorilor.

47. Cum s'a amintit la punctul 14, bunurile imobile ale soldaților grăniceri, cari mor în locurile de reședință, pot trece la erezii lor legitimi ori la urmașii lor, dimpreună cu obligamentul militar legat de aceste bunuri.

48. Intrucât vreun soldat grănicer are, înafară de locul de reședință, moșii, locuințe făcute din banii proprii, mori, vile, cârciume, bererii și alte asemenea lucruri, toate acestea trec în natura prin testament, fără testament ori sub alt titlu la rudeniile mai apropiate, cari locuiesc în afară de jurisdicția militară, sau la cler.

49. Fiindcă deoparte este a se da o atențiune deosebită exploatării minelor foarte profitabile aflătoare în districtul Rodnei și în urmare minerii trebuie protejați în tot chipul, conform articolelor montanistice din anul 1747, de altă parte și intențiunea Noastră binevoitoare este, ca acest scop menit serviciului Nostru și folositor obștei să rămână nealterat atât prin promovarea acestei exploatări, cât și prin înființarea miliției grănicerești: în această privință Ne rezervăm dreptul de a considera intențiunea Noastră ca cinosură atât pentru militari cât și pentru mineri, și a o face cunoscută cât mai curând.

50. În timp de noapte sau cu ocaziunea târgurilor publice, ori în locurile unde sunt străji ori cete de soldați, pentru incon-

jurarea multelor primejdii, nu este iertat, sub pedeapsă arbitrară, a descărca nici un fel de armă.

51. Prin aceasta se interzic cu cea mai mare strictețe toate întrunirile, adunările și convorbirile secrete, cari se fac fără știrea mai marilor ori pentru adunarea de bani pe ascuns ori în alt scop, tot astfel îngrămădirile de soldați, turburările și alte acte, cari au scopuri neadmisibile ori chiar dăunătoare. Contravenienții acestui ordin, oricine ar fi, aceia vor fi pedepsiți conform articolelor militare sau, după împrejurări, mai sever ori mai blând; iar banii colectați pe cale nepermisă și găsiți la ei, vor fi duși în cassa regimentului la dispoziția comandantului general.

52. Grănicerii n'au voie, sub pedeapsa meritată, să vândă, să amanezeze, să piardă în joc, să cheltuiască în beut, să distrugă ori să arunce echipamentul militar. Pe lângă restituirea acestui echipament va fi supus aceleiași pedepse și militarul, care și-l va fi însușit într'un fel sau altul din cele amintite mai sus. Dacă după ce se va fi publicat în Principat acest ordin, cel ce va fi prins cu astfel de lucruri, va fi străin și nu va fi supus judecătorei militare, se va proceda împotriva lui, cum se obicinuește și în alte regimente regulate și anume va fi condamnat nu numai la restituirea armelor și echipamentelor militare duse la dânsul, ci și la pierderea banilor plătiți; pelângă aceasta va fi pedepsit sever și de judecătorii săi.

53. Cel ce pus de strajă sau în altă slujbă, o va neglija ntenționat sau nesocotit ori se va prezenta beat, va fi pedepsit, conform articolelor militare, cu pază penală, cu muncă grea ori, după împrejurări, și mai sever.

54. Fiindcă starea graniței pretinde ca ofițerilor de stat major sa li se dee, pentru siguranța proprie, santinele, astfel comandantului regimentului de infanterie i se dau, pelângă temnicer și gardianul închisorii și inclusiv garda de steag, un caporal, un toboșar, un fruntaș și 6 soldați de rând; iar comandantului maior, un fruntaș și trei soldați de rând; unui comandant de regiment de cavalerie un caporal și 6 soldați de rând și în sfârșit unui maior trei soldați de rând.

Pelângă aceasta i se mai acordă fiecărui ofițer de stat major din cavalerie o ordonanță cu cal, celui din infanterie, fără cal;

cari, întocmai cași sentinelele ofițerilor de stat major, nu vor fi întrebuințați pentru afaceri particulare, ci ca soldați adevărați, numai în serviciului principelui. Grănicerii însă, dupăcum s'a amintit la punctul 2, vor îndeplini aceasta slujbă de strață și de ordonanță, ca serviciu particular de regiment, gratuit și își vor aduce hrana de acasă.

55. În scopul promovării serviciului suprem al Nostru se vor institui ca curieri poștali ordonanțe din cele două regimente grănicerești de infanterie, și, dacă comandamentul suprem va afla cu cale și va ordona, și ordonanțe călări din regimentul de dragoni. Privitor la susținerea acestor din urmă se vor face îngrijirile necesare, ca în timp de vară să aibă pășunea comună cu satele, în care vor petrece, iar în timp de iarnă vor primi pentru nutreț 4 cruceri.

56. Deja în articolul 1. s'a prevăzut clar, că soldații grăniceri sunt datori să apere principatul și granițele de tot felul de hoții. Acum să repetă din nou, că au să asigure și păstreze mereu siguranța principatului și a graniței, deci să urmărească cu zel pe hoții și prevaricatorii pe cari îi vor simți; să se ferească de orice indulgență directă sau indirectă, de o urmărire neglijentă și mai ales de complicitate și participare directă. În caz contrar împotriva militarilor vinovați se va aplica, fără deosebire, pedeapsa stabilită în articolele militare, în dreptul comun și în ordonanțele publicate până acum, ba, după împrejurări, se va putea dicta și o pedeapsă mai grea. Dimpotrivă, celor cari vor denunța, vor prinde și vor readuce pe hoți, prevericatori sau emigranți, li se va plăti ca răsplată din vistieria noastră un ducat de cap și anume: remunerația pentru grănicerii sau altfel de soldați readuși se va plăti din cassa de războiu, iar pentru locuitorii din provincie, streini sau vagabunzi, din cassa camerală.

57. Ordonăm cu toată seriozitatea, dar și cu bunăvoință, ca de aci încolo să se pună o mai mare stavilă, decât până acum, importatorilor și exportatorilor de mărfuri clandestine și să se dea, în conformitate cu obligamentele impuse miliției de graniță, o atențiune mai mare chestiunilor sanitare, având în vedere regiunile învecinate. Față de cei, ce vor îndrăzni să lucreze împotriva acestui ordin ori se vor arăta neglijenți, se va proceda imediat cu toată

severitatea, aplicându-li-se pedepsele cuvenite după dreptul belic. Dacă vreun ofițer superior va avea cunoștință despre o astfel de încălcare a ordinului și nu o va denunța, va fi imediat destituit ori, dacă se va dovedi o vină și mai mare, pedepsit mai sever.

58. Grănicerii din posturi să bage de seamă, ca nimeni, fie că are fie că nu are pașaport, să nu treacă granița pe căi lăturralnice. Pe cel ce-l vor prinde făcând astfel, îl vor duce la ofițerul superior cel mai apropiat, care va examina pașaportul. Dacă va găsi că pașaportul e valabil și nu este nimic suspect în abaterea dela calea regulată, îl va îndruma la trecătorile principale obișnuite.

Indivizii însă, cari — aparținând oricărei situații militare — vor fi prinși cu astfel de fapte, vor fi considerați ca dezertori și vor fi trimiși la regimente. Aci cei ce i-au prins și i-au readus, dacă sunt din provincie vor primi așa numita »taglia« (diurnă),? cum primeau sanitarii de mai înainte, iar dacă sunt grăniceri, li se va plăti o diurnă de 8 florini.

59. Ofițerilor de stat major și celor superiori, subofițerilor, muzicanților și frunțașilor din aceste regimente române de graniță, li se va plăti salariul și leafa în fiecare lună din cassa militară grănicerească, în baza tabloului amintit mai târziu și în conformitate cu dispozițiile comandantului suprem și anume: ofițerilor de stat major și celor superiori la finele fiecărei luni, subofițerilor, frunțașilor și muzicanților dela începutul lunii continuativ astfel, că, dacă un astfel de salariat ar muri în cursul lunii, solda urmașului său nu se va plăti decât numai dela începutul lunii viitoare.

60. Disponem mai departe, ca ofițerilor de stat major și celor superiori din regimentele grănicerești să li se asigure gratuit, în locurile și districtele unde vor fi, locuințe corespunzătoare, după cum li-se asigură și în celelalte ținuturi ereditare ale Noastre. Fiindcă însă aceste locuințe nu sunt construite toate, se vor clădi pe rând. Și intențiunea Noastră este, ca edificiile necesare să nu se ridice deodată, ci succesiv și cu economia posibilă. În acest timp ofițerii vor folosi gratuit locuințele în cari se găsesc de prezent. Incât pentru clădirea noilor locuințe necesare, vor contribui la cheltuielile împreunate cu edificarea lor cu părți egale, toți locuitorii din localitățile, districtele și scaunele menite pentru miliție și în cari sunt soldați, fie că sunt militari fie că sunt provinciali.

Această contribuție se va face în felul următor: cum se întâmplă și în alte județe în cazuri similare, locuitorii vor da gratuit nu numai cărașia și salahorii, ci și materialul care nu e nevoie să fie cumpărat pe bani, cum e: piatra, lemnul, năsipul, lutul, și vor plăti numai lucrătorii și acel material, care se poate căpăta numai cu bani. Atari cheltuieli se vor întâmpina din cassa provincială. În ce privește repararea ăstorfel de cvartire, se va observa aceeaș normă cași la ceialaltți grăniceri și anume cheltuielile necesare, ca locuințele să fie ținute în bună ordine, întrucât daunele nu provin din vina ofițerilor încvartirați, se vor plăti din salariile posturilor neîmplinite și din sumele ce încurg în cassa de economii particulară. Ca apoi vreun ofițer sau altul să nu pretindă o locuință mai mare decât i se cuvine după rangul ce-l are, în tabloul anexat se fixează numărul camerelor, cămărilor, bucătăriilor și al grajdurilor, cu cari trebuie să se mulțamească oricare ofițer de stat major sau superior al acestei miliții de graniță. În localitățile curat militare va decide numai comandamentul suprem, în ceaia însă, în care locuiesc amestecat grăniceri cu provinciali, comandamentul va hotărî în înțelegere cu autoritățile în drept, unde vor fi a se clădi mai potrivit locuințele noi necesare ofițerilor.

61. Toți ofițerii superiori sunt îndatorați să locuiască în locuințele clădite, la regiment sau companie, în scopul amintit mai sus. Se exceptează cazul, când vreun ofițer își are locuința proprie chiar în localitatea regimentului sau a companiei. În acest caz numitul ofițer poate locui în casa proprie, însă va trebui să poarte grijă și să răspundă și de locuința oficială și să suporte cheltuielile împreunate cu repararea daunelor ivite din vina sa. Interzicem însă cu toată tăria tuturor ofițerilor, ca, dacă s'au edificat locuințe menite pentru dâșșii, să-și facă case noi din banii proprii fără învoirea Noastră.

62. Ca ofițerii de stat major și superiori ai acestor regimente de graniță să iasă mai bine cu plata ce o au, am decis, ca să li se asigure pășune pentru atâția cai, la câți au drept în temeiul tabloului ce urmează, apoi să li se dea din pădurile comune pentru trebuințele proprii stânenjii de lemne cuveniți tot în baza tabloului menționat. Tot astfel se vor bucura de acest drept de pășune și de lemne, conform tabloului, și ofițerii inferiori precum

și alți indivizi. Locuitorii din aceste ținuturi, fie că sunt militari, fie că nu sunt, vor avea să taie, să încarce și să ducă lemnele la locuința ofițerilor, în proporția repartiției făcute. Ofițerii și ceilalți primitori, atât militari, cât și provinciali vor plăti pentru căratul unui stânjîn vienez de lemne tari 15 cruceri, pentru tăietul și aranjatul lor 7 cruceri, în total 22 cruceri; iar pentru căratul unui stânjîn vienez de lemne moi 10 cruceri, iar pentru tăiatul și aranjatul lor tot 7 cruceri, în total 17 cruceri.

Ca să nu se nască neînțelegeri între grăniceri și provinciali privitor la repartiția stânjînilor de lemne, pe care e dator să-i aducă fiecare, apoi ca să nu fie puși la contribuție oameni și în acele locuri, unde nu sunt ofițeri, în urmare ca să fie o dreptate generală: ordonăm, ca această repartiție să se facă de comandamentul Nostru suprem din Principat, iar încât privește și pe provinciali, tot de acel comandament în înțelegere cu guvernul. Repartiția nu va fi de loc spre jignirea locuitorilor și se va face în proporția putinței și competenței acelora. Ca normă va servi numărul militarilor, familiilor de provinciali și satelor aflătoare în raza regimentelor și compăniilor respective, fie că locuiesc în ele ofițeri fie că nu locuiesc. Militarii vor fi scoși la tăietul și căratul lemnelor repartizate lor de ofițerii lor, iar provincialii de ofițerii districtuali, pelângă plata prețului amintit mai sus.

Dacă însă pe teritorul unei sau altei compănii nu se vor afla păduri comune, atunci se vor lua măsurile necesare, ca cantitatea de lemne cuvenită ofițerilor și celorlalți indivizi din acest loc să se câștige din locurile, cari posed păduri comune mai multe.

63. În schimb avem toată încredere, că toți ofițerii superiori vor prevedea posturile și comenzile și vor îndeplini cavalcadele mari și mici, paza și alte însărcinări de orice natură, în conformitate cu prevederile regulamentului obligator pentru toate regimentele și cu exactitatea și iscusința cuvenită unui ofițer, și se vor năzui să le facă cunoscute și să obișnuiască pe soldații grăniceri cu exercițiile prevăzute cât se poate de binevoitor și de potrivit.

64. Dacă va fi nevoie, ca unul sau altul dintre grăniceri să fie întrebuințat la serviciu de garnizoană, atunci cei aleși în acest scop de comandantul suprem vor pleca imediat, cum s'a amintit

și la articolul 23, și își vor îndeplini slujba dată. Acolo soldații își vor primi, cași în alte funcțiuni ale lor, întreținerea cuvenită.

65. Toate chestiunile sanitare, de contumacie și de contra-bandă ivite la regimentele de graniță, fiindcă nu privesc jurisdicția privată, ci de dreptul publicul, vor fi anunțate generalului comandant, respectiv comisiunii sanitare. Cel ce va denunța contra-bandele va primi, în conformitate cu prevederile stabilite în astfel de cazuri, o anumită parte. În special generalul comandant va îngriji ca fiecare denunțator să-și primească fără amânare partea cuvenită.

66. Ca fiecare ins din regimentele grănicerești de infanterie și cavalerie să știe, în ce stă întreținerea fixată fiecăruia și cât are să capete ca hrană pentru cai, și ca competența de lemne tari și moi, apoi ce locuință i se cade fiecărui ofițer, se comunică următoarele trei tablouri.

Tablou de salariile,

pe cari le primește fiecare individ din regimentele grănicerești române.

Capete	Statul major al regimentului de infanterie	Competința			
		pe lună		pe an	
		flor.	cruc.	flor.	cruc.
1	Locotenent-colonel, comandant de regiment, căpitan	70	50	850	—
1	Comandant maior, căpitan	58	20	700	—
1	Incartiruiitorul regimentului, dacă are în grijă un regiment	29	10	350	—
1	idem, dacă îngrijește de cartirele a două regimente	33	20	400	—
1	Primul judecător	25	—	300	—
1	Al doilea judecător	20	50	250	—
	<i>Observare:</i> Dacă primul judecător se îngrijește și de regimentul dragonilor, i se dau în plus 50 florini.				
1	Capelanul regimentului	15	—	180	—
1	Chirurgul regimentului	20	50	250	—
1	Stegarul	16	40	200	—
1	Locoșinător de vagmistru	12	30	150	—
1	Temnicer	12	30	150	—
1	Subchirurg	8	20	100	—
1	Căpetenie } Indigen	1	30	18	—
	} Străin	4	—	48	—

Capete	Statul major al regimentului de infanterie	Competința			
		pe lună		pe an	
		flor.	cruc.	flor.	cruc.
1	Armurier	6	40	80	—
1	Fabricantul de straturi de pușcă . . .	6	40	80	—
In companii:					
1	Căpitan	41	40	500	—
1	Locoșinător de căpitan	31	40	380	—
1	Locotenent	20	50	250	—
1	Sublocotenent	16	40	200	—
1	Sergent major } Indigen	4	—	48	—
	} Străin	5	—	60	—
1	Furier	6	15	75	—
1	Caporal } Indigen	1	30	18	—
	} Străin	4	—	48	—
1	Toboșar } Indigen	1	—	12	—
	} Străin	1	30	18	—
1	Fluerător } Indigen	1	—	12	—
	} Străin	1	30	18	—
1	Fruntaș indigen	1	—	12	—
1	Soldat de rând	—	—	—	—

Observare: In serviciul principelui, sergentului major i se mai dau pe zi, pelângă competența amintită în tabloul de mai sus, doi cruceri, caporalului indigen 5 cruceri, frunțașului 4 cruceri și soldatului de rând 4 cruceri. Tot astfel căpeteniile indigene, dacă circulează împreună cu sergenții majori în serviciul grăniceresc al principelui, vor fi considerați egali cu caporalii atât în salariu, cât și în adaose și astfel vor primi cași aceia, pentru fiecare zi de slujbă făcută la trecători, potece, etc. pelângă competența obicinuită încă 5 cruceri.

Tablou de salariile

cuvinte indivizilor din regimentul de dragoni român.

Numărul	Statul major	Competința			
		pe lună		pe an	
		flor.	cruc.	flor.	cruc.
1	Locotenent-colonel, comandant de regiment, căpitan	83	20	1000	—

N.mărul	Statul major	Competința			
		pe lună		pe an	
		flor.	cruc.	flor.	cruc.
1	Comandant-maior, căpitan	66	40	800	—
1	Incartiruitor de regiment	29	10	350	—
1	Judecător	25	—	300	—
1	Capelanul regimentului	15	—	180	—
1	Chirurgul regimentului	25	—	300	—
1	Aghiotant	15	—	180	—
1	Stegar	—	—	—	—
1	Căpetenie	5	—	60	—
1	Subchirurg	10	25	125	—
1	Gornist	10	—	120	—
1	Temnicer	16	40	200	—
In companii:					
1	Căpitan	50	—	600	—
1	Locoșinător de căpitan	38	20	460	—
1	Locotenent	26	—	312	—
1	Sublocotenent	20	—	240	—
1	Sergent major } Indigen	6	—	72	—
	} Străin	7	30	90	—
1	Furier	7	30	90	—
1	Caporal } Indigen	2	30	30	—
	} Străin	5	—	60	—
1	Toboșar	2	—	24	—
1	Soldat de rând	—	—	—	—

Observare: In serviciul de graniță al principelui fiecare sergent major indigen va primi, pe lângă competența amintită mai sus, pe zi încă 3 cruceri, caporalul indigen încă 5 cruceri și fiecare soldat de rând câte 8 cruceri pe zi.

Schiță

de câți cai pot să țină în pășunea comună ofițerii de stat major, superiori, inferiori și ceilalți grăniceri din regimentele de graniță românești și de câtă cantitate de lemne li se compete din pădurile comune în timp de vară și de iarnă.

Gradul	Cai		Stânjini vienezi pe lună			
	la inf.	la cav.	vara		iarna	
			lemn tare	lemn moale	lemn tare	lemn moale
Locotenent-colonel	8	8	7	14	3½	7
Comandant maior	3	5	6	12	3	6

Gradul	Cai		Stânjini vienezi pe lună			
	la inf.	la cav.	vara		iarna	
			lemn tare	lemn moale	lemn tare	lemn moale
Incarituritor de regiment	2	2	4	8	2	4
Judecător	2	2	3	6	1 1/2	3
Capelan	2	2	2 1/2	5	1 1/4	2 1/2
Chirurg	2	2	2 1/2	5	1 1/4	2 1/2
Stegar, câtă vreme va fi	1	3	4	8	2	4
Locoșinător de vagmistru sau aghiotant	2	2	2 1/2	5	1 1/4	2 1/2
Subchirurg dela cavalerie	—	1	1 1/2	3	3/4	1 1/2
Subchirurg dela infanterie	1	1	1 1/2	3	3/4	1 1/2
Căpetenie (Führer)	—	—	1 1/2	3	3/4	1 1/2
Conducător de steag	—	1	1 1/2	3	3/4	1 1/2
Temnicer, cu ai săi	3	3	4	8	2	4
Armurier sau fabricant de straturi de pușcă	—	—	1 1/2	3	3/4	1 1/2
Căpitan	3	5	5	10	2 1/2	5
Locoșinător de căpitan	2	5	5	10	2 1/2	5
Locotenent	2	3	4	8	2	4
Sublocotent	2	3	4	8	2	4
Sergent major sau vagmistru	—	2	2	4	1	2
Furier	1	1	1 1/2	3	3/4	1 1/2
Caporal dela infanterie	—	—	1 1/2	3	3/4	1 1/2
Caporal dela cavalerie	—	1	1 1/2	3	3/4	1 1/2

Observare: Hrana pentru cai și competența de lemne stabilită pentru subofițeri și ceilalți grăniceri se acordă numai până atunci, până când individul grănicer indigen sau străin nu are el însuși posesiune și până când, în temeiul așezământului grănicer românesc este părtaș la acest favor comun.

Tablou

de locuințele, de carj au nevoie cele trei regimente române pentru ofițerii de stat major, superiori și subofițeri.

Competența de cvartir													
Regimentele		Comand. de regimt	Locot. colonel	Căpitani	Locoșinat. de capit.	Locotenenti și sublocotți	Incariturit. de regimt	Judecător	Capelan	Chirurgi	Let. d. vgm. s. aghiotant	Temniceri cu ai săi	Suma locu- inf. neces.
Pentru infanteriști	I. reg. rom.	1	1	10	2	24	1	2	1	1	1	1	45
	II. „ „	1	1	10	2	24	1	1	1	1	1	1	44
Pentru dragoni		1	1	6	2	16	1	1	1	1	1	1	32
Suma		3	3	26	6	64	3	4	3	3	3	3	121

Observare	Odăi	Cămări	Bucătărie
Locotenent-colonelului	4	1	1
Comandantului maior	4	1	1
Căpitanului sau substitutului său	3	1	1
Locotenentului și sublocotenentului	2	1	1
Incartiruitorului de regiment	3	1	1
Judecătorului	2	1	1
Capelanului	1	1	1
Chirurgului	2	1	1
Locoșinătorului de vagmistru sau aghiotantului	1	1	1
Temnicerului cu ai săi	3	—	1

Acestea împreună cu grajdul pentru cai, cu pivnița și cu alte apartenențe necesare.

67. La plățirea competențelor nimănui nu i se va reține nimic, fără a se face raport comandamentului suprem. Astfel când se va face vreo reținere, aceasta se va nota de cătră încartiruitor și se va înregistra în procesul verbal al regimentului.

68. Ordonanțele Noastre publicate deja rămân în vigoare. În baza acestora, dupăcum se face și la celelalte trupe ale Noastre și dupăcum s'a introdus la grănicerii din Transilvania, ofițerilor dela toate regimentele grănicerești, precum și celor cari nădăjduesc, că își vor avea în viitor îngrijirea în institutul de invalizi, li se va reține, ca penzie de invalizi și sub titlul de cheltuielile de regiment obișnuite, cinci la sută.

69. Dorim ca la fiecare companie pe lângă matricola de conscripție să se mai țină și o listă separată de comandă, ca astfel nimeni să nu fie trimis undeva înafară de rândul său ori să fie îngreuiat cu servicii impuse pe subț mână sau prin intrigi. Dacă cel, căruia îi vine rândul, nu se poate prezenta din motive sanitare, în locul lui va face serviciu cel ce urmează în listă după dânsul. La rândul său cel bolnav, dacă boala a ținut puțin, numai câteva zile, îndată ce s'a însănătoșat, va îndeplini slujba întreruptă, despre ce va avea grijă subț grea răspundere comandantul companiei.

70. Cerem mai departe, ca toți soldații grăniceri să-și dea cea mai mare năzuință în învățarea exercițiilor militare. În acest scop în Dumineci și zile de sărbători soldații, cari nu sunt în

serviciu, se vor aduna la cartierul ofițeresc cel mai apropiat și aci după terminarea liturghiei și a ceremoniilor religioase vor fi instruiți nu numai în exercițiile prevăzute în Regulament, ci li se vor comunica și celelalte îndatoriri militare. În aceeași zi apoi vor fi trimiși acasă. Totdeauna cu 3 zile înainte de revizie se vor aduna, fără nici o retribuțiune, și vor face deprinderile necesare în companii. Mai decidem, ca acei soldați grăniceri români, cari vor dovedi în serviciul militar o aplicație deosebită și vor arăta istețime și înclinare pentru statul militar, să fie recomandați binevoitoarei Noastre atențiuni, cu ocazia vacanței vreunui post de subofițer, respective de ofițer superior. În urmărire fiecare grănicer să-și dea toate silințele în urmărire instrucțiunilor primite dela mai marii săi și să se facă vrednic de bunăvoința Noastră.

71. Ca soldaților grăniceri români să li se facă orice ușurare posibilă, admitem, ca interimar, și până când se va putea introduce uniformitatea în îmbrăcăminte, să poarte sumanul sur scurt, pantalonii (cioarecii) și opincile obișnuite, dar cu condiția ca pantalonii să fie mai strâmți, sumanele să fie uniforme și prevăzute cu guler și mâneci de culoarea stabilită pentru întreg regimentul. Pentru păstrarea mai bună a acestora e necesar să-și facă și o cămașă de postav alb, o cravată roșie și o pălărie neagră numită »csákó«. În timp de războiu, când grănicerii vor fi duși, conform împrejurărilor, în serviciu militar, vor merge provăzuți cu îmbrăcăminte bună mare și mică; iar în timpul campaniei vor primi, pelângă solda obișnuită, și adaosul fixat pentru toți soldații grăniceri în campanie. Cu acești bani își vor procura îmbrăcăminte potrivită slujbei lor.

72. Grănicerii vor avea o grijă deosebită de aparatele de piele și de săbiile oferite gratuit acum pentru prima dată din vistieria noastră, ca să nu fie ruinate dinadins și în scurt timp. Păstrarea în rânduală bună și îngrijirea zilnică a acestora este în folosul soldaților și de altcum, în conformitate cu dispozițiile articolului 4, în caz de ruinare, grănicerii sunt datori să le cumpere din banii proprii și să le păstreze în aceeași stare, în care le-au primit.

73. Precum s'a instituit perceperea contribuțiunii necesare pentru soldații grăniceri, tot astfel am dat ordine în toate privințele,

cari vor fi urmate cu toată exactitatea până când nu vom afla cu cale să dispunem altcum.

74. Pentru subsistența mai bună a soldaților grăniceri din Valea Rodnei nu numai am relaxat dijele ce trebuiau prestate, ci am făcut și toată ușurarea posibilă în ce privește datoriile contractate mai înainte în folosul Sașilor și al Românilor, precum și în privința celor ce s'au aruncat pe amintii soldați grăniceri români după desfacerea Văii Rodnei de districtul bistrițan. Astfel am hotărât, ca — încât numai se va putea — să scutim total pe grăniceri atât în ce privește capitalul, cât și dobânzile adunate și am și dat ordinele necesare în acest scop. Tot astfel avem de gând să scutim pe soldații grăniceri din întâiul regiment de infanterie român și din cel de dragoni de dijele și de celelalte prestațiuni, cari ar fi datori să le plătească unor particulari din averile proprii.

În schimb avem nădejde, că soldații grăniceri vor primi aceste binefaceri, revărsate asupra lor din bunăvoința Noastră, cu recunoștința cuvenită și în urmare se vor supune cu toată promptitudinea ordonanțelor noastre și se vor arăta vrednici de îndurarea Noastră.

75. În scopul, ca dispozițiile interne ale districtului militar rodnean și ale celorlalte locuri pur militare să fie aplicate spre binele comun, am stabilit venitele alodiale ale acestui district și ale locurilor militare și am hotărât ca acelea să nu fie încassate în vistieria noastră. Ca administrarea acestor venituri să se facă spre binele graniței și al statului, am înființat la fiecare din cele trei regimente o comisie economică militară, căreia i-am impus observarea anumitor ordine speciale.

76. Fiindcă îndatorirea principală a ofițerilor de stat major și superiori este între altele, să bage de seamă, atât în general cât și în particular, de tot ce contribuie la menținerea în bună stare a acestor regimente de graniță, și în acest scop să lucreze din răspuțeri: astfel ordonăm, ca cei dintâi, adică ofițerii de stat major să viziteze regimentele cât de des, cel puțin de 4 ori pe an, iar comandantul companiei să inspecteze compăniile în fiecare lună. Cu ocazia inspecțiilor vor controla dacă munițiile, armele și îmbrăcămintea sunt păstrate în bună stare, dacă se fac de-

prinderile necesare, dacă se cultivă pământul, dacă se observă disciplina prevăzută, dacă vreun ofițer superior sau vreun subofițer nu lucrează în folosul propriu (ceea ce numai decât se va opri, celui păgubit i se va da satisfacția cuvenită, iar cei vinovați vor fi pedepsiți) și în sfârșit dacă toate ordonanțele, cari s'au dat și se vor da și vor fi publicate de comandamentul Nostru suprem din Marele Principat al Transilvaniei, sunt observate. În același timp se atrage atențiunea, că nici cu ocazia ăstorfel de inspecțiuni nici de altădată ofițerii de stat major sau alți ofițeri superiori și inferiori n'au să primească, cu atât mai puțin să ceară, nici un fel de daruri sau alimente, ci să plătească totul cu bani gata și toate delictele, cari se vor ivi, să le pedepsească după legile militare.

77. Fiindcă întregă miliția grănicerească din Transilvania a fost consacrată la porunca Noastră pentru totdeauna, cu cea mai mare acurateță și imparțialitate, astfel pentru continuitate și pentru a putea fi informați, de câte ori va fi nevoie, despre starea și condiția fiecărui individ, se va întocmi, după exemplul celor introduse la regimente, o listă de revizie. În urmare ordonăm, ca în toate să se observe o uniformitate, nimeni să nu fie îngreuiat cu servicii în locul altuia ori să fie trecut cu vederea intenționat ori să fie scutit de serviciul militar sub pretextul că e rudă cu preoți, ofițeri superiori, cu epitropi ori cu paraclisieri; cu atât mai puțin un individ apt de serviciu să fie propus ca inapt din dorul de câștig ori cu alt scop. Dimpotrivă se admit, pentru ajutorarea grănicerilor mai săraci, servicii cu plată sau cu o soldă, după învoire, la plaiuri, garnizoane, comandamente sau pază de regiment, ori ca ordonanțe în timp de pace; toate acestea însă cu știrea și învoirea ofițerilor și comandantilor de regimente.

78. Ca toate cele stabilite în punctele precedente să fie îndeplinite cu acurateță, ordonăm, ca toate regimentele de graniță să fie inspectate odată pe an și anume primăvara sau toamna, după bunul plac al comandantului suprem din Principat și după cum vor îngădui referințele economice și lucrările dela câmp, în prezența unui general sau a comandantului de regiment ori, în lipsa acestuia, în prezența ofițerului de stat major care are comanda, la reședința regimentului ori în alt loc menit în acest scop.

Cu ocazia acestei inspecții se va căuta mai ales, cum urmează soldații ordonanțele cuprinse în acest regulament, cum se poartă ofițerii cu soldații de rând, cum își îngrijesc acești din urmă rechizitele, cum își conduc gospodăria și dacă peste tot observă poruncile date.

79. Soldatul de rând poate prezenta, cu ocazia inspecției amintite, fără nici o frică plângerile ce le are împotriva ofițerilor superiori. Generalul precum și comisarul belic va face raport despre aceste plângeri, dacă nu pot fi rezolvite imediat de comandantul regimentului, la comandantul suprem, unde se va căuta sanarea acelora. Cazurile de mai mare importanță vor fi transpuse dela comandantul suprem la consiliul de războiu aulic, iar dela comisarul de inspecție la autoritatea superioară a sa, ca să Ni se poată face raport ulterior, cum se întâmplă și la celelalte trupe.

80. Ofițerii superiori să nu îndrăznească, subt pedeapsa destituirii, să facă vreun rău ori să amenințe și numai cu vorba pe subalternii lor, cari au înaintat împotriva lor plângere, fie cu ocazia inspecției fie altă dată.

81. În chipul acesta se vor preîntâmpina toate asupririle și nedreptățile, ce li s'ar putea întâmpla soldaților de rând, sau cel puțin vor cunoaște calea, pe care să-și caute dreptul. De aceea și dorim, ca soldații grăniceri din Transilvania să fie liniștiți și ascultători cu toate ocaziile, să-și îndeplinească slujba obișnuită ori care li se va impune, în baza jurământului prestat, cu râvnă și fără a cârti, să aștepte cu răbdare timpul schimbării și să nu se depărteze dela postul lor nici singuratici, nici în grupe. Cei ce vor contraveni acestor dispoziții, departându-se cu sgomot ori dezertând, vor fi considerați ca răsvrătitori și vor fi pedepsiți fără nici o milă în conformitate cu legile militare.

82. Ofițerii superiori, cari prin neglijența sau nepăsarea lor, vor da ansă la astfel de nereguli, vor fi pedepsiți cu cea mai mare asprime, iar aceia, cari în contra încrederii puse în ei se vor găsi implicați în chestiunile de dezertare a soldaților, vor fi pedepsiți corporal, ba chiar cu viața.

83. Dacă în sfârșit în locurile militarizate se vor așeza pentru un timp mai scurt sau mai lung negustori și comercianți, cari își vor câștiga aci subsistența ori vor face alte câștiguri, dacă

vor avea posesiuni, vor fi îndatorați să servească în persoană sau să caute și să susțină în locul lor alți indivizi ași pentru serviciul militar. Dacă însă nu vor avea posesiuni, vor trebui să contribuie la fondul grăniceresc, în schimbul beneficiului ce-l au din locurile militarizate, cu o taxă protecțională moderată fixată de comandantul suprem din Transilvania.

84. Poruncim și ordonăm cu toată seriozitatea, ca constituția militară grănicerească transilvană cuprinsă în regulamentul de față, atât timp cât nu vom aduce vreo modificare, să fie observată și urmată în toate punctele ei de către ofițerii superiori, subofițeri, soldații de rând ai regimentelor de graniță românești din Transilvania, precum și de alții, cari aparțin acestora, atât în comun cât și singuratic, după cum le cere datoria, ca astfel să facă acelaș lucru și supușii lor. În toate celelalte chestiuni, privitor la cari nu s'au luat dispoziții exprese în acest regulament, regimentele și soldații grăniceri vor avea să se conformeze instrucțiunilor primite dela Comandantul suprem, întocmai cum acesta se supune ordinelor primite dela Noi și dela consiliul de războiu al curții Noastre.

Dat în Viena, cetatea de reședință a Noastră, în 12 Noembrie 1766, în al 26-lea an al domniei Noastre

ss. *Maria Theresia.*

ss. *Maurițiu Conte de Lacy.*

Din porunca Maiestății Sale cezaro-crăiești
ss. *Ludovic de Türckheim.*

Documente bisericesti *)

Iulian Marțian

Cinstiților în Hristos frați!

Cu temeiu mult scrie c. Comendantul vidicului cătănesc Domnul Oberstlitenant Kraiter ca să dau preoților înainte să îndemne pe cei rămași acasă ca să fie cu ajutoriu spre cei săraci și spre femeile cele sângure rămase acasă cu semănătura și aratul. Fraților! Nu pentru că Domnul Comendaș au scris, ci pentru că a ajuta pre cei săraci și neputincioși și firea ne învață și legea prin evanghelie ne poruncește, dară fiindcă slujba celor duși și pentru noi toți este, și datorie a ajuta, și să zic așa ajutoriu lor dat este plată pentru slujba care ni-o fac ei pentru noi toți. Cei dară, care pre femeile cele rămase cu prunci n'ar ajuta după putință, mai vârtos cu aratul de unde este nedejdea hranii, se asemănă cu trăgătoriul sâmbriei și acest păcat strângă răsplătire. »Cel care nu împiedecă ce poate însuși face«, zice sfântul Augustin; voi dară fiilor care putând împiedeca ca sărăcia, lipsa și mișălătatea prin ararea și sâmânarea locurilor la atâtea fâmei rămasă cu prunci și famelii fără ajutoriu să nu vie, batăr într'o săptămână odată dând ajutoriu cu plugul și nu împiedecați, sânteti pricina a toate zisele nevoi și mai vârtos că v'ar rămâne familia și pruncii fără hrană în lipsă grea dare de samă la judecata cea mai de pre urmă precum ați auzit la sfântul evanghelist Marcu în 25 de capete, nu numai pentru uciderea la trei furtișaguri, curvii, lăcomie, lene,

*) V. Nrii 7 și 8 ai „*Arh. Som.*“

ci vârtos și greu se vor pedepsi ceia cari la cei săraci amărăți fără ajutoriu n'au vrut a face bine zicându-le: duceți-vă dela mine blăstămaților în focul de veci care este gătit diavolului și slujilor lui, căci ce n'ați făcut unul dintru acești mici ai mei, mie n'ați făcut. Avem noi săraci și serace în toate satele, să ne ajutăm totdeauna, iară mai vârtos acum, de unde cură hrană de ani sau se trage sărăcie dea pururea cu sămânatul pământurilor. Cel sărac, cerșitoriu de nu capătă la o casă cere la alta și de nu într'un sat capătă întraltul, iară rămasele cu prunci și fără ajutoriu n'au de unde nădăjdui fără dela voi, cei cari sânteți acasă și fără de stricarea găzdușagului vostru, ba și fără de-a simți puteți ara în săptămână odată și după îndemnul lui Hs. Ori câte ați vrea să vă facă vouă alții și voi faceți lor, din legea firii zis, să vă porniți spre ajutorința celor fără puțință, vreareți voi cari sânteți acasă, ca când ați fi voi duși și muerile voastre sau părinții voștrii, sau frații și pruncii voștrii ar fi rămas într-o această lipsă și năcaz fără ajutoriu, să-i ajute alții? Toți v'ar răspunde: vrea, de vor vrea a răspunde după fire, — vrea! Săliți-vă, ba voiți de voie bună, că pre dătătoriu de bună voie iubește Dumnezeu, în tot chipul pe cei săraci și cele rămase cu sămânatul a-le ajuta și din gura lipsii, care stă înainte, de n'ar putea sămăna, a-i scoate, pentru carea și firea și Evanghelia răsplătește. Ce răsplătire mai mare de bucuria cea adevărată și simțirea cea veselă care va simți în lăontru inima când va vedea că atâta săraci, fămei și prunci prin facerea de bine a ta au scăpat de foame și de multe lipse și când cei prin tine ajutați sculându-se, culcându-se și totdeauna când vor gusta din cele la care pe lângă Dumnezeu tu ai fost pricinuatoriu, te vor ferici, și-or mulțami or zice bogdaproste. Au nu-i ajutorit pentru acea făcătoriu de bine, macar încotro merge îi dă blagoslovenie și noroc ține sănătatea unui bogdaproste, dă roadă pământului și sporiu rodirilor și câștig și folos ostenelelor tale, vlagă bucatelor tale și varsă mană peste dobitoacele tale. Un bogdaproste depărtează dela tine, dela casă, dela marhă și țarină toate nenorocirile. Socotind dară că prin ajutorința celor săraci și sărace căpătăm îndestulire și veselie în cunoștința noastră; socotind că-i și al nostru folos, că și noi încă am vrea să fim ajutoari în nevoi; socotind că Dumnezeu ne făgăduiește cu suta și cu

nia pentru puținel ajutoriu în lumea aceasta, iară în cealaltă împărăția care este gătită dela întemeierea lumii, pentru că au făcut ceva bine unor din cei mai mici, mai săraci, mai lipsiți!

În tot chipul să vă străduiți nesiliți de nime pe cei mai rămași a-i ajuta și ca să nu fie această învățătură sacă și fără folos vă îndemn pe voi fraților preoți, fiilor cantori și feți ca după putința voastră carii aveți voi sânguri, sau cari n'au al său plug cu diacul, sau diacul cu fătul făcând al său plug, batăr odată în săptămână, pre femeile cu prunci rămase și alte și alte familii neputincioase să le ajutați cu plugul, ca să nu rămâe fără sămănătură și așa de tot la sărăcie și lipsă. Și poftesc ca fieștecare preot să scrie în toată săptămâna cui au arat însuși și cui fătul și diacul și pe Rusali să mi-se trimită încoace, ca să poci arăta unde se cade la vreme. Intru tare nedejde că voi veți ceti această iar la norod în biserică îndemnându-l la această faptă creștinească și cumcă spre aceasta cu pilda cea bună însuși dintru inimă vă veți arăta și-ți fi

Rămân al frațiilor voastre de bine voitriu frate

Ioan Nemeș, m. p. vicareș.

Năsăud, 30 Aprilie 1812.

*

În 12 zile a. c. Noemvrie să se adune toți preoții c. regiment la săbor la m. Domnul vicareș în Năsăud foarte de dimineață. Această poruncă au adus-o cantorul Costan când au venit cu protocoalele dela revizie și să se ducă și protocolul botezațiilor.

C. în Hristos frați!

Pe Duminecă, Joi, Sâmbătă și deaci înainte veți avea grijă și pe rând după cum vă veți înțelege veți merge la Zagra și Dumineca și în sărbători veți sluji la biserică cea mare.

Năsăud, în 8 Aprilie 1816.

Nemeș, vicareș.

*

Cinstiți în Hristos Frați!

În 12 Noemvrie în săbor s'au făcut învățătură și s'au dat afară multe orânduiele și porunci fiind despre partea c. regiment

Domnul Oberlecman, fără totuși ca să se plinească mai bine s'au dat și în scris afară.

Aduceți-vă aminte! Fraților de învățatura care vo-am dat cum să vă purtați și cum să învățați norodul vouă încredințat puneți-o la inimă, socotiți-o adese ori și ca să faceți destul datoriei statului o și pliniți.

1. Străduiți-vă a îndemna norodul să-și aducă pruncii la oltuit, că cei cari nu aduc sânt ca niște ucigași a pruncilor când mor de vărsat și îi pricina când rămân chilavi. Apoi le spuneți că-i minciună că zace de vărsat care-i oltuit și s'o prins vărsatu. Adevărat că nu la toți se prinde și așa părinții sânt datori a doua oară a-i oltui.

Dela întâi Noiembrie tot a treia lună în biserică să cetească popa pruncii cu numele cari au murit neoltuiți, și adeseori să facă învățatură cât de mare păcat este a nu trăi cu oltoirea aceasta cu care scapă pruncii de multe chilăvii și este nemulțmirea cătră înălțatul împărat, care se străduiește ca un adevărat tată spre binele supușilor săi. Părinți cari se vor lenevi și împotrivi a-și oltui pruncii se vor scrie în uișaguri spre bajocuri. Deci înainte cari nu vor fi oltuiți nu se vor putea cununa. Așa dară de cu bună vreme să aibă grijă ca să se oltuiască. Cetiți-le cărțile cele tipărite despre vărsat, care vi-le am dat și adese ori în beserică, ba vă străduiți a fi cu pildă și cu îndemn întru ajutorul felcerilor (Feldscherer-chirurg militar) când îmblă la oltuit, mai vârtos acuma când nu-s tisturile acasă să spuneți la norod, că care părinți, venind fălceriul la oltuire, se trag îndărăpt a-și oltui pruncii să știe că din 1-ma Noembrie, de vor muri neoltuiți, popa n'a merge cu ei la groapă ci îi vor duce ca pe niște trupuri jidovești fără popă, ba nici la neam nu a fi slobod a-i petrece la mormânt. Eu despre toate aceste tot a treia lună la beserică voi cerca ca să vedem, după cum poruncește înălțatul împărat, în a 5 pont al patentului, plinescu-se aieva.

2. Faceți adese ori învățatură despre călcarea jurământului; arătați-le că și în lumea aceasta și în ceastalaltă au de a aștepta pedeapsă. Arătați-le câtă rușine și scădere fac la tot "neamul și regimentul. Cetiți-le învățatura care în scris v'am dat despre jurământ și le spuneți că mult au amenințat înălțatul împărat și ca un

bun părinte iarăș au mai ertat, dară să știe că izbândă și pedeapsă cu atât va fi mai mare cu cât nu bagă în samă mila și bunătatea cea de acasă. Dară câtu-i cu puțință să se silească a-i întoarce îndărăpt.

3. Invățați pruncii de mici și fetele cât de mare păcat este furatul, hoțitul, prădatul și că nu se iartă păcatul până nu se întoarce înapoi, și milosteniile și pomenele și slujbele la unii ca aceștia nu folosesc. Ca să se poată aceasta desrădăcina arătați-i, învățați-i câtă străcăciune aduc și împing la aceste și dau prilej șazătorile de noapte, petrecerile de sara și noaptea la făgădău a tineretului și jocurile de noapte. Nici nu trebuiesc lesne deslegați unii ca aceștia care pradă, fură, tâlhăresc și nu se întorc și nu se îndreaptă.

4. Să aibă fieștecare protocol neted, frumos ca cu cinste să se poată arăta macar cui neted, răspicat, frumos să fie scriși cununații, botezații, morții și ultuiții. Fieștecare când slujește minten să scrie că altmintrelea uită, tocmai pentru aceasta este înaltă poruncă, ca protocolu să se ție în loc ca acela, care slujește și când nu-i popa locului acasă minten să poată scrie în protocol. Care preot au scris mărșav și au întinat, încălțit și meștecat scrisorile protocolului și n'au scris după formularul dat dela Exelenția sa domnului Vlădica să-și facă protocol nou și pe toți cei scriși rău în cel nou făcut după porunci să scrie și acela să-i fie de porunci. Așșderea este datoriu să-și facă protocol nou cari au tăiat foi din protoçol, și să scrie în altul toate frumos. Cine nu știe scrie caute-și pe altul dacă nu știe diacul bine și frumos scrie. Și aceasta la vizitația care se va face până în 31 Ianuarie 1813 să fie gata, că altmintrelea va cădea în pedeapsa celui ce calcă poruncile împărătești și vlădicești.

5. Apoi când trimeteți încoace botezații și îngropații să se scrie câți bărbați câte femei, că eu aceasta nu pociu gâci și se face încălceală în tabelă care se trimite la domnul Vlădica.

6. Să se ție fieștecare preot de porunca care s'au dat dela împărăție că când scot mortul din casă minten să se închidă, să nu-l sârute sau îmbrățeze neamurile.

7. Incâtu-i pentru sărbătorile cele legate să le dee popa și dimineața învățătură și la vacernie catechizație. Invățarea pruncilor

să nu rămână nici odată că altmintrelea nu vor învăța pruncii, ba nici cei mai mari datoriiile către Dumnezeu, către împăratul, către cei mai mari și către deaproapele. Apoi n'a fi minune că se arată multe călcări de lege și aceasta se impută păstorilor că nu se străduiesc de cu bună vreme a-le dezrădăcina. Marța și Vinerea și alte sărbători a ținea arătați-le că nu numai nu folosește aceea, ce este idolie. Dumnezeu nu se bucură de lene și trândăvie, de unde și prin care vin și se nasc multe răutăți, ce ne poruncește pururea să ne rugăm lucrând și ostenindu-ne.

8. Să arate preoții cât de mare păcat este beția. Popa nu numai să se ferească de beție, ce și în crișmă și făgădău a intra să nu îndrăznească nici în satul său nici într'alte sate fără când ar fi în călătorie și n'ar căpăta alt sălaș, că prea multă stricare vine cinului preoțesc din mersul la făgădău.

9. Nici un preot să nu îndresnească a boteza acasă ci la biserică, spre care sfârșit trebuie să fie loc de botezat în fiecare biserică și să străduiască a învăța câtă primejdie este a ține prunci și trei zile nebotezați și așa a sili ca cât se nasc și se spală minteni să-i ducă la botez. Apoi botejuni dacă vreu a face, măcar este cheltuială fără folos, le pot face când vreu, la o lună două și mai târziu și încă și mai bine după 40 de zile când îi sloboadă maica pruncului, și aceasta să se ție la săraci și bogăți într'un chip, afară de întâmplarea cându-i pruncul slab, atunci trebuie botezat pre scurt și de va trăi se pot plini la biserică dupa- ceea toate.

10. Ca pruncii slabi să nu fie în primejdie fiindcă fără botez pier pruncii, iară se poruncește ca moașă să nu se îngăduiască, fără care au învățat dela preot a boteza în vreme de lipsă, nici nu trebuie crezut lor că-ii închină, că multe fac numai eresuri cu închinatul și așa păcătuiesc ele și preoții, iară pruncii rămân nebotezați. Această poruncă au mers la toate satele în 23 Noiembrie 1807.

11. Când scriu preoții carte despre cei ce se cunună, trebuie să scrie în țidulă cătane-s au jeleri și văduvi-s au holtei despre amândouă părțile, adecă și de bărbați și de fămei, ca să se poată ști slobozi sânt sau legați. Văduvoi grănițeri, de le-au murit în parohie muerea, sânt slobozi, iară de nu, trebuie să aducă

carte dela preotul îngropătoriu. Aceasta trebuie să facă și văduvele cele grănițere, sau două mărturii jurate să fie, că altmintrelea nu se pot cununa.

12. Jelierii de nu-s născuți aici, până vor aduce carte de unde-s nu se pot cununa, ba și de le mor aci fâmeile încă trăbue să se știe a lor au fost au ba că mulți lasă ale sale și fug cu altele sau altele cu alții. Să se scrie dară de câți ani au fost când au venit în regiment. Aceasta să se ție și despre țiğani, cari mai de multe ori înșală și aduc și mărturii nu numai ca să se poată însura și mărita, macarcă sânt legați întru alt loc cu căsătorie.

13. Apoi nice pentru jeleri nice pentru țiğani nu trebuie trimis încoace țidula de nu vor ști, pelângă tatăl nostru, batăr cele 4 de lipsă și zece porunci. Bine ar fi să le știe și țiğanii toate spre care sfârșit dați de știre unde se află și la cei de sat, și la lingurari, aurari și la ciurari care adună rize, că nu se vor slobozi a-se cununa de nu vor învăța și de nu vor merge la biserică, batăr odată în lună.

14. Ca mai bine fieștecare preot să-și ție datoria sa și pe alții a învăța, să poruncește ca fieștecare să-și cumpere katechism, moraliș, dogmatica, despre taine și unde nu-i biblie încă și biblie. Să se străduiască dela făcătoriu de bine sau din lada bisericii sau dintr'al său a-și cumpăra, fiindcă unii au unele cărți. Pe 31 Decemvrie fieștecare să scrie ce are și ce-i mai lipsește, ca să poci face rânduială să se câștige fieștecare ca pe 20 Aprilie 1813 să fie aici banii trimiși.

15. Ca mai bine să se învețe pruncii de mici în evlavie se poruncește ca cantorii până la Sângeorz să știe katechizmul, să poată și aceștia învăța pruncii că altmintrilea se vor lipsi de de-regătoria sa.

16. Apoi precum la preoți este oprit acar tata, mamă, frate sau alt neam, sau macar cine l'ar chema a merge la crijmă, afară de când îi călătoriu, pentru masul, așa tocma se oprește și la cantori și la feți.

17. Dacă nu plinește cineva spovedania dela paști atunci trebuie toți cetiți în mijlocul bisericii, și așa când se va scrie țidula să se scrie că s'au cetit și tot nu s'au spovedit, și aceasta în toții anii să se ție de aci înainte.

18. Să se adune milă pe seama a 32 de gazde din Kolan din Ardeal și ce s'a căpăta pe 30 sau 31 Dechemvrie, cu acest prilej să se trimeată cât au dat fieștecare sat pe seama Rodnelor. Pentru Gaaden și Kaurzin să se trimiță cu sfârșitul lui Februar 1813. Pentru Prașmar, Mogoroșd și Neustadt, pentru fieștecare deosebit, să se aduna și așa să se trimiță încoace pe sfârșitul lui April.

La această faptă bună și milă, care o face fieștecare după putință cu niște arși și pârliti și la sărăcia mare veniți este dator ca să'l ferească Dumnezeu și pe el de întimplări ca aceasta groaznică; îndemnați norodul in tot chipul.

19. Spuneți la fămeile tăroase că care nu se spoveduiște și cuminecă când este aproape de naștere până poate încă mere la beserică, fiind și al lor și a pruncilor suflet în primejdie, nu veți merge să le sloboziți casa. Aceasta arată înpietrirea inimii.

Fieștecare preot să-mi scrie numele că au cetit și văzut aceasta rânduială ca să nu se poată apăra și mântui.

Năsăud, în 21 Noiembrie 1812.

Ioan Nemeș, vicareș.

Cinstiților în Hristos frați!

Poruncii prea înalte prin Excelenția sa domnului Vlădică este ca:

1. Nici un preot să nu îndrăznească a cununa pe cocișii dela carăle împărătești fără slobozenie scrisă dela comăndașul cătunesc.

2. Să se vestească în biserică ca cătanele cele până la o vreme sloboziți să se întoarcă curând la regimenturile sale că altminterea ca niște fugători se vor pedepsi.

3. Să nu cumpere bisericile noastre octoihe de cele mari fără dela domnu Molnar doftorul de ochi, că le dă și pe așteptare un an. Apoi cele care le vând alții sânt pline de greșale.

4. 12 Noemvrie la săbor s'au vestit porunca Exelenței Sale ca fieștecare preot să-și cumpere Moraliș, Dogmatică în sine și Dogmatică despre taine și Katehism și Biblie, unde nu este. La 24 Noiembrie s'au mai poruncit: Exelenția sa au trimis cărți ca prețul lor să se tri-

mită la sf. Georgie și netrimitându-l au poruncit ca cât mai curund să se trimeată; așadară strâns se poruncește ca pe Joi după Rusalii, mai târziu pe Duminecă în 8 Iunie, fieștecare preot să trimită șase zloți încoace cu țidule despre cărțile de primit și ce s'a mai cuvini să trimită de altă dată.

5. Cătră 14 sau 15 Iunie va veni Domnul General prin regiment. Așadară fieștecare preot să se silească a fi gătit frumos peptinat cu cismele unse în reverandă a-i face pocloane. În care stație va fi, sau de n'au îmbla prin stații și v'ar pofți să mergeți la dânsul atuncea gătiți, cum am zis, trebuie să vă duceți.

Apoi să aveți bună grijă ca bisericile să fie măturate, toate ce are biserica curate, spălate și în rând puse, ca când ar intra în beserică să nu găsească întru aceasta scădere.

Mai pe urmă să aveți bună grijă ca să fie protocoalele frumoase gata precum și la săbor și ca în Noiembrie vi-s'a fost poruncit, ca de le-ar pofți Domnul General cu cinste să-le puteți arăta.

Năsăud, în 12 Mai 1813.

Al frațiilor voastre de bine voitor:

Ioan Nemeș, vicareș.

*

Cinstiți în Hristos frați!

De aci înainte nici un preot să nu îndrăznească a vesti pe cei care voiesc a se cununa până vor vedea slobozenia dela c. regiment, că până acum da căpitanii sau alte tisturi ba încă și strajameșterii și alții scriitori țiduli la miretei ca să-i vestească preoții în beserică. Mai mult după o țidulă ca aceea să nu îndrăznească nime a vesti, ci după ce va arăta mirele sau mireasa chiar o slobozenie dela c. regiment să-și scrie popa care are de-a vesti pe acei miretei de alături pe acea slobozenie dela c. regiment numele și porecla au nemțește au, care nu ști, și rumânește punând înaintea numelui »am văzut«. Cari vor îndrăzni a călca această rânduială greu se vor canoni.

Pentru pildă așa trebuie și atâta scris — »Am văzut Năsăud în 30 August 1813«.

1. Prin decretumu din 14 Iunie a. c. No. 4282 se porun-

cește ca să adune milă pentru 29 de gazde ce au ars în Zălau și ce s'a căpăta pe 30 Decemvrie să se trimiață încoace.

2. La cei cari au penzie sau grosiță pe zi când vreau a lua plata lor pe chitanție să scrie popa că trăiește, însă să ia sama ca numai la cei din parohia sa, iară la alții să nu îndrăznească a da mărturie. Și să ieie sama ca înaintea lor să fie făcută chitanția și numai pe acea lună când ști că-i la viață, cel care își ia plata. Că de va muri și va fi luat plata va plăti popa, ba s'a și pedepsi că s'au întâmplat de-au fost morți și totuși au luat pentru ei plata. Cum moare unul ca acesta minten trebuie dat de știre la cei mai mari. Popa să-și pue numele și pecetea parohiei când dă mărturie că cutare e în viață.

Năsăud, în 31 August 1813.

Ioan Nemeș, vicareș.

*

Cinstiți în Hristos frați preoți!

1. Nu-i rușine a scoate din apă pre cel ce vrea să se înec în vre-o fântână sau se nădușește când rânește vre-o fântână sau băgându-se în vre-o pevnită când fierbe mustul. Tocma așa nu-i rușine a tăia ștreangul dela cei cari din întunecarea minții se spânzură, că cel ce mântuiește pe unul ca acesta scapă pe om din moarte îi dă viață, ba încă îl scoate și din iad pentrucă se pocăiește venindu-și în fire. Pentru această facere de bine nu c'are cineva imputare și aruncare ci cinste dela î. împărat 25 de zloți pentru izbândirea unui om. Așadară vestiți la norod în beserică ca când se întâmplă de acest feliu minteni să tae ștreangul, minteni să ajute și minteni să deie știre la doftori că care poate ajuta și nu vrea, foarte tare păcătuiește.

2. Fiindcă înălțatul împărat pentru binele țării au hotărît să se facă un sat la Fântânele între Moroșeni și Priporul Candrii de 50 de gazde, să indemnăți pe oameni ca să nu întârzie a se scrie, că mai pe urmă le-va părea rău căci multe bunătăți le făgăduiește î. împărat: să fie neam de neamul lor oameni slobozi să nu fie niciodată cătane, ba și feciorii acelora cari se scriu să vie acasă din tabără, să nu slujască nimărui nici să deie nimic, fără să se ducă cu forspont (Vorspann-trăsură) cătră Dorna și cătră Bis-

trîta și să tocmească drumul din satul lor pînă cãtrã Priporul Candrii. Și aci trebuie aceasta sã-și tocmească oamenii drumul pe hotarul lor și sã meargã la forșpont cãnd îi mână și pelãngã aceasta fac atãtea slujbe și merg și în tabãrã, darã acei de acolo n'or face altã fãrã ce s'au zis capãtã loc de 40 de mierțe de sãmãnãturã și 51 adusãturi de fãn și pot lãzui cãt vor vrea, pot ținea marhã și mai vãrtos capre destule. Capãtã acolo besericã și popã și pot capãtã cai și boi și carã dela împãrãție. Iși pot în cinci ani ține moșia aceea apoi sã pot ruga sã facã ce vor vrea cu ea. Așadarã înțelegãndu-se cu comãndașii companiilor, cari pe larg au vestit la oameni aceastã înaltã voie, îndemnați în besericã pe oameni, cum veți ști mai bine ca socotindu-se sã nu întãrzie a se scrie, cã mai pe urmã sã le parã rãu și în 22 Octomvrie sã dați raport în ce zi ați îndemnat norodul.

Apoi este poruncã împãrãteascã sã se adune milã în 6 luni pentru arșii lãcuitori din Neumark și pe sfãrșitul lui Ianuarie sã se trimiță și pentru Nãsãud și ce s'a capãta sã se trimiță pe sfãrșitul lui Februarie 1814.

Nãsãud, în 15 Septemvrie 1813.

Ioan Nemeș, vicareș.

*

Cinstiți în Hristos frați!

Cinstitul regiment m'au cercat prin o scrisoare de astãzi ca sã vã mai aduc aminte, ca cu feții și cantorii sã mai faceți pomene cu fãmeile cele sãrace a cãrora bãrbați și feciori sãnt în tabãrã. Sã le ajutați cu plugul ca sã nu rãmãe fãrã sãmãnãturã. Eu știu acum cã frãțiile voastre împreunã cu fețele bisericesti și fãrã de aceastã pomenire ajutoriți și ați ajutat sãrãcimea cu plugul, totuși vã îndemn ca sã mai citiți ce v'am scris și dupã putință sã vã și arãtați cu pilda la aceasta.

Nãsãud, în 24 April 1814.

Ioan Nemeș, vicareș.

*

Cinstiți în Hristos frați!

Vi-se poruncește, cum s'au scris mai din sus, să îndemnați pe norod la rugăciune de mulțămită anume a doua zi de Rusalii, cătră prea puternicul și prea bunul Dumnezeu, căci au încetat ciuma și să dați de știre că a doa zi de Rusalii, tot norodul, bărbați, mueri, prunci să fie la sf. slujbă, apoi la rugare, ca să ne apere Dumnezeu și de aci înainte de războiu, foamete, ce ne impresoară, și să ne blagoslovească țarinele. Mai pe urmă să iee bine samă fiește cine pe cine lasă în casă și dela cine cumpără, că fiindcă încă în Moldova și țara românească este încă ciumă lesne se poate umple și cumpăra ciuma cu bani, de nu se vor păzi dupăcum s'au poruncit.

Ce-au scris scaunul arhieresc cetiți, numai ca să știți mai pelarg, iară ce v'am scris eu, puneți și la protocol, dară cu grabă ca să poată merge la toate satele de vreme.

Năsăud în 10 Mai 1814.

Ioan Nemeș, vicareș.

Fieștecare preot să-și scrie numele când au căpătat această orânduială și când au trimis-o la alt sat.

*

Cinstiților în Hristos frați!

După porunca înălțatului împărat trebuie să facem în 10 zile Septemvrie după sf. liturghie rugăciuni de mulțămită cătră Dumnezeu pentru slobozirea din robie a patriarhului Romei vechi arătând cum Dumnezeu are grejă de beserica sa de porțile iadului nu ne pot învinge. Se va cânta de trei ori »Mântuește Doamne!« cu slavă, apoi »Mărire întru cei de sus lui Dumnezeu« cu glas dulce, și după aceasta tropariul și condacul dela Dumineca ss. părinți a șasa după Rusalii, apoi ceva învățătură din căzanie, sau cartea despre deșărtăciunea lumii. Și să faceți răport până în 15 zile adunatu-s'a norodul prin D. tisturi la c. biserică sau ba, că pe atunci trebuie să fie tot norodul. Dați de știre însă Duminecă.

a) După porunca împărătească să se adune milă pentru

lăcuitorii din Kulm în țara Bemului care întraceasta bătae prin foc tare s'au păgubit și pe 22 Octomvric să se trimiță.

b) Pentru 19 familii din Mândra, țara Făgărașului și să se trimiță pe 30 sau 31 Decemvrie.

c) Pentru 385 de gazde din vidicul Brașovului care amar au ars și să trimiteti pe 21 Ianuarie 1815.

d) Pentru lăcuitorii din Austria de jos care la un milion și cincisute nouăzecișuina de mii de zloți s'au păgubit prin vărsarea apelor, și ce s'a căpăta să se trimiță pe 21 Martie 1815. La această faptă creștinească îndemnați norodul cu deadinsul și cu-vântul și cu pilda.

e) Indemnați pe oameni cetind câte odată cărțile despre vărsat ca să aibă bună grijă să nu le rămăe pruncii neultoți.

Năsăud în 2 Septemvrie 1814.

I. Nemeș, vicareș.

*

Rezoluție.

127. Deși așa că Ana Ioan popii văduva este vară primară cu bărbatul surorii lui Ioan Andrey din Mocod, și de nu este altă împedecare, cu puterea mea dela Exelenția sa domnul vlădică dată Fedisin cu Ana se blagoslovesc a se lua laolaltă.

128. Anastasie Gerasim surdul așa zise văduvii nu se poate da blagosloveni până nu se va vedea în consistorium atestatumul despre moartea bărbatului său, care și mie mi-se vede neîndestulit.

Blaj în 25 Octomvrie 1814.

Dimitrie Kajan, prepozitus.

*

Prea cinstite în Hristos frate!

575. Despre moartea lui Gerasim surdul din Mocod producăluindu-se astăzi legiuit atestat, văduva de el rămasă Anastasie are voie și slobozenie la căsătorie pe lege.

Blaj în 6 Noiemvrie 1814.

A precinstitei frăției tale de bine voituriu frate

Dimitrie Pop, notariș.

---

145. Ioan Nechita din Mocod de nu are altă împedecare, cu puterea mie dată dela Exelența sa domnul Vlădică se blagoslovește a se cununa cu două vestiri numai să fie gătiți creștinește la cununie.

Blaj în 9 Noiembrie 1814.

Dimitrie Kajan, prepozitus.
